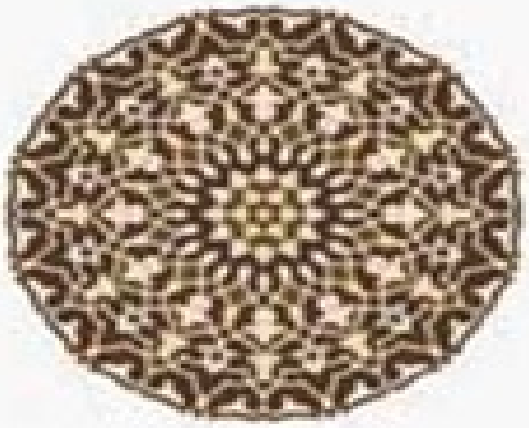

FETİH SÛRESİ TEFSÎRİ

PROF. DR.
DAVUT AYDÜZ

Fetih Sûresi Tefsîri

Prof. Dr.
Davut AYDÜZ

Biyografi

•

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

1962’de Çanakkale ilinin Çan ilçesine bağlı Hacılar köyünde doğdu. Biga İmam-Hatip Lisesini bitirdikten sonra 1981 yılında (Erzurum) Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesine başladı ve 1986’da mezun oldu. 1992’de Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinde doktorasını tamamladı. 1996 yılında doçent ve Şubat 2002’de de profesör oldu. Evli ve iki çocuk babası. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi’nde Tefsir ana bilim dalında öğretim üyesi olarak vazife yapmaktadır.

Yayınlanmış Kitapları:

Telif Kitaplar

1. İslam İktisadında Narh (Işık yay., 1994)
2. Kur’ân-ı Kerim’de Besinler ve Şifa (Altınburç yay., 2006)
3. Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir (Işık yay., 2000)
4. Kur’ân’a Dair İncelemeler (Nil yay. 2000)
5. Kısa Sûrelerin (Fatiha, Duhâ-Nâs) Tefsiri (Işık yay. 2001)
6. Kur’ân-ı Kerim’in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsiri, (Işık yay., 2004)
7. Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog (Işık yay., 2004)
8. Hucurât Sûresi Tefsiri (Yeni Akademi yay., 2006)
9. Kâf Sûresi Tefsiri (Yeni Akademi yay., 2007)
10. Adını (celle celâluh) Kalplere Yazmak (Selman Ünlü müstear ismiyle), (Rehber yay., 2006)
11. Bir Kutsî Dilekçe Dua (Selman Ünlü müstear ismiyle), (Rehber yay., 2005)
12. Namazı Anlayarak Kılmak (Işık yay., 2008)
13. Âyetü’l-Kürsî ve Tefsîri (Define yay., 2009)
14. Faziletli Dualar (Işık yay., 2011)
15. Fetih Sûresi (Işık yay., 2013)

Tercüme Kitaplar

1. Kur’ân’ı Anlamak ve Yaşamak (M. Mahmud Savvâf’ın Arapça eserinin tercümesi), (Çağlayan A.Ş. 1996)
2. Cevşen-i Kebîr Tercümesi (Işık yay., 2001)
3. Çağın Devâsâ Tanığı Bediüzzaman Said Nursî (İhsan Kâsım Sâlihî’nin Arapça eserinin tercümesi) (Şahdamar yay., 2007)

FETİH SÛRESİ TEFSÎRİ

Copyright © Işık Yayınları, 2013
Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Mustafa ARSLAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Epub
Ahmet KAHRAMANOĞLU

Dijital ISBN
978-975-278-790-2

Yayın Numarası
596

Basım Yılı
Haziran 2013

Işık Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.isikyayinlari.com
facebook.com/kitapkaynagi

İthâf

Kayınbiraderim
Prof. Dr. Mustafa Demir ve baldızlarım
Emine Yumuşak ve Hatice Saçalan'a
saadet-i dâreyn dualarımla

Ön söz

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم ينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلٰى يَوْمِ الدّ ينِ

Mukaddes kitabımızı anlama adına küçük bir gayret olarak, daha önce “Kısa Sûrelerin”, “Yâsîn”, “Hucurât”, “Kaf” ve “Nebe’ (Amme) Sûrelerinin, “Âyetü’l-Kürsî” ve “5 Vakit 4 Aşir” isimli kitabımızda da bazı aşirlerin tefsirini yaptık.

“5 Vakit 4 Aşir” isimli kitabımızda, beş vakit namazlardan sonra okunan aşirlerin tefsirini yapmıştık. Bu aşirler arasında, öğle namazından sonra okunan Fetih Sûresi’nin ilk üç ve son üç âyetinin de tefsirini yapmıştık. Bu kitabımızda ise Fetih Sûresi’nin tamamının tefsirini yapacağız. Tekrar olmaması için, “5 Vakit 4 Aşir” isimli kitabımızın bundan sonraki baskılarında ilk üç âyetin tefsirini koymayacağız. Bu kitabımızda da -yine tekrar olmaması için- Fetih Sûresi’nin son üç âyetinin de tefsirini yapmayacağız.

Halkımızın çoğunun ezbere bildiği Fetih Sûresi tefsirinin bilinmesinin faydalı olacağı kanaatiyle böyle bir çalışma yapmaya karar verdik.

Fetih Sûresi’nin tamamının fazîletiyle ilgili epey hadis olmasına rağmen, son üç âyetin fazîletine, özellikle öğle namazından sonra okunmasının fazîletine dair hadîs bulunamamıştır. Fakat Bedîüzzaman Hazretleri bu âyetleri öğle namazlarından sonra okumuş ve talebelerine de okumalarını tavsiye etmiştir. Bugün Bedîüzzaman’ın tavsiyesiyle milyonlarca insan öğle namazlarından sonra bu âyetleri aşır olarak okumaktadırlar.

Daha önceki çalışmalarımızda olduğu gibi, bu çalışmamızda da mümkün mertebe geniş halk kitlelerinin de istifade edebilmesi için çok ilmî olmamasına dikkat ederek orta yolu takip etmeye çalıştık.

Çalışmamızda kaynak olarak verdiğimiz tefsirlerin dipnotta sadece isimlerini zikretmekle iktifa ettik. Yani cilt ve sayfa numaralarını vermedik. Çünkü baskıdan baskıya cilt ve sayfa numaralarının değişmesi ve bu yüzden bulmada zorluk yaşanmaması için böyle bir yolu tercih ettik. Meraklı okuyucularımız dipnotta ismini verdiğimiz tefsirlere, Fetih Sûresi'nin ilgili âyetlerinin tefsirine bakabilirler. Meâl olarak genellikle, Muhterem Hocam Prof. Dr. Suat Yıldırım Bey'in, "Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli"nden istifade ettik.

Bu âcizâne çalışmamız, birkaç kişinin Kur'ân'ın bir sûresini anlamalarına yardımcı olması, bizim için büyük bir mutluluk vesîlesi olacaktır. Elinizdeki bu kitap, her hâlükârda son hâlini almış değildir. Bütün dikkatimize rağmen gözden kaçan hatalarımız ve eksiklerimiz olabilir. Bu bakımdan değerli ve dikkatli okuyucularımızdan, bir eksiklik görmeleri veya anlamada güçlük çektikleri noktaları –sonraki baskılarda düzeltmek üzere- bize iletmelerini diliyor ve bekliyorum.

Bu çalışmamızı gözden geçirip tavsiyelerde bulunan değerli meslektaşım Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU Bey'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Eserin, Kur'ân'ı anlama yolunda çaba sarfedenlere yardımcı olması ve Rabbimin kabul buyurması dileğimle.

Rabbimiz sevdiği ve râzı olduğu şekilde tefsir yapmaya, daha sonra yazılanlardan istifade etmeye ve öğrendiklerimizi ihlâs ve samîmiyetle başkalarına anlatmaya siz değerli okuyucularımızla birlikte bizi de muvaffak kılsın.

Prof. Dr. Davut Aydüz

davutayduz@yahoo.com - www.davutayduz.com

12.12.2012 / Sakarya

Fetih Sûresi

Sûre Hakkında Bilgi

Adı: Sûre-i şerifede çok önemli bir konudan söz edilmektedir. Bu konu, hicrî 6. yılı Zilkâde ayında yapılan Hudeybiye antlaşmasıdır. Yüce Allah bu antlaşmayı, birinci âyette "Fethan mubînâ" (âşikâr zafer) olarak nitelendirmiş ve bu yüzden burada yer alan fetih kelimesi sûreye isim olmuştur.

Fetih, sadece bu sûrenin adı değil, aynı zamanda konusudur da. Çünkü Yüce Allah'ın Peygamberimize ve Müslümanlara lütfettiği Hudeybiye Antlaşması şeklinde tezahür eden o büyük fetihten (zaferden) bahsetmektedir.

Nüzûl sebebi: İbn-i Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yüce Allah'ın: "*Dünya hayatında benim ve sizin başınıza neler geleceğini bilemem. Ben sadece bana ne vahyediliyorsa ona uyarım. Çünkü ben açıkça uyaran bir elçiden başkası değilim.*" (Ahkâf, 9) âyeti nâzil olunca Yahudiler, müşrikler ve münafıklar sevindiler ve Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve Müslümanlara dil uzatarak şöyle dediler: "Kendisine ne yapılacağını bilemeyen bir adama nasıl uyarız?" Bu, Peygamber Efendimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* çok ağır geldi. Bunun üzerine Yüce Allah Hudeybiye'den dönüşünde Fetih Sûresi'ni indirdi. Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bunun üzerine şöyle buyurdu: "Andolsun üzerime öyle bir sûre indirildi ki onun karşılığında kırmızı develerimin olması beni memnun etmez."[1]

Vahidî'ye göre Fetih Sûresi'nin tamamı, Mekke-Medine arasında ve Hudeybiye antlaşması hakkında nâzil olmuştur.[2]

İbn Kesîr de bu Sûre'nin nüzûl zamanını, Hicretin altıncı senesi Zilkade ayı olarak tesbit etmiştir.[3]

Sûrenin İndiği Yer

Sûrenin indiği yer hakkında da rivayetler muhteliftir. Kimisi Hudeybiye'den sonra Medine-i Münevvere'ye dönüş yolunda geceleyin nâzil olduğunu söylerken, Hudeybiye'de, Kurâ'u'l-Gamîm'de, Decnân (Mekke yakınlarında bir dağ)'da nâzil olduğu rivayetleri de vardır.[4]

Mücemmi' ibn-i Câriyeti'l-Ensârî'den rivayet edilen bir sahih hadiste sûre, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye'den hareketinden sonra indirildiği ve bunun "Kurâu'l- Gamîm"[5] yanında olduğu ve Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* o sûreyi bineği üzerinde insanlara okuduğu ifade edilir.[6] İbn-i Sa'd'ın ondan rivayetinde de bunun Decnân'da olduğuna delâlet vardır ve bu Bikâî'den rivayet olunmuştur.

Nüzûl zamanı: Fetih Sûresi Medenîdir. Fakat Medîne'nin içinde nâzil olmuş mânâsına değil, hicretten sonra nâzil olmuş mânâsına Medenîdir. Çünkü hicretten sonra gelen âyetler ve sûreler, ister Medine'de indirilsin, ister Mekke'de, isterse yolculuk hâlinde başka bir yerde indirilsin, yine de Medine'de gelmiş sayılır. Zira hicretten sonra indirilen sûrelere Medenî Sûre, hicretten önce indirilen sûrelere de Mekkî Sûreler denir. Fetih Sûresi de hicretin altıncı yılında, Hudeybiye barışından sonra, bir gece Mekke yakınlarında nâzil olduğu hâlde Medine'de gelen sûreler listesinde yerini almıştır. Güvenilir kaynaklarda bulunan şu rivayet, sûrenin inişiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir: Allah Resûlü bir seferinde[7] gece yürürken yanında bulunan Hz. Ömer kendisine bir soru yöneltir; üç kere tekrarladığı hâlde cevap alamayınca üzüntü ve endişe içinde yanından uzaklaşır. Kendisi hakkında bir âyet gelmesinden korkar. Biraz sonra ona Hz. Peygamber'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendisini çağırdığı duyurulur. Yanına gelince Peygamberimiz Hz. Ömer'e, yeni geldiğini bildirdiği Fetih Sûresi'nin ilk âyetlerini okur.[8]

Daha detaylı ve sahih olan rivayetlere göre bu olay, Hudeybiye seferinden dönerken değil, Hudeybiye'de savaşmak yerine, ilk bakışta Müslümanların aleyhinde gibi gözüken şartlarla barışa karar verildiğinde meydana gelmiştir. Hz. Ömer oldukça heyecanlı ve sert bir üslûpla Peygamberimize birkaç kere,

“Müslümanlar haklı, onlar haksız oldukları hâlde neden bu aşağılayıcı barışın yapıldığını” sorması üzerine, “Ben Allah’ın elçisiyim, o elçisini mahcup etmeyecektir.” cümlesinden başka cevap alamamıştı. Bir müddet sonra Peygamberimiz Hz. Ömer’i çağırdı ve kendisine hem barışın bir fetih olduğunu açıkladı hem de yeni gelmiş olan Fetih Sûresi’nden bir miktar okudu.[9] Buna göre Müslim’deki diğer rivayette geçen “Hudeybiye’den dönerken” kaydını, “barış yapmaya ve umre yapmadan dönmeye karar verilince” şeklinde anlamak, râvînin bunu kastettiğini söylemek gerekecektir.[10]

Abdullah ibn-i Mes’ûd şöyle anlatıyor: Resûlullah ile Hudeybiye’den dönüyorduk. Kumluk bir yerde konakladık. Allah’ın Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)*: “Bizi kim koruyacak, biz uyurken kim gözcülük edecek? diye sordular. Bilâl: “Ben gözcülük ederim.” dedi. Orada güneş doğuncaya kadar uyudular. Uyandıklarında güneş doğmuştu. İçlerinde Hz. Ömer’in de bulunduğu bazı sahâbîler uyandılar ve baktılar ki güneş doğmuş, “Sabah namazını kılmadık, şimdi ne yapacağız, Resûlullah’a soralım.” dediler. O sırada Allah’ın Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* de uyandı ve ona ne yapacaklarını sordular da Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*: “Daha önce nasıl yapmaktaysanız şimdi de öyle yapın yani güneş doğmadan vakti içinde sabah namazını nasıl kılıyor idiyseniz şimdi de o şekilde kılın.” buyurdular. Biz de o şekilde sabah namazını kaza ederek kıldık. Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*: “Kim uyur veya unutur da namazın vakti geçerse böyle yapsın.” buyurdular. Yola çıkılacağı zaman bir de baktılar ki Resûlullah’ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* devesi kaybolmuş. Onu aramaya çıktık ve ben onu, ipi bir ağaca takılmış hâlde buldum, getirdim, Allah’ın Resûlü devesini bulmamıza sevinmiş olarak devesine bindiler. Ona vahiy geldiği zaman bu ona ağır gelir, biz o hâlini ve dolayısıyla kendisine vahiy geldiğini bilirdik. Devesine bindiğinde Efendimizde o hâli gördük. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* devesinden indiler, bizden ayrılarak yalnız başına bir yere çekildiler. Elbisesiyle başını örtüyorlardı. Anladık ki kendisine vahiy geliyor. Biraz sonra yanımıza geldi ve kendisinde sevinç vardı. O vakit bize Fetih Sûresi’nin indirildiğini haber verdi.[11]

Konusu

Bu mübarek sûre Medine'de inen diğer sûreler gibi; muâmelât, ibâdet, ahlâk ve cihadla alâkalı hükümlere ağırlık verir. Ayrıca Medine'de ortaya çıkan münafıklardan bahseder.

Ana konu, Hudeybiye barışının değerlendirilmesi, niyetlendikleri umre ibadetini yapamadan döndükleri için büyük üzüntü ve hayal kırıklığı içinde olan müminlerin teselli edilmesi, bu harekât içinde ve sonrasında olup bitenlerin Allah nezdindeki değerinin açıklanmasıdır. Bu genel çerçeve içinde Peygamber Efendimiz ve ashabının Allah katındaki durum ve dereceleri, onları ibadetten men eden müşrikler ile yalnız bırakan münafıkların acı sonları hakkında önemli bilgiler verilmiş, bu barışı takip edecek olan fetihler müjdelenmiştir.[12]

Hudeybiye barışı, büyük fetih "Mekke Fethi" için bir başlangıç olmuştur. Mü'minlerin üstünlüğü, zaferi ve hükümranlığı bu fetihle tamamlanmış, insanlar bölük bölük, Allah'ın dinine girmişlerdir: "Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik..."

Yüce Allah bu surede müminlere, gökten askerleriyle yardım edeceğini haber veriyor ve buyuruyor ki: "Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır. Allah'ın bu askerleri, kendi yolunda çarpışan mümin kullarına yardım edecektir."

Sûrede müjdeleme ve ikaz etme, kıyamet günü ümmeti ve bütün mahlukâta şahit olma gibi Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* önemli vazifeleri açıklanmıştır.

Yine sûrede, müminler Resûlullaha biat etmeye çağırılıyor ve bu biatin aynı zamanda Allah'a biat demek olacağı beyan ediliyor ve buyuruluyor ki: "Muhakkak sana biat edenler, ancak Allaha biat etmişlerdir.."

Bu sûre, Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile birlikte Hudeybiye'ye gitmeyenlerden de bahseder. Bunlar kalplerinde hastalık bulunan Bedevîlerle[13], Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve mü'minler hakkında kötü zanlarda bulunup onlarla birlikte çıkmayan münafıklardır. İlgili âyetler onların sırlarını açığa çıkarmak ve rezil etmek üzere gelmiştir: "Bedevilerden geri kalmış olanlar sana diyecekler ki: Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu..."

Ayrıca sûrede, âmâ, topal, hasta vb. özür sahiplerinin özürleri sebebiyle savaşa katılamamaları durumu anlatılıyor ve bu özürlerinden dolayı affedildikleri, cihad farizasından muaf tutuldukları, onların Cennet'e girmeleri için Allah'ın ve Resûl-i Ekrem'in emrine itaat etmelerinin yeterli olduğu açıklanmıştır.

Yüce Allah, Hudeybiye'de bir ağacın altında, Sahâbe'nin *(r. anhum)*, ölünceye kadar Allah yolunda cihâd edeceklerine dâir Resûlullah'a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* verdikleri sözden "Bîatu'r-Rıdvân"dan ve onu yapanlardan bahsediliyor. Bu bîat, şanı yüce bir biattir. Onun içindir ki Yüce Allah bunu mübarek kıldı, bîat edenlerden râzı oldu ve onu yüce kitabına nurdan satırlarla yazdı: "Şüphesiz Allah, o ağacın altında sana biat eden müminlerden râzı oldu.."

Bu mübarek sûre, Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Medîne-i Münevvere'de gördüğü ve arkadaşlarına anlattığı rüyadan bahseder. Ashâb *(r. anhum)* bu rüyaya sevinmiş ve mutlu olmuştu. Bu rüya, Allah Resûlü'ün *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Müslümanlarla emniyet ve huzur içersinde Mekke'ye girdiğini gördüğü rüyadır. Bu sâdık rüya gerçekleşmiş ve mü'minler emniyet ve huzur içinde, umre yapmak üzere Mekke'ye girmişlerdir: Bu rüya, müminlerin umre için Mekke'ye girdikleri bir sonraki yıl gerçekleşmiştir: "Andolsun ki Allah, Resûlünün rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, güven içersinde, başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.."

Sûrede İslam'ın bütün dinlere galip geleceği de vaat edilmiştir.

Sûre, Resûlullah'ı *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve onun seçkin ve temiz Ashabının üstün vasıflarını beyanla onları överek ve sâlih amel işleyen müminlere mağfiret ve büyük bir mükâfat vaat ederek sona erer: "Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar, kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.."[14]

Netice olarak Fetih Sûresi'nin birinci kısmı Müslümanlara verilen fethi, ikinci kısmı münâfıkların davranışlarını, üçüncü kısmı Müslümanlara vaat edilen zaferleri, son kısmı ise örnek İslam toplumunun başlıca vasıflarını ele alır.

Önceki Sûre ile Münâsebeti

Fetih Sûresi'nden önceki sûre Muhammed (Kıtâl) Sûresi'dir. İki sûre

arasındaki münâsebet hakkında şunları söyleyebiliriz:

a. Kur’ân’daki tertibi itibariyle Muhammed Sûresi önce, Fetih Sûresi ise sonra gelmiştir. Zira yardım ve zafer mânâsına fetih, savaşa gereken hazırlıktan sonra gelir. Bu manada Muhammed Sûresi’nde savaşa hazırlık ve savaşla ilgili şöyle buyurulmuştur: “Kâfirlerle savaşta karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun!.. Allah yolunda öldürülenler var ya..” *(4)*, “Ey iman edenler! Eğer siz Allah’ın dinine destek olursanız, O da size yardım eder ve savaşta ayaklarınızı kaydırmaz.” *(7)*, “Onlara düşen: İtaat etmek ve tatlı söz söylemektir.” *(21)*, “Ey iman edenler! Allah’a ve Resûlüne itaat edin de emeklerinizi boşa çıkarmayın.” *(33)* Fetih Sûresi ise: “Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.” âyetiyle başlamıştır.

Ayrıca; Muhammed Sûresi’nde savaştan ve Allah’ın yardımından bahsedilince, belki bazılarının aklına: “Hakikaten Allah yardım eder ve fetih/zafer verir mi?” gibi bir soru gelmiş olabilir. İşte böyle düşünenler için cevap olmak üzere Fetih Sûresi inmiştir.[15]

b. Muhammed Sûresi’nde tevbe ve istiğfar ile emredilmiş, burada mağfiretin gerçekleştiği (Allah’ın gelmiş-gelecek günahları affettiği) haber verilmiştir:

Muhammed Sûresi 19. âyette:

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “*Sen hem kendi günahından hem mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarından ötürü Allah’tan af dile.*” buyrulmuş, Fetih Sûresi’ne ise:

لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ “Allah’ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması için…” âyetiyle başlanmıştır.

c. Muhammed Sûresi’ne, “İşte sizler Allah yolunda harcamaya dâvet ediliyorsunuz. İçinizden bazıları cimrilik ediyor. Her kim cimri davranırsa, ancak kendine cimrilik eder. Müstağnî (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan), Allah’tır; muhtaç olan ise sizlersiniz. Şayet imandan ve takvâdan yüz çevirirseniz O, *yerinize başka bir millet getirir* de onlar sizin gibi hayırsız, itaatsiz olmazlar.”*(38)* âyetindeki *“yerinize başka bir millet getirir”* uyarısıyla son verilmiş, Fetih Sûresi’ne ise “Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.” müjdesiyle Mekke’nin fethini müyesser kılacağını bildirerek başlamıştır. Böylece,

mü’minlerin, o kâfirlerin memleketlerini ele geçireceklerini ve fetihler için infâk ettiklerinin kat kat karşılığının verileceğini, cimrilik etmeleri hâlinde bunu zâyi’ edeceklerini, böylece de cimriliklerinin kendilerinin aleyhine olacağını beyan buyurmuştur.[16]

d. Muhammed Sûresi’nde “O hâlde gevşemeyin de sizler daha üstün durumda iken, zillet gösterip sulha yalvarmayın. Allah sizinle beraberdir. O, asla sizin gayretinizi kuvvetten düşürmez, emeklerinizi zayi etmez.” *(35)* âyetinde “Siz daha üstünsünüz.” ve “Allah sizinle beraberdir.” buyurunca, münafıklar ve imanı zayıf olanlar buna inanmamış olabilirler. İnananların gevşemedikleri, zillet göstermedikleri müddetçe üstün olacaklarını, Allah’ın hep onlarla birlikte olduğunu ve emeklerini zâyi etmeyeceğini göstermek üzere: “Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.” âyeti nâzil olarak, Mekke’nin fethinin müyesser kılınacağı bildirilmiştir. Böylece Müslümanlar gerçekten, en üstün ve en kudretli hâle gelmişlerdir.

Ayrıca âyette, “*..Allah sizinle beraberdir. O, asla sizin gayretinizi kuvvetten düşürmez, emeklerinizi zayi etmez.*” *(35)* buyurulması, yine bazı münafıklarda tereddüt meydana getirmiş olabilir. Ama Fetih Sûresi’nin inişiyle, **Allah’ın emekleri zayi etmediği** görülmüştür.[17]

e. Muhammed Sûresi’nin 35’nci âyetinde, “O hâlde gevşemeyin de sizler daha üstün durumda iken, zillet gösterip sulha yalvarmayın. Allah sizinle beraberdir. O, asla sizin gayretinizi kuvvetten düşürmez, emeklerinizi zayi etmez.” buyurulmuştur. Bunun manası, “Sulhu, siz istemeyin.. Tam aksine sabredin, çünkü onlar sulhu isteyecekler ve Hudeybiye gününde olduğu gibi, bu hususta onlar çaba sarfedecekler.” Âyette kastedilen fetihten maksat Hudeybiye barışıdır diyenlere göre, Mekkelilerin barış istemesi, Müslümanlar için bir zaferdir. Zira Mekke’nin fethinde de böyle olmuştur. Çünkü Kureyş’in ileri gelenleri, emân dileyerek, iman edip teslim olmuşlardır.[18]

Fazileti

1. Hz. Ömer *(radıyallahu anh)*, Resûlullah’ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

نزل علي البارحة سورة هي أحب إلى من الدنيا وما فيها إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا “Dün gece bana öyle bir sûre vahyedildi ki o benim için, bütün dünyadan ve dünyada olan her şeyden daha sevimlidir: O sûre: “İnnâ fetehnâ…” sûresidir.”[19]

2. Enes *(radıyallahu anh)*, Fetih Sûresi hakkında şöyle der: “İnnâ fetahnâ (...) Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye’den dönerken nâzil oldu. O sıra Müslümanların umre yapıp kurban kesmeleri engellenmişti. Onun için kurbanlarını Hudeybiye’de kestiler. Resûlullah’ın ashabını büyük bir üzüntü kaplamıştı. Buyurdu ki: “Bana öyle bir sûre indirildi ki benim için bütün dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha sevimlidir.” deyip: *“Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik. Bu da Allah’ın senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması, sana yaptığı ihsan ve nimeti tamamlaması, seni dosdoğru yola hidayet etmesi ve sana şanlı şerefli bir zafer vermesi içindir.”* âyetlerini okudu.[20]

Bunun üzerine ashabı: “Seni tebrik ederiz, bu müjdeler kutlu olsun senin için ya Resûlallah! Yüce Allah sana ne yapacağını açıkladı. Ama bize ne yapacak acaba?” dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: *“Bu da Allah’ın mü’min erkekleri ve mü’min kadınları içinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere yerleştirmesi, onların günahlarını bağışlaması içindir. Bu, Allah katında büyük bir başarıdır.”* âyetini indirdi.[21]

3. Cebrail *(aleyhisselâm)*, bu sûreyi indirdiği zaman, “Tebrik ederiz seni ey Allah’ın Resûlü!” demiş; Cibril tebrik edince Müslümanlar da tebrik etmişler.[22]

4. Mes’ûdî demiştir ki: Bana ulaştığına göre: “Bir kimse Ramazan ayının ilk gecesi nâfile namazda Fetih Sûresi’ni okuyacak olursa, Allah o kişiyi o yıl boyunca koruması altına alır.”[23]

5. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Bir kimse, Fetih Sûresi’ni okursa, Mekke fethinde Resûlullah ile beraber bulunmuş gibi sevap kazanmış olur.”[24]

6. Bir başka rivayete göre: “Bu gece bana bir sûre inmiştir ki o sûre bana güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevimlidir.” demiştir. Rabbinin kendisine vermiş olduğu nimete karşı gönlü şükürlerle dolup taşmış ve yine uzun

uzun namaz kılarak Rabbine şükretmiştir. Hz. Âişe bu namazdan söz ederken, “Resûlullah namaza durduğu zaman ayakları şişinceye dek namaz kılardı. Ona: “Ya Resûlallah! Yüce Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladığı hâlde neden böyle davranıyorsunuz?” dediğimde, Resûlullah: “Ya Âişe, ben Yüce Allah’ın çok şükreden kulu olmayayım mı?” demiştir.[25]

7. Her gün öğle namazından sonra Fetih Sûresi’ni okumanın büyük fazileti olduğu bilinmeli ve imkân oldukça devam edilmelidir.[26]

8. Rivayete göre, her kim günde bir defa namazda veya namazın dışında Fetih Sûresi’ni okursa Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile Mekke’nin fethine iştirak etmiş gibi sevap alır.[27]

9. Abdullah ibn-i Muğaffel şöyle diyor: “Fetih senesi Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yolda giderken biniti üzerinde Fetih Sûresi’ni tilâvet buyurup onu tekrar tekrar okudu.” Muâviye der ki: Şayet insanların çevremizde toplanmasından hoşlanmıyor olmasaydım size onun kırâetini nakleder (hikâye eder)dim.[28]

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Resûlullah Efendimiz, bu sûre ile çok sevinmiştir. Kalbi, Yüce Allah’ın kendine ve beraberinde bulunan mü’minlere inen bu feyiz ve apaçık fetihten mânevî haz almış, kapsamlı bağış ve tam nimetle de ferahlık duymuştur. Ayrıca doğru yola ulaştıkları, Allah’ın mü’minlerden, râzı olması ve onları bu güzel niteliklerle nitelemesi yüzünden de gönlü hoş olmuştur.

Tarihî Arka-Plan

Bu sûrenin nâzil oluşunu anlatan olayları bilmek, sûrenin anlaşılmasında önemli fayda sağlayacağından, âyetlerin tefsirine geçmeden önce bu olayları anlatmak istiyoruz.

Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* rüyasında sahabeyle birlikte Mekke’ye gittiklerini ve orada umre ziyareti yaptıklarını görür. Peygamber rüyasının sadece hayalî ve asılsız bir rüya olamayacağı apaçık bir gerçektir. Çünkü rüya da bir vahiy çeşididir. Bu sûrenin 28. âyetinde bizzat Allah,

Resûlüne gösterdiği bu rüyanın doğru çıkacağını bildirmiştir. Bu bakımdan gerçekte bu sadece bir rüya değil, bilakis Allah Resûlünün *(sallallahu aleyhi ve sellem)* uyması gereken ilahî bir mesajdır.

O günlerde, görünüşte bu ilahî mesajın yerine getirilmesi ve ona göre hareket edilmesi imkân dâhilinde gözükmüyordu. Uygulanması imkânsız gibiydi. Kureyş kâfirleri 6 seneden beri Müslümanlara Kâbe yolunu kapatmışlardı.

Bütün bu zaman zarfında bir tek Müslüman'ı dahi hac ve umre için de olsa Kâbe'nin sınırlarına yaklaştırmadılar. Durum böyleyken onların, Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve ashabının toplu hâlde Mekke'ye girişlerine müsamaha göstermeleri nasıl umulurdu? Silahsız gitmekse, kendisinin ve arkadaşlarının hayatlarını tehlikeye atmak demekti. İşte bu şartlar altında Yüce Allah'ın bu emrinin nasıl uygulanacağını hiç kimse bilmiyordu.

Fakat bir Peygamberin, mevkii ve Allah karşısındaki durumu gereği Rabbinin kendisine verdiği emir ne olursa olsun hiç tereddüt etmeden onu uygulaması gerekir. İşte bu yüzden Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hiç tereddüt etmeden rüyasını Sahabe-i Kiram'a anlatarak sefer hazırlıklarına başladı. Civardaki kabilelere de "Umre'ye gidiyoruz, bize katılmak isteyenler gelsin." diye haber gönderdi. Olayın görünüşüne bakanlar: "Bu insanlar ölüme gidiyorlar." diyerek Peygamber Efendimiz'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* katılmaya, onunla gitmeye yanaşmadılar. Fakat Allah'a ve Peygamber'e imanı sağlam olanlar bu işin sonu nereye varır diye hiç tereddüde kapılmadılar. Onların bu sefere katılması için Yüce Allah'ın bir işareti olması ve Peygamberinin emri yerine getirmek için ayağa kalkması yeterli idi. Bundan sonra artık hiçbir şey onları Peygamberimizle beraber olmaktan alıkoyamazdı. 1400 Sahabe[29], Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* önderliğinde umre için Mekke'ye doğru son derece tehlikeli sefere çıkmak üzere hazırlandılar.

Hicretin 6. yılının Zilka'de ayının başlarında bu mübarek kâfile Medine'den hareket etti. Zü'l-Huleyfe'ye ulaşınca hepsi umre için ihrama girdi. Kurban için 70 deve aldılar. Boyunlarına, Kâbe'de kurban kesilmek üzere adak olduklarını belirten gerdanlıklar taktılar. Silah torbalarına sadece bir tek kılıç koydular. Arapların meşhur adetlerine uygun olarak Kâbe'nin bütün ziyaretçilerine tek bir

kılıç taşıma izni veriliyordu. Bunun dışında hiçbir savaş aleti alınmadı. Böylece kâfile Lebbeyk! Lebbeyk! nidâlarıyla Kâbe'ye (Mekke'ye) doğru yürümeye başladı.

O günlerde Mekke ve Medinelilerin ilişkilerinin ne durumda olduğunu çocuklara varıncaya kadar bütün Araplar biliyordu. Daha bir sene önce yani hicrî 5. yılın Şevval ayında Kureyş, diğer Arap kabilelerinden de katılan kuvvetlerle Medine'ye saldırmış ve meşhur Ahzab Gazvesi (Hendek Savaşı) yapılmıştı. Bu sebeple Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* böyle büyük bir toplulukla, düşmanlarının yurduna doğru yola çıkınca bütün Arapların gözleri bu ilginç sefere yönelmişti.

Herkes bu kâfilenin savaş için değil, savaşın haram sayıldığı aylar içinde ihram giyerek, Kâbe'de kurban edilmek üzere adanmış develeri alarak Beytullah'a doğru silahsız olarak gittiklerini görüyordu.

Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bu hareketi, Kureyşlileri son derece müşkil durumda bıraktı. Çünkü yüzlerce seneden beri Araplar arasında Kâbe'yi ziyaret ve hac için mübarek kabul edilen haram aylardan Zilka'de ayında bulunuluyordu. Bu ayda ihram giyip hac veya umre için gelen bir topluluğu engellemek hiç kimsenin hakkı değildi. Düşman kabul ettikleri bir kabile dahi olsa, kesinkes uydukları kanunlar sebebiyle onların kendi bölgelerinden geçmesini engelleyemezlerdi. Kureyşliler: "Eğer biz Medine'nin bu topluluğuna saldırarak Mekke'ye girmelerini engellersek, bütün Arabistan'da kıyamet kopacak; her Arap: "Bu tam bir zulümdür, haddi aşmadır." diye feryat edecek, bütün Arap kabileleri Kâbe'yi mülkiyetimize geçirip, tekelimize aldığımızı zannedecek." diye endişeye düştüler. Hatta "bu tavrımız sonucu bazı kabilelerde gelecekte bir kimsenin umre veya hac yapması veya yapmamasının bizim arzumuza bağlı olacağı, kızdığımız kimseyi Kâbe'yi ziyaretten, Medinelileri engellediğimiz gibi engelleyeceğimiz endişesini uyandıracaktır." diye düşünmeye başladılar. Eğer böyle bir hata yaparsak bütün Araplar bize karşı gelir düşüncesine kapıldılar. Buna karşılık Muhammed'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* beraberindeki büyük kalabalığı huzur içinde şehrimize sokarsak, bütün Arap diyarında itibarımız zedelenecek, şöhretimiz sönecek ve halk Muhammed'den

(sallallahu aleyhi ve sellem) korktuğumuzu söyleyecek diye düşünüyorlardı. Sonunda korku ve şaşkınlık içinde konuyu tartıştıktan sonra Câhiliye devri gururları ağır bastı, şeref ve haysiyetleri uğruna, ne pahasına olursa olsun bu kâfileyi şehirlerine sokmama kararı aldılar.

Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Kâboğullarından birini, Kureyş'in ne yapmak istediğini, Kureyşlilerin nasıl hareket ettiklerini öğrenmek ve zamanında haber vermek üzere önceden Mekke'ye göndermişti. Kâfile Usfan'a ulaştığında haberci gelerek Peygamberimize Kureyşlilerin bütün hazırlıklarını tamamlayarak Zî Tuvâ denen yere ulaştıklarını ve ayrıca Hâlid ibn-i Velîd'i de iki yüz süvarisiyle birlikte Peygamber Efendimizin yolunu kesmek üzere Kûrâu'l-Gamîm'e doğru yolladıklarını haber verdi. Kureyş'in niyeti, ne pahasına olursa olsun Peygamberimizin ashabına sataşıp tahrik etmek ve daha sonra savaş çıkarsa, bu insanların gerçekte savaşmak için geldiklerini, umreyi perde olarak kullandıklarını ve ihramı sadece aldatmak için giydiklerini iddia ederek etrafa yaymaktı. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bunu öğrenir öğrenmez derhâl yolunu değiştirdi, büyük meşakkat ve zorluklarla son derece sarp ve ücra yollardan geçerek Hudeybiye denen yere ulaştı.[30]

Kasvâ'nın Çöküşü

Mekke Haremi hududuna ve hudut taşlarına erişildi. Orada, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bindiği Kasvâ adlı devesi çöktü! Müslümanlar:

"Kasvâ çöktü! Kasvâ çöktü!" dediler.

Peygamberimiz *(aleyhisselâm)*:

"Kasvâ böyle çökmez! Onun böyle çökme huyu da yoktur! Fakat vaktiyle Fil'i (Ebrehe'nin filini) tutup alıkoyan, şimdi de Kasvây ı tutup alıkoydu! Allah'a yemin ederim ki; Kureyş müşrikleri Allah'ın Hareminde işlenmesini yasakladığı şeylere ta'zim maksadıyla benden ne kadar taviz isterlerse, muhakkak ben onu kabul edeceğim, onların bu yoldaki isteklerini yerine getireceğim!" buyurdu.

Kasvâ'nın Çöküşündeki Hikmet

İlerlemeye devam edilip Mekke'ye zorla girilseydi, muhakkak, Müslümanlarla müşrikler arasında çarpışmalar olacak, kanlar dökülecek, mallar yağmalanacaktı.

Bundan başka, Mekke'de, Müslümanların henüz tanımadıkları, Müslümanlıklarını gizli tutan, erkek kadın birçok Müslüman da vardı. Onlardan birçokları, çarpışma sırasında, bilinmeden öldürüleceklerdi.[31] Bunun için, Yüce Allah, vaktiyle Fil'i çöktürüp Kâbe üzerine yürütmediği gibi, Kasvâyı da Mekke'ye girmekten alıkoymuştu.[32]

Bundan sonra, Kasvâ kaldırılmak istenilince, sıçrayıp kalktı. Sonra, geri dönüp, başladığı yere kadar gitti. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* sahabilerine de gidecekleri yeri eliyle işaret ederek: "Oraya geliniz!" buyurdu. Pek az suyu olan Semed çukuru yolu üzerindeki, Hudeybiye'nin en son, en uzak noktasına indi. Müslümanlara da: "Siz de hayvanlarınızdan ininiz!" buyurdu.

"Yâ Resûlallah! Susuz bir vadiye iniyoruz!?" denildi. Müslümanlar, Semed kuyusundaki birikmiş azıcık suyu da alıp tükettiler.

Su Mucizesi

Konaklanan yerde sadece bir kuyu vardı ve kuyuda da su yoktu. Susuzluk ciddî bir tehlike arz etmeye başlayınca, sahabe Allah Resûlü'ne müracaat etti ve ne yapmaları gerektiğini sordular. Allah Resûlü kendi ok torbasından bir ok çıkarıp ashaba verdi ve bu oku kuyunun dibine saplamalarını istedi. Derken okun saplandığı yerden su fışkırmaya ve kuyunun suyu yükselmeye başladı. Bu bir mucizeydi. Cenâb-ı Hak, ashabın çok muhtaç olduğu bir zaman ve zeminde, Peygamber'inin eliyle, inananlara bir mucize daha göstermişti. Herkes bu sudan içti, abdest aldı, kaplarını doldurdu ve artık su sıkıntısı kalmamıştı.[33] Müslümanların hayvanları da ondan kana kana içtiler. Kuyunun suyundan içenler, 1400 kişi idi.[34]

Elçiler

Huzâa kabilesi, Müslümanlığı kabul etmemekle beraber Müslümanlarla müttefik idiler. Mekkelilerin hazırlıklarını onlar da duymuşlardı. Birkaç kişi gelip, durumu Allah Resûlü'ne haber verdiler. Heyet arasında Büdeyl ibn-i Verkâ da vardı. Bu zat ancak Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştu. Efendimiz, bu zata itimat ettiği için, onu Mekkelilere göndermiş ve gayesinin

sadece umre olduğunu onlara bildirmesini emretmişti.

Büdeyl, Mekkelilere Allah Resûlü'nün mesajını iletti. Urve ibn-i Mes'ud es-Sakafî de dinleyenler arasındaydı. Söylenenleri gayet mâkul bulmuştu. Gidip Allah Resûlü'yle görüşmek teklifini ileri sürdü ve Mekkeliler onu böyle bir vazife ile Allah Resûlü'ne gönderdiler.[35]

Değişen İnsanlar

Urve, Efendimiz'in yanına geldi ve O'nunla konuşurken bir aralık eliyle Allah Resûlü'nün mübarek sakalına dokunmak istedi. Bu eski bir Arap âdetiydi. İşte o anda Urve'nin eline şiddetli bir darbe indi.. Darbenin sahibi, Urve'nin öz yeğeni Muğîre ibn-i Şube'ydi *(radıyallahu anh)*. "Pis elini, Allah Resûlü'nün pâk sakalına sürme. Bir daha tekrar edersen elini koparırım!" dedi. Urve donup kalmıştı. Daha birkaç ay önce Muğîre'nin işlediği cinayetin diyetini, o ödememiş miydi? Müslüman olunca yeğeni birden ne kadar değişmişti. Ayrıca sahabenin, Allah Resûlü'nün etrafında nasıl pervaneler gibi döndüğü de Urve'nin gözünden kaçmamıştı. Mekke'ye döndüğünde bu hayranlığını şu şekilde dile getirdi:

"Ben nice Kisralar, Kayserler ve Necaşîler gördüm. Fakat bunların hiçbirini, etrafındaki insanların Muhammed'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* olan bağlılığı gibi bir bağlılık içinde görmedim. Gelin beni dinleyin ve bu adamla uğraşmayın!"

Bu görüşme neticesiz kaldı.[36] Allah Resûlü Kureyş'e Hıraş ibn-i Ümeyye'yi gönderdi. Ancak Kureyşliler ona hücum edip devesini öldürdüler. Kendisini de öldüreceklerdi ama, müttefiki olan bir kabile imdadına yetişti.[37]

Sahabeyi Tahrik

Elçilerin geliş-gidiş ve görüşmeleri böyle sürüp giderken, Kureyşliler defalarca gizlice Allah Resûlü'nün kampına hücum edip sahabeyi tahrik ederek, ne pahasına olursa olsun savaşı başlatmaları için bahane olabilecek bir olay çıkarmaya çalışıyorlardı. Fakat her seferinde sahabenin sabır ve disiplini, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ince düşüncesi ve hikmetli davranışı onların bütün oyunlarını boşa çıkardı. Bir keresinde 40-50 Kureyşli geceleyin gelip Müslümanların kampına taş ve ok yağdırmaya başladılar. Sahabe-i Kiram

hepsini yakalayıp Allah Resûlü'nün *(sallallahu aleyhi ve sellem)* huzuruna getirdiler. Ama Peygamberimiz hepsini serbest bıraktı. Bir diğer olayda, Ten'îm tarafından 80 kişi, tam sabah namazı vakti gelerek ani bir hücum yaptılar. Bu adamlar da yakalandılar ama Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bunları da serbest bıraktı. Böylece Kureyş'in oyunları ve hileleri boşa çıktı.

Elçi Hz. Osman (r.a.)

Bundan sonra Kureyş'e elçi olarak Hz. Osman'ın *(radıyallahu anh)* gönderilmesine karar verildi.[38] Kureyşliler Hz. Osman'ı yakalayıp hapsettiler. Bir ara onun öldürüldüğü şâyiası bile duyuldu. Gelmesi gecikince, bu şâyianın doğru olduğu kanaatine varıldı. Bunun üzerine, Allah Resûlü, Müslümanları biata çağırdı. Kendisi bir ağacın altında oturmuştu, Müslümanlar da gelip gelip O'na biat ediyorlardı.[39]

Ölüme Biat

Biat sesini duyunca herkes yerinden ok gibi fırladı.. ve o uğurda ölüme kadar her şeye biat ettiler.[40] Çünkü o esnada ancak ölüm için biat edilirdi. Evet, herkes koştu hem öyle koştu ki bir kişinin dışında Allah Resûlü'nün, mübarek elini sıkmadık tek fert kalmadı.[41] Sadece bir insan kalmıştı ki o da şu anda Mekke'deydi ve hayatta olup olmadığı da bilinmiyordu. Allah Resûlü sanki çok ötelerdeki Osman'ın *(radıyallahu anh)* elinden tutmuş gibi bir hâli vardı. Sol elini kaldırdı, *"Bu benim elim."* dedi. Ardından da sağ elini kaldırdı: *"Bu da Osman'ın eli."* buyurdu ve ilave etti: *"Şahit olun, ben Osman'ın yerine biat ediyorum."*[42] Ve işte bu biata, yüce dergâhtan hoşnutluk sesi geldi:

لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً * وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً

"Allah inananlardan, ağaç altında sana biat ederken, andolsun ki hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahşetmiştir. Allah güçlü olandır, Hakîm olandır." (Fetih, 48/18-19)

Bu ne kudsî biattı ki Allah Resûlü o biata vekâlet ediyordu..! Mesele çok

ciddiydi.. ve herkes feveran içindeydi. Sinirler iyice gerilmiş, ashab infilak etmeye hazır gibiydi.. ve sadece Allah Resûlü denge ve itidalini hiç bozmamıştı. Gerçi içi yanardağlar gibi fokur fokur kaynıyordu ama, o insanüstü iradesiyle bu yanardağların dahi patlayıp etrafa lavlar saçmasına mâni olabiliyordu. Aman Allahım! Bu ne sarsılmaz irade..!

Daha sonra Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberinin asılsız olduğu anlaşıldı. Hz. Osman da bu sırada geri geldi.

"İş Kolaylaştı"

Tam bu gerginlik esnasında, Allah Resûlü ileriden bir toz belirdiğini müşâhede etti. Biraz sonra da tozlar arasından Süheyl çıkıvermişti. O, Süheyl'i çok iyi tanırdı. Yanındakilere: *"İş artık kolaylaştı. Kureyş antlaşmaktan başka bir şey yapamaz."* dedi.[43]

"Kolaylık" mânâsıyla irtibatlı "Süheyl" isminden tefe'ül edilmesi de ayrı bir konu. Allah Resûlü'nün insanları tanımasına bakın ki daha Süheyl'i görür görmez hemen neticeyi söylemişti. Nitekim hâdiseler Allah Resûlü'nü tasdik çizgisinde cereyan etmeye başlamıştı bile. Süheyl, antlaşmak için geldiğini açıkça ifade etti. Zaten, Allah Resûlü de böyle bir antlaşma istiyordu.

Antlaşma

Süheyl, Allah Resûlü'nden ne kadar taviz koparabilirse bunu kendisi için büyük bir başarı sayacaktı. Onun için en küçük meseleleri dahi gündeme getirmekten çekinmiyordu. Meselâ; daha antlaşmanın başlangıcında yazılan بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismillâhirrahmânirrahîm) cümlesine itiraz edip, bunun yerine بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ (Bismikâllâhümme, Allahım, Senin adınla) yazılmasında diretti. Allah Resûlü de onun bu teklifini kabul etti.

Suheyl'in ikinci itirazı, "Resûlullah" ifadesine oldu. "Biz zaten senin resûllüğünü kabul etmiş olsak, böyle bir antlaşmaya lüzum kalmazdı." dedi. Efendimiz kâtiplik yapan Hz. Ali'ye *(radıyallahu anh)*, orayı da karalayıp Abdullah'ın oğlu Muhammed yazmasını söyledi. Ancak, bu teklif, Hz. Ali'ye ağır gelmiş ve bir miktar duraklamıştı. "Resûl" kelimesini silmek içinden gelmiyordu. Bunun üzerine Allah Resûlü, bizzat kendi eliyle o ifadeyi çizdi ve

Abdullah'ın oğlu Muhammed ifadesini yazdı veya Hz. Ali'ye *(radıyallahu anh)* yazdırdı.

Antlaşma maddelerinin hemen hepsi uzun münakaşalara sebep olmuştu. Süheyl, kendi dedikleri yazılmadıkça böyle bir antlaşmaya imza atmayacağını söylüyor, Allah Resûlü de böyle bir antlaşmanın getireceği büyük neticeler itibarıyla, dış yüzündeki ürperticiliğe rağmen bu isteklerin çoğuna "Evet!" diyordu.

Bu maddelere göre:

1. Müslümanlar bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden geriye dönecekler.

2. Ziyaret ancak gelecek sene yapılacak ve ziyaret müddeti de sadece 3 gün olacak.

3. Yanlarına hiçbir silah almayacak ve herkes sadece beline kuşanmayı âdet hâline getirdiği kılıcı ile gelebilecek, o da kınında bulunacak.

4. Mekke'den Medine'ye gitmek isteyen olursa kabul edilmeyecek; aksine Mekke'ye dönen kimselere de engel olunmayacak. Yani Müslümanlardan biri Medine'ye gitmiş olursa veya Müslümanlara sığınırsa, o derhâl Kureyş'e teslim edilecekti.[44]

5. Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbest bırakılacaktı.

6. 10 sene süreyle iki taraf arasında savaş durdurulacak. Bir taraf diğerine karşı, gizli veya açık hiçbir harekette bulunmayacak.

Gerçi antlaşma maddeleri ilk bakışta, tamamen Müslümanların aleyhinde gibi görünüyordu ama, Kur'ân bunu, neticesi itibarıyla bir fetih olarak anlatıyordu.[45]

Hz. Ömer'de (r.a.) Hudeybiye Şoku

Bu maddelerin hepsi de ilk bakışta Müslümanların aleyhine gibiydi. Hele, bir Müslümanın tekrar Kureyş'e teslim edilmesini öngören madde, Müslümanları çıldırtacak bir madde idi ki Hz. Ömer'in *(radıyallahu anh)*, Allah Resûlü'nün karşısına gelerek: "Sen Allah'ın Resûlü değil misin?" diyecek kadar feveranına sebep olmuştu. Allah Resûlü bu esnada dahi sükûnetini bozmamış ve Hz. Ömer'in *(radıyallahu anh)* sorularına gayet soğukkanlı şöyle cevap vermişti:

– *Evet, ben Allah'ın Resûlü'yüm.*

– Biz hak yolda değil miyiz?

– *Evet, hak yoldayız.*

– Öyleyse bu zilleti niçin kabul ediyoruz?

– *Ben Allah'ın peygamberiyim ve Allah'a isyan edemem.*

– Sen Kâbe'yi ziyaret edeceğimizi söylemedin mi?

– *Evet, söyledim. Fakat bu sene demedim.*

Hz. Ömer *(radıyallahu anh)* hızını alamamış ve Hz. Ebû Bekir'in *(radıyallahu anh)* yanına gitmiş, ona da aynı şeyleri sormuştu. O da Allah Resûlü'nün verdiği cevaplarla mukabelede bulunmuştu.

Daha sonraları Hz. Ömer, bu hâdiseyi her hatırlayışta ızdırapla iki büklüm olur ve nedametle (pişmanlık) yutkunurdu.. kim bilir, bu yolda, ne sadakalar vermiş, ne oruçlar tutmuş ve ne istiğfarlarda bulunmuştu! Evet o, dediğine binlerce defa pişman olmuştu.[46]

Ebû Cendel (r.a.)

Süheyl'in, İslamiyet'i henüz yeni seçen oğlu Ebû Cendel'in, o esnada ayağındaki prangaları sürüye sürüye gelişi bardağı taşıran son damla olmuştu. Ebû Cendel bitkin bir vaziyette oraya gelmiş ve kendisini Allah Resûlü'nün önüne atıvermişti. Bu manzaraya sahabeden hiçbirinin yüreği dayanmamış ve hepsi hıçkıra hıçkıra ağlamıştı. Süheyl: "Antlaşmanın geçerli olması için ilk şart oğlumun bana iadesidir." dedi.

İşte o anda kopan çığlıklar, yavrusunu kaybetmiş bir ananın ızdırap dolu feryadı gibiydi. Allah Resûlü de gözyaşlarını tutamamıştı. Süheyl'e rica ettiler: Daha antlaşmaya imza atmadık.. Ebû Cendel muaf tutulabilir. Ancak, bu teklifler hiç mi hiç hüsnü kabul görmedi, Süheyl sözünde ve talebinde diretti. Ve Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, gözyaşları içinde Ebû Cendel'i geriye verdi. Fakat ona, yakın bir gelecek içinde, müjdeli bir şeyler fısıldadı: *"Allah sana ve senin gibi olanlara çok yakında bir kurtuluş nasip edecektir."*...[47] Ve dediği gibi de oldu.[48]

Ashabın Rahatsızlığı

Müslümanların kalbini inciten ve gönüllerde huzursuzluk meydana getiren diğer bir düşünce de “Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* rüyasında Mekke’de tavaf ettiğimizi görmüştü, hâlbuki biz şimdi tavaf yapmadan dönme şartını kabul ediyoruz.” fikriydi. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bunun üzerine halka şu ince noktayı anlattı: “Rüyada açıkça bu sene tavaf yapılacağı belirtilmemiştir, barış şartlarına uygun olarak bu sene değil, inşallah gelecek sene tavaf yapılacak.”

İhramdan Çıkma ve Kurbanların Kesilmesi

Barış yapıldıktan sonra Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ashaba: “Artık kurbanlarınızı burada kesiniz, başlarınızı tıraş ediniz, ihramlarınızı çıkarınız.” dedi. Ama hiç kimse yerinden kıpırdamadı. Peygamberimiz bu emri üç defa tekrarladı.

Ama Sahabe-i Kiram o derece üzüntülü, kalbi kırık ve kederli idi ki hiçbiri herhangi bir hareket için istek göstermiyordu. Çünkü Hudeybiye antlaşması Müslümanlara çok ağır gelmişti. Öyle ki kimsede yerinden kımıldayacak mecal kalmamıştı. Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, sahabeye kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan çıkmalarını emretmesine rağmen onlar; “Acaba verilen kararda bir değişiklik olur mu? Belki Allah Resûlü verdiği karardan vazgeçer ve biz yeniden Kâbe’ye yürürüz.” ümidi ve düşüncesiyle bu emri uygulamada biraz ağır davranmışlardı. Allah Resûlü, emrini bir kere daha tekrarladı. Fakat, sahabedeki ümitli bekleyiş değişmedi.. evet, bu, asla Allah Resûlü’ne karşı bir muhalefet değildi. Şu kadar var ki onlar daha değişik bir emir bekliyorlardı. Hudeybiye’de söylenenler tatbik safhasına konmayıp antlaşmada bir değişiklik olabilirdi. Zira Kâbe’yi tavaf etmek üzere yola çıkmışlardı. Resûlullah Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bütün peygamberliği süresince, ashabına emir verdiği hâlde onların bu emri yerine getirmek için koşuşturmadıkları böyle bir olay hiçbir zaman meydana gelmemiştir.

İki Cihan Serveri *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, bu davranışlar karşısında çok üzüldü, çadırına dönerek mü’minlerin annesi Ümmü Seleme’ye ne kadar üzüldüğünü söyledi ve onunla istişare etti. Ufku geniş bu kadın, sırf istişarenin hakkını

vermek için konuştu. Çünkü o da biliyordu ki Allah Resûlü onun diyeceklerine kat'iyen muhtaç değildi. Allah Resûlü, bu istişare ile bize, içtimaî bir ders veriyor ve bu gibi durumlarda kadınlarla istişare edilmesinde hiçbir mahzurun olmadığını gösteriyordu.

Ümmü Seleme Validemiz: "Siz sessizce giderek kendi devenizi kesiniz, berberi çağırarak tıraş olunuz, daha sonra herkes kendiliğinden sizi takip edecektir, yaptıklarınızı yapacaktır ve alınan kararların artık değiştirilemeyeceğini anlayacaklardır." diyerek görüşünü açıkladı. Nitekim O'nun *(aleyhissalâtü vesselâm)* mübarek mülâhazaları da aynı istikametteydi ki çıkıp kurbanını kesince Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yaptıklarını görerek Müslümanlar da kurbanlarını kestiler, saçlarını tıraş ettiler ve ihramdan çıktılar.[49]

Peygamber Efendimiz, Hudeybiye'de 19 gün kadar veya 20 gece oturduktan sonra, Medine'ye dönmek üzere oradan ayrıldı. Kurâu'l-Gamîm'de bulunulduğu sırada Fetih Sûresi nazil oldu.[50]

Hudeybiye'nin Getirdikleri

Fetih Sûresi'nin Nâzil Oluşu

Bu kâfile, Hudeybiye Antlaşması'nı kendilerinin yenilgi ve aşağılanması kabul ederek Medine'ye doğru geri dönerken Decnan denen yere (bazılarının ifadesine göre Kurâu'l-Gamîm'e) gelince bu sûre nâzil olmuştur. Bu sûre Müslümanlara, yenilgi zannettikleri bu barışın gerçekte büyük bir fetih (zafer) olduğunu bildirmektedir. Bu sûre nâzil olduktan sonra Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Müslümanları toplayarak onlara şöyle buyurdu:

"Bugün bana dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha kıymetli bir şey nâzil olmuştur." Daha sonra Fetih Sûresi'ni okudu ve özellikle Hz. Ömer'i çağırarak ona dinletti. Çünkü o herkesten daha çok üzüntülüydü.

Başka bir rivayette Hz. Ömer ibn-i Hattâb *(radıyallahu anh)* şöyle demiştir: Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile seferde idik, ona bir konuda üç kere soru sordum, cevab vermedi. Kendi kendime: "Ey Hattab'ın oğlu, annen senin ölümünü görsün. Resûlullah'ı rahatsız ederek üç kere sordun, sana cevap vermedi." deyip deveme bindim ve sürdüm, sonra topluluğun önüne geçtim ve

hakkımda Kur’ân âyeti indirilmesinden korkmuştum, aradan çok zaman geçmeden birisinin seslendiğini işittim, bana bağırıyordu, korktum, hakkımda bir şey indirildi zannettim, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yanına gittim, bana: “Bu gece üzerime bir sûre indirildi, bu sûre bana, dünya ve onun içindekilerden daha sevgili.” dedi ve Fetih Sûresi’nin indirildiğini haber verdi.[51]

Yüce Allah’ın bu buyruğunu işitince Müslümanların kalpleri yatışmış, çok geçmeden de bu antlaşmanın faydaları teker teker ortaya çıkmaya başlamıştı. Artık hiç kimsenin bu barışın muhteşem bir fetih ve zafer olduğundan şüphesi kalmamıştı. Bu faydaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu barış antlaşmasıyla Arabistan’da İslamî bir idarenin varlığı tam olarak ilk defa kabul edilmiş oluyordu. Bu olaya kadar Araplar, Peygamber Efendimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve Ashabına, Kureyş ve Arap kabilelerine karşı isyan etmiş bir zümre olarak bakıyorlardı. Dolayısıyla Müslümanları kanun dışı (illegal) kabul ediyorlardı. Artık Kureyş’in kendisi Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile antlaşma yaparak İslam idaresinin sınırları içinde, Hz. Muhammed’in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* iktidarını kabul ediyor ve Arap kabileleri için de bu iki siyasî güçten istedikleri biriyle, çekinmeden dostluk kurma kapısı açılmış oluyordu.

2. Müslümanların Kâbe’yi ziyaret etme hakkını kabul etmekle Kureyş, kendiliğinden şimdiye kadar iddia ettikleri gibi İslam’ın bir dinsizlik değil, bilakis Araplar içinde mevcut dinlerden biri olduğunu kabul etmiş oluyorlardı. Diğer Araplar gibi bu dinde olanlar da hac ve umre ibadetlerini yerine getirme hakkına sahip oluyorlardı. Bu antlaşma sayesinde, Kureyş’in propagandası yüzünden Arapların gönlünde İslam aleyhinde yerleşmiş olan nefret azalmış oluyordu.

3. Kureyş tarafından savaşın durdurulmasından sonra Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendi bölgesi içinde İslam Devleti’ni sağlam bir şekilde oturtmak ve İslam kanunlarını tam olarak uygulayarak İslam toplumunu üstün bir medeniyet ve ahlak örneği yapma fırsatı bulmuştur. Bu öyle büyük bir nimettir ki; Yüce Allah bununla ilgili olarak Mâide Sûresi’nin 3. âyetinde şöyle buyuruyor: “İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslam’ı beğendim.”

4. Bu sulh döneminde İslam’ın kılıcı Hâlid ibn-i Velid *(radıyallahu anh)* ve Amr ibn-i Âs *(radıyallahu anh)* Müslüman oldular.[52] Osman ibn-i Talha *(radıyallahu anh)* da bu dönemde kazanılan büyüklerdendir. Osman ibn-i Talha *(radıyallahu anh)*, hayatı boyunca Beytullah’ın anahtarını taşımış ve daha sonra da Allah Resûlü o anahtarları yine ona vermişti.[53] İsimleri geçen bu şahıslar, askerî ve siyasî dehalarıyla, ordular bozan insanlardı. İşte bu insanlar, sulh döneminin yumuşak ikliminde ancak kendilerini idrak edebilmişlerdi.[54]

5. O güne kadar Kureyş, her şeye tepeden bakıyordu: “Beytullah bizim.” diyor ve hiç kimseyi yanına sokmuyorlardı. Gelen herkes bâc (vergi) ödüyor ve Kâbe’yi öyle ziyaret edebiliyordu. Aksi hâlde, Beytullah’ı ziyaretleri mümkün değildi. Hâlbuki Allah Resûlü’yle yapılan antlaşmada böyle bir şart ileri sürülmemişti ki bu da Kureyş adına çok büyük bir hata ve çok büyük bir atlamaydı. Müslümanlar ertesi yıl Kâbe’yi bâc ödemeden tavaf edince diğer kavim ve kabilelerde bir uyanma oldu. Demek ki Kureyş, Kâbe’nin yegâne sahibi değildi. Öyle olsaydı, Medine’den gelen Müslümanlar, vergi ödemeden Kâbe’yi nasıl ziyaret edebilirlerdi? O hâlde kendileri niçin böyle bir hakka sahip olmasınlardı ki! İşte herkeste bu fikir uyanmış ve Kureyşlilerin resmen, Kâbe’nin tek hâkimi olmadıkları ortaya çıkmış oluyordu. Böylece, daha sonraki yıllarda, herkes herhangi bir engele takılmadan gelip Kâbe’yi ziyaret edebilecekti.

6. Sulh ile Kureyş gâilesinin olmayacağı on sene garanti altına alınmış oluyordu. Bu on senelik zaman dilimi, Müslümanlar için çok mühimdi. Allah Resûlü bu dönemde yetiştirdiği irşad ekiplerini çeşitli yerlere gönderme fırsatını buluyordu ki bu da bütün Arap Yarımadası’nda İslam’ın sesinin duyulması demekti. Evet artık her yerde Kur’ân sesi yükseliyor ve herkes İslam dinine koşuyordu. Kur’ân-ı Kerim’in:

يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا *“Fevç fevç Allah’ın dinine girerler.”* (Nasr Sûresi, 2) diye müjdelediği an işte bu andı. On yıl da yeni bir neslin yetişmesi demekti. Kureyş, Müslümanlara nasıl bir fırsat verdiğinin farkında değildi. Farkında olsalardı, böyle bir antlaşmaya asla yanaşmazlardı. Bu zaman diliminde

Müslümanlar hem keyfiyet hem de kemmiyet plânında epey mesafe katettiler. İslam’a yeni girenler, bir taraftan ümidi, diğer taraftan da askerî gücü artırıyordu. Zira Hudeybiye barışından önceki 19 yıllık süre içerisinde Müslüman olanların sayısı kadar insan, bundan sonraki iki sene içerisinde Müslüman olmuştur. Hatta iki yıl sonra Mekkelilerin antlaşmayı bozması üzerine Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Mekke’yi fethetmek için yola çıktığı zaman beraberinde 10.000 kişilik bir ordu vardı.

7. Bu sulhün kazandırdığı ayrı bir avantaj da Hudeybiye antlaşmasına kadar, iki taraftan birbirine gidip gelme olmuyordu. Karşılaşmalar hep kılıçların konuştuğu meydanlarda vuku buluyordu. Harp psikolojisi içinde, İslamî hakikatleri karşı tarafa anlatmak da mümkün değildi. Sulh sebebiyle gidip gelmeler oldu. O güne kadar İslam’a ait güzelliklerden habersiz yaşayanlar gidip gördüklerinde, bu güzellikler karşısında hayranlıklarını gizleyemiyorlardı... Medine’de yaşanan hayat, Cennet hayatından farksızdı.. ve onu gören büyüleniyordu. Abdest, ezan, cemaatle kılınan namaz ve o insanların namazdaki huşû ve hudûları, Mekkelilerin gönlünü, baş döndürücü bir cazibeyle kendine çekiyordu. Hudeybiye sulhü sayesinde, içine İslam’ın sesinin, soluğunun ve Kur’ân mesajının girmediği hemen hiçbir ev kalmamıştı.

Onun için Hudeybiye, Mekke fethinden evvel bir fetihti. Evet, Allah Resûlü, bir adım atarken, nasıl attığını çok iyi biliyordu. Nazarının ulaştığı yere ayağını da koyuyordu. Nazar ve adım bütünlüğü içinde hâdiselerin üstesinden geliyor ve problemleri bir bir çözüyordu.

8. Bütün kavim ve kabileler bu sulh sebebiyle, Efendimiz ve O’nun temsil ettiği site devletinin, komşu devletlerle antlaşma yapabilecek bir devlet hüviyetinde olduğunu kabullenmeye başlamışlardı. Günümüzde nasıl, yeni kurulan veya bağımsızlığını ilan eden devletler, diğer devletlerin onları devlet olarak tanımalarıyla meşruiyet kazanıyor ve bunu devletlerarası münasebetlerinde bir referans olarak kullanıyor; öyle de Allah Resûlü onlarla böyle bir antlaşma yaptığından dolayı tanınmış oluyordu. O’nu Kureyş tanıyınca Tâifli niye tanımayacaktı ki? Evet, tanımalar birbirini takip etti. İşte Allah Resûlü, Hudeybiye gibi en ağır şartlar altında imza attığı bir antlaşmadan, böyle

iç içe fetihler çıkaran harika bir insandı. Hiç düşünmeden, hemen karar vermek zorunda kaldığı bir atmosfer içinde, hiç akla ve hayale gelmeyen böylesi bir fethin zeminini hazırlayabilmek, hiç şüphesiz beşer düşünce sınırlarını aşan ve mucize diyebileceğimiz bir muvaffakiyetti ki bu da O'nun hak peygamber olduğuna en canlı bir şahittir. Zira hiçbir beşerin, ne kadar dâhi de olsa, böyle zâhiren hezimet gibi görülen bir antlaşmadan, bu şekilde bir fethe ulaşabilmesi görülmemiştir. Çünkü böyle bir başarı beşer takatini aşan bir güç, bir irade ve bir ilme vâbestedir.[55]

9. Kureyş'le antlaşma yapılarak güney sınırlarının emniyete alınmasıyla Müslümanlar Kuzey ve Orta Arabistan'ın bütün muhtelif güçlerini kolaylıkla yenmişlerdir. Hudeybiye Antlaşması'nın imzalanması üzerinden henüz 3 ay geçmişti ki Yahudilerin en büyük yerleşim merkezi Hayber fethedildi. Daha sonra Fedek, Vâdi'l- Kurâ, Teyma ve Tebük'ün Yahudi köyleri İslam idaresi altına girdi. Bundan sonra, Orta Arabistan'ın Yahudi ve Kureyşlilerle gizli ilişkiler kuran bütün kabileleri de Allah Resûlü'nün *(sallallahu aleyhi ve sellem)* emrine girmişlerdir. Böylece Hudeybiye barışı iki sene içerisinde Arabistan'da güç dengesini öyle değiştirmiştir ki Kureyş ve müşriklerin gücü alt edilmiş ve İslam'ın galibiyeti kesinleşmiştir.

Görüldüğü üzere bu barışı Müslümanlar kendileri için bir başarısızlık, Kureyş de bir başarı olarak telakki etmekteyken, Müslümanlara nasip olan hayırlar böylesine çoktu.

Bu antlaşma şartları içinde Müslümanlara en ağır gelen şey: Mekke'den kaçarak Medine'ye gelenlerin iade edilmesi, buna karşılık Medine'den kaçıp Mekke'ye gidenlerin iade edilmemesini öngören madde idi. Fakat çok az bir zaman geçmişti ki bu madde de Kureyş'in aleyhine çalışmaya başladı. Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* uzak görüşüyle antlaşmanın yararlı sonuçlarını görerek antlaşmayı imzalamasının uygunluğu bu tecrübeler sonunda iyice anlaşıldı.

Ebû Basîr ve Arkadaşları

Hudeybiye'den hemen sonra Mekke'den kaçan Ebû Basîr künyesi ile mâruf

Utbe ibn-i Esîd, gelip Allah Resûlü'ne iltica etmişti. Ardından Kureyş, Medine'ye iki adam göndererek Ebû Basîr'in iadesini istedi. Allah Resûlü onu da iade etti. Fakat Ebû Basîr, yolda bu muhafızlardan birini öldürdü; diğeri de kaçarak canını zor kurtardı.

Ebû Basîr, tekrar Allah Resûlü'nün huzuruna geldi. Ancak, İki Cihan Serveri: *"Bir peygamber verdiği sözden dönemez."* diyerek Ebû Basîr'i Medine'ye kabul etmedi. Bunun üzerine de Ebû Basîr Medine dışında, Zülmerve'ye yakın Îs'te yerleşti. Derken Mekke'deki mağdur Müslümanlar, bu sığınmadan haberdar olunca teker teker kaçıp Ebû Basîr'in yanına yerleştiler.. ve bu, Mekkelilerin korkulu rüyası oldu. Ebû Basîr ve arkadaşları, ticaret için oradan geçmek zorunda olan Mekke kervanları için artık büyük bir tehlike teşkil ediyorlardı...

Mekkeliler, bizzat Allah Resûlü'ne müracaat ederek, Müslümanların Medine'ye kabul edilmesini istediler. Böylece, Hudeybiye antlaşmasının Müslümanları en çok rahatsız eden maddesi, bizzat bu maddeyi teklif edenler tarafından ilga edilmiş oluyordu. Bu da apaçık bir zafer demekti.[56]

Zaten, Hudeybiye dönüşünde Fetih Sûresi nazil olmaya başlamış ve bu antlaşma apaçık bir fetih olarak vasıflandırılmıştı.[57]

Allah Resûlü çok memnundu. Düşündüğü her şey, mevsimi gelince çözülen düğümler gibi çözülmeye başlamıştı. Aslında O, fettah olan kılıcını düşmanın başına tâ Hudeybiye'de indirmişti ve düğüm orada çözülmüştü ama, hâricî vücud nokta-i nazarından ve âlem-i şehadet itibarı ile düğüm şimdi çözülüyordu. Henüz bıyıkları terlememiş, çiçeği burnunda bu delikanlılar, Allah Resûlü'nün "Seniyyetü'l-Vedâ"yı aşarak Medine'ye geldiği gibi şimdi Medine'ye giriyorlardı. Ve başta Allah Resûlü olmak üzere bütün Medine halkı da onları, Seniyye-i Vedâ türküleri ile karşılıyordu. Küfür miyopları, kendi elleri ile kendi şartlarını bozmuşlardı. Ve bir gün gelecekti; Allah Resûlü'nün paktına dâhil olan bir kabileye tecavüz edecek, dolayısıyla da kendi ahitlerini bütün bütün nakzedeceklerdi.[58] Allah Resûlü de Hudeybiye ile blokajı atılan büyük fethi bizzat Mekke'ye girerek fiilen tahakkuk ettirecekti.[59]

Fetih Sûresi, bu tarihî olaylar dizisi göz önüne alınarak okunursa, daha rahat

anlaşılmış olur.[60]

Fetih Sûresi Tefsiri

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. Biz sana âşikâr/apaçık bir fetih ve zafer ihsan ettik.

2. Bu da Allah'ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması, sana yaptığı ihsan ve in'amı tamamlaması, seni dosdoğru yola hidâyet etmesi,

3. ve sana şanlı ve şerefli bir zafer vermesi içindir.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

1. "Biz sana âşikâr/apaçık bir fetih ve zafer ihsan ettik."

Fetih kelimesi lügatte; açmak yani kapalılığı gidermek mânâsına gelir. Cihad ıstılahında bir memleketi fetih ise; bir beldeyi savaş veya başka bir yolla, zorla veya barış yoluyla ele geçirmek demektir. Çünkü ele geçirilmediği müddetçe beldenin kapıları kapalıdır. Zafere ulaşmak ve ele geçirilmek suretiyle kapıları açılmış olur.[61]

مُبِينًا Mübîn; açık, parlak, yahut ilerisini açan, gösteren veya ileride meydana gelecek birçok fethin başlangıcı olan bir fetih demektir. Cenâb-ı Allah bu fethin "mübîn" olmasının hikmetini şu dört yönü birleştirerek açıklıyor:

1. Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* gelmiş-gelecek günahlarının affedilmesi.

2. Nimetin tamamlanması,

3. Bir doğru yola ulaştırma,

4. Benzersiz bir yardım.[62]

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ "Biz sana… ihsan ettik." Âyette "Biz… ettik." denmek sûretiyle

fetih, Allah'a isnâd edilmiştir. Çünkü kulların fiilleri, yaratma ve icad olarak Allah'a istinâd etmektedir. Yani Müslümanlar, Allah yolunda cihad ederler, gayret ederler, fethi ise Allah isterse nasip eder, istemezse nasip etmez. İşte bu yönüyle fethi ihsan eden Allah'tır.

فَتْحًا مُبِينًا "âşikâr/apaçık bir fetih." Sûreye adını veren fethin 'Hudeybiye Antlaşması' mı yoksa 'Mekke Fethi' mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Fetih kelimesinin "savaş yoluyla bir toprağı ele geçirmek" mânâsında kullanıldığını dikkate alan bir grup müfessire göre âyetteki fetihten maksat Mekke'nin fethidir. Yüce Allah onu Resûlüne ve müminlere kendisinden bir müjde olarak daha meydana gelmeden vaat etmiştir. Zemahşeri[63] demiştir ki: O, Mekke'nin fethidir. Bu sûre, Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı sene Mekke'den dönerken Resûlullah'ı *(sallallahu aleyhi ve sellem)* fethe hazırlamak için nâzil olmuştur.

Sağlam rivayetler yanında[64] bu sûrede geçen işaretlere dayanan bazı tefsirciler ise haklı olarak burada Hudeybiye sulhunun anlatıldığı kanaatine varmışlardır. Bunlara göre fetih kelimesi, bir çözüm getirdiği ve tıkanıklığı açtığı için barış için de kullanılabilir. Yahut da sebebin sonuç yerine kullanılması yoluyla mecâz-ı mürsel kabîlinden, Mekke'nin fethine sebep olduğu için Müslümanlar için Hudeybiye antlaşmasından daha büyük bir fetih yoktur. Âlimlerin çoğuna göre de buradaki fetihten maksat Hudeybiye antlaşmasıdır.[65] Çünkü bu antlaşma, en azından Mekke fethinin ve diğer fetihlerin bir parçasıdır. Ayrıca bu barış ile Müslümanlığın dünyada bir devlet olarak varlığı düşmanları tarafından dahi tasdik edilerek bir antlaşmaya bağlanmış bulunuyordu. Böylece bu, daha sonra meydana çıkacak, devam edecek fetihler zincirinin başı ve açıcısı olmuş ve bundan sonraki İslam fetihlerinden her biri bunun altında bir şubesi sayılacak bir şekilde vaat edilmiş oluyordu ki sûrenin başı bunu ilâhî bir dil ile açıklamaktadır. Aslında yine sûrenin içinde Feth-i karîb (yakın fetih) diye işaret edildiğinden, bunu pek yakından Hayber fethi takip etmiş, sonra da Mekke fetholunmuş ve İslam'ın bütün dinlere galip gelmesi vaat buyurulmuştur.[66]

Âyette bahsedilen فَتْحًا مُبِينًا "bu âşikâr/apaçık fetih"ten muradın ne olduğu hususunda diğer müfessirlerin görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

a. Bu fetihten murad, Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı sene gerçekleşen Hayber fethidir.

b. Âyetteki fetih, Peygamberimize müyesser olmuş bütün fetihlerdir.

c. Bu fetih, Allah'ın Peygamberimize müyesser kıldığı İslam, peygamberlik, aklî ve naklî delillerle davet etmesi ve kılıç ile yaptığı fetihlerdir. Bundan daha açık ve büyük bir fetih yoktur; bu fetih, bütün fetihlerin başıdır. Zîrâ ne kadar İslam'ın fetihleri varsa, her biri bunun bir şubesidir.

d. Bu fetih, hükmetmek anlamındadır. Yani ey Resûlüm! Biz, senin için Mekke halkı aleyhine hükmettik ki gelecek sene sen Mekke'ye gireceksin.

e. Bu fetih, hak ile bâtılı birbirinden ayırt etmektedir.

f. Bir görüşe göre ise Mekke ve Hayber'in fethidir.[67]

g. Resûlullah'a müyesser olan bütün ilim ve hidayetlerdir. Bu hidayet ve ilimler, günahların bağışlanmasına sebep olan sevaplara ve onun makam-ı mahmûd'una vesiledir."[68]

h. Bununla, Bizans ve diğer ülkelerin fethi kastedilmiştir.[69]

ı. Mâtûrîdî'ye göre Fetih'ten maksat; bütün ilim ve hikmet, hayır ve hasenât kapılarının açılmasıdır.[70]

i. Ferrâ'ya göre âyette kastedilen fetih, Hudeybiye günü yapılan Rıdvan Bîatı'dır.[71]

Fetihle İlgili Diğer Görüşler

Âyetteki fetihten kasıt, Peygamberimizin Hudeybiye'de kurbanlarını kesmesi ve başını tıraş etmesidir.

Aynı zamanda Hudeybiye fethi büyük bir mucize idi. Çünkü Hudeybiye kuyusunun suyu tamamen çekilmişti. Peygamberimiz oraya ağzından su boşaltmış ve beraberinde bulunanların hepsi içecek şekilde kuyudan su kaynamıştı.[72]

Hudeybiye'den döndüklerinde bir sahabi: "Bu fetih değildir, Kureyşliler bizi Kâbe'yi tavaf etmekten alıkoymuştur." dedi. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi*

ve sellem) şöyle buyurdu: “Bilakis bu fetihlerin en büyüğüdür. Müşrikler kendi topraklarından sizleri kazasız belasız uzaklaştırıp sizden daha sonra umrenizi kaza etmenizi isteyip sizden hoşlarına gitmeyecek şeyleri görmüşken; sizden yana eman altında kalmaya râzı oldular.”[73]

Âyette kastedilen fetih, Hudeybiye fethidir. Orada Allah Resûlü, hiçbir gazvede elde etmediği şeyleri elde etti. Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı. Ona Rıdvan Bîatı yapıldı. Hayber hurmalıkları onlara verildi. Hediyelik kurbanlıklar yerlerine ulaştı. Bizanslılar, Perslere galip geldi. Müminler de kitab ehlinin mecusilere karşı muzaffer olmasına sevindiler.[74]

Bu fetih aynı zamanda toprak ve coğrafya bakımından da bir fetih demekti. Müslümanlar Kureyş’in şerrinden emin olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah Kaynuka oğulları, Nadir oğulları ve Kureyza oğullarından kurtulduktan sonra, yanındaki Yahudi tehlikesinin kalıntılarından kurtulmaya yönelmişti. Bu Yahudi tehlikesi Şam yolunu tehdit eden çok güçlü Hayber kalesiydi. Yüce Allah orayı almayı Müslümanlara nasib etmişti. Oradan çok büyük ganimetler elde etmişler ve Resûlullah o ganimetleri sadece Hudeybiye seferine katılanlara dağıtmıştı.[75]

Fetih Verdik mi Vereceğiz mi?

Âyette “Biz sana âşikâr/apaçık bir fetih ve zafer ihsan ettik.” şeklinde buyurulmuş ve henüz gerçekleşmemiş olan fetihten, sanki olmuş gibi geçmiş zaman kipi ile bahsedilmiştir. Bunun sebebi, müjdeyi kuvvetlendirmek ve onun kesinlikle meydana geleceğini vurgulamak içindir. Ayrıca bu, haberi veren Yüce Allah’ın şanının yüceliğine de işarettir.[76]

Âyetteki fetihten maksat, Mekke’nin fethidir, diyenlerin yorumuna göre: Bu âyet, Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye yılında Mekke’den dönerken inmiştir. Bu Allah Resûlüne verilmiş bir fetih sözüdür. Yani meydana gelmeden önce, bu fethin olacağını va’detmiştir. Yüce Allah’ın verdiği haberler kesin olarak gerçekleşme hususunda, “Meydana gelmiş olay” gibi sayılacağından, izzet sahibi ve noksan sıfatlardan uzak olan Yüce Allah’ın haberleri vermedeki âdeti üzere burada da geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Burada, fethin şanının

yüceliğini gösteren açık ve büyük delil vardır.[77] Bu vaat aynı zamanda, Yüce Allah'tan Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve mü'minlere büyük bir müjdedir.[78]

Büyük müfessir Râzî'ye göre ise âyette verildiği söylenen fetihten maksat eğer Mekke'nin fethi ise o zaman Mekke henüz fethedilmediğine göre Yüce Allah nasıl mazî sığasıyla (geçmiş zaman kipiyle) "Biz muhakkak sana, apaşikâr bir fetih ihsan ettik." buyurmuştur" denilirse, buna şu iki şekilde cevap verilebilir:

a. Bu ifadenin takdiri, "Biz, ezelî hüküm ve takdirimizde buranın bu şekilde fethine hükmettik." şeklindedir.

b. Allah'ın takdir ettiği şey mutlaka olacaktır. Binâenaleyh O, bu işin geriye döndürülemez bir iş ve yürürlükten kaldırılamaz bir olgu olduğuna işaret etmek için, bu işi, mazî (dili geçmiş) sığasıyla haber vermiştir.[79]

Hudeybiye Antlaşması Fetih midir?

Hudeybiye barışından sonra Allah tarafından Fetih Sûresi'yle fetih müjdesi bildirilince, Müslümanlar bu barışın nasıl bir fetih (zafer) olabileceği konusunda hayrete düşmüşlerdi. İmanlarından dolayı Yüce Allah'ın buyruğuna inanmalarına rağmen, onun bir fetih olması fikri kimsenin idrakine sığmıyordu.[80] Çünkü bu antlaşma, bir memleketin ele geçirilmesi olmadığına göre örfen yani herkesin bildiği manada fetih değildir. Kapalı bir şeyin açılması olmadığına göre dil açısından da fetih değildir. Üstelik Müslümanlar Hudeybiye'de, Mekke'ye gitmekten alıkondular, orada kurban kesip tıraş olup ihramdan çıktılar. Başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabiler Hudeybiye antlaşmasının fetih oluşunu anlayamamış ve Peygamber Efendimize sormuşlardır:

Sehl ibn-i Huneyf *(radıyallahu anh)* (uzun kıssasının devamında...) "Derken Fetih Sûresi nâzil oldu. Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onu (Hudeybiye antlaşmasını hazmedemeyen) Hz. Ömer'e gönderip okuttu. Hz. Ömer *(radıyallahu anh)* hayretle: "Hudeybiye antlaşması fetih (zafer) midir ya Resûlallah?" dedi. Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*: "Evet!" diye cevap verdi.[81]

Başka bir sahabi gelerek o da aynı soruyu sormuş. Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuş: “Muhammed’in varlığı elinde olan Allah’a yemin olsun ki şüphesiz bu bir fetihtir.”[82]

Medine’ye ulaştıktan sonra bir başka sahabi de arkadaşlarına: “Bu nasıl bir fetihtir? Kâbe’yi ziyaret etmemiz yasaklandı, kurbanlık develerimiz daha ileri gidemedi, Allah’ın Resûlü Hudeybiye’de durmak zorunda kaldı ve bu barış yüzünden iki mazlum kardeşimiz (Ebû Cendel ve Ebû Basir) zalimlerin eline terk edildi.” diye serzenişte bulundu. Bu sözler Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ulaşınca şöyle buyurdu: “Çok yanlış söz söylenmiştir. Bu, gerçekte çok büyük bir zafer ve fetihtir, siz müşriklerin yurtlarına kadar ilerlediniz, onlar da gelecek yıl umre yapmanız konusunda söz vererek sizi geri dönmeye râzı ettiler. Onlar savaşa son vermeyi ve barış yapmayı kendiliklerinden istediler. Hâlbuki onların kalplerinin size karşı ne kadar kinle dolu olduğunu biliyorsunuz. Allah sizi onlara üstün kılmıştır ve galibiyet lutfetmiştir. Siz Uhud Savaşı’ndan kaçarken ben de arkanızdan bağırıyordum. O günü unuttunuz mu? Hendek Savaşı’nda her taraftan düşmanın korkunç bir manzara ile saldırıya geçtiği günü unuttunuz mu?” Bunun üzerine o sahabe, bunları düşünemediğini söyleyerek özür dilemiştir.[83]

Mücemmi’ ibn-i Câriye el-Ensârî *(radıyallahu anh)* anlatıyor: “Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye sulhünde hazır bulunduk. Sulh yapılıp oradan döndüğümüz zaman, halk, develerini hızlandırarak bir yere birikmeye başladılar. Biz hayretle: “Bu insanlara ne oluyor, niçin hayvanlarını hızlandırıp bir yere üşüşüyorlar?” diye sorduk.

“Resûlullah’a *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy gelmiş.” dediler. Biz de halkla birlikte harekete geçip develeri hızlandırdık. İlerleyince Allah Resûlünü *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kurâ’u’l-Gamîm denen (Mekke ile Medine arasında Usfân’ın önünde bulunan) yerde bulduk. Devesinin üzerinde duruyordu. Halk toplanınca bize Fetih Sûresi’ni okudular.

Askerlerden biri: “Yani bu Hudeybiye barışı bir fetih midir?” dedi. Allah Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

“Evet!” deyip ilaveten: “Allah’a yemin ederim bu bir fetihtir.” buyurdu. Sûre-i

celileyi okumaya devam eden Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*: “Allah size, ele geçireceğiniz bol bol ganimetler vaat etmiştir. İman edenler için bir delil olması ve sizi doğru yola ulaştırması için bunları size hemen vermiş ve insanların size uzanan ellerini önlemiştir.” meâlindeki âyete kadar *(Fetih 20)* okudu. Âyet-i kerimede işâret edilen âcil ganimetle Hayber kastediliyordu. Buradan ayrılınca Hayber’e gazveye çıktık. Elde edilen ganimet, Hudeybiye’ye katılanlara taksim edildi...”[84]

Hz. Berâ’dan *(radıyallahu anh)* rivayete göre demiştir ki:

“Siz Fetih deyince Mekke’nin fethini anlıyorsunuz. Evet Mekke’nin fethi bir fetihtir. Ancak biz sahabiler, Fetih deyince, Hudeybiye günündeki Bîatu’r-Rıdvan’ı anlardık.”[85]

Bütün bu söylediklerimize rağmen Hudeybiye antlaşması nasıl fetih/zafer diye isimlendirilebilir, şeklinde itirazlar olmuştur. Bu itirazın cevabı şudur:

Müşriklerle yapılan bu antlaşma sözlük anlamı itibariyle bir fetihtir. Çünkü bu antlaşma, Müslümanlar Hudeybiye’ye vardıkları zaman kapalı ve imkânsızdı. Ne zaman ki iş, Rıdvan biatına geldi ve müşrikler Müslümanların birliğini, cihad ve savaştaki kararlılıklarını anladılar, işte o zaman zaafa düştüler, korktular ve antlaşma istemek zorunda kaldılar. Böylece, Müslümanların onlara karşı üstünlüğü tahakkuk etmiş oldu. Bununla birlikte bu sulh, daha önce kapalı olan birtakım şeylerin de açığa çıkmasına sebep oldu. Meselâ, müşrikler, bu sulh sebebiyle Müslümanlarla bir araya geldiler, onların sözlerini duydular. Gönüllerinde İslam yeşermeye başladı. Çok kısa bir süre zarfında birçok insan Müslüman oldu, Müslümanların sayısı arttı. Hatta denildiğine göre, o sene içerisinde, daha önce Müslüman olanların sayısı kadar, belki de daha fazla insan İslam’a girdi. Bu sulh sayesinde, Peygamber Efendimiz diğer Araplarla ilgilenme fırsatı buldu. Onlarla savaştı. Birçok yeri fethetti. Hayber’in fethi özellikle kayda değer. Müslümanlar ganimetler elde ettiler. O sene, Rumlarla İranlılar arasında büyük bir savaş oldu. Bu savaşta Rumlar, İranlıları mağlup ettiler. Bu, Hz. Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)*’in peygamberliğinin delillerindendir. Çünkü daha önce Efendimiz, bu galebenin birkaç sene -üç ile

dokuz sene arası- içerisinde meydana geleceğini vaat etmişti.[86] Ve uzun zaman geçmeden bu barışın bir fetih ve zafer olduğu tamamen açığa çıktı. Herkes açıkça anladı ki gerçekten Hudeybiye Antlaşması'yla İslam fethi de başlamıştır.

Bazı müfessirler –yukarıda da ifade edildiği gibi- bu fethi, Mekke'nin fethini vaat diye almışlarsa da çoğu müfessirler bunun Hudeybiye antlaşmasını haber verdiğini söylemişlerdir. Ashabın bazısından şu söz nakledilmiştir: "Halk Mekke'nin fethine zafer diyor, hâlbuki biz asıl zafer olarak Hudeybiye antlaşmasını kabul ediyoruz."[87]

Tâbiîn imamlarından Zührî der ki: "İslam tarihinde Hudeybiye zaferinden önceki hiçbir fetih, onun kadar büyük değildir. Bu barış sayesinde müşrikler Müslümanlarla bir araya gelmeye ve sözlerini işitmeye başlamış ve bu onların kalplerinde yer etmiş ve bunun üzerine iki sene içerisinde birçok kimse Müslüman olarak İslam'ın çoğalmasına sebep olmuştur. Hatta bu barıştan sonraki iki yıl içinde İslam'a girenlerin sayısı, o zamana kadar (19 yıl boyunca) Müslüman olanlarınkine ulaşmış, hatta onu da geçmiştir."[88] Zira Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye'ye 1400 kişi ile birlikte gitmişti. İki sene geçtikten sonra Müslümanlar Mekke'ye geri 10.000 kişi olarak geldiler.[89]

Muhammed Derveze "Kur'ân'dan Seçmeler Işığında Resûlullah'ın Hayatı" isimli kitabında bu konu ile ilgili olarak şöyle söylüyor:

"Hiç kuşkusuz Kur'ân'ın "büyük fetih" diye isimlendirdiği bu barış bu nitelemeye tamamen layıktır. Hatta bu barış, Resûlullah'ın hayatında ve İslam tarihinde İslam'ın güçlenmesi ve kökleşmesinde ayırıcı en büyük olaylardan sayılsa yeridir veya daha doğru bir ifade ile olayların en büyüklerinden biridir. Kureyşliler bu olayla Resûlullah'ı ve İslam'ı tanımışlar, Resûlullah ve İslam'ın gücünü, varlığını itiraf etmişler ve Allah Resûlü ve Müslümanları kendilerine denk olarak kabul etmişlerdi. Hatta bu antlaşma müşrikleri Müslümanlardan en güzel bir biçimde savmış oluyordu. Hem de bu Kureyşlilerin son iki yılda Medine'ye iki kez saldırdıkları bir zamana rastlıyordu. Son savaş bu ziyaretten sadece bir yıl önce olmuş, Müslümanların kökünü kazımak amacıyla müşrikler kendilerinden ve yandaşlarından oluşan büyük bir yığınak yapmışlardı. Bu savaş

Müslümanların düşmanlarının karşısında azlık ve güçsüzlüklerinden dolayı iç dünyalarında şiddetli korku ve sarsıntıya yol açmıştı. Bu da Kureyşi kendilerine örnek alan ve önder gören, onların inkârcı tutumlarından son derece etkilenen civardaki Arapların benliğine büyük bir etki yapmıştı. Bedevilerin, Allah Resûlü ve Müslümanların bu yolculuktan sağ-salim dönemeyecekleri yolundaki kanaatleri ve münafıkların, Müslümanlar için en kötü tahmini yaptıkları göz önüne alınınca, bu fethin önemi ve ne büyük bir boyuta sahip olduğu ortaya çıkar.

Hudeybiye Antlaşmasından sonra meydana gelen olaylar, Hudeybiye Antlaşmasıyla Müslümanların elde ettikleri maddî-manevî, siyasî, askerî ve dinî yararların ne kadar büyük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü Müslümanlar, Arap kabilelerinin gözünde güçlenmişler, Resûlullah ile birlikte yolculuğa katılmayan bedeviler özür dilemeye girişmişler, Medine'deki münafıkların sesleri daha da kısılmış, ağırlıkları kalmamıştır. Çünkü Araplar, uzak yerlerden bölük bölük Resûlullah'a gelmeye başlamışlardır. Zira Müslümanlar Hayber'de ve Şam yolu boyunca serpilmiş Hayber'in köylerindeki Yahudilerin kolunu kanadını kırmışlardı. Çünkü askerî birliklerini, Necid, Yemen ve Belkâ gibi uzak yörelere gönderebiliyorlardı. İki yıl sonra da Resûlullah Mekke'ye yönelmiş ve orayı fethetmişti. İşte bu, kesin bir sonuçtu. Çünkü Allah'ın yardımı ve fethi gelmiş ve insanlar akın akın Allah'ın dinine girmişlerdi."[90]

Yüce Allah, Hudeybiye sulhu sebebiyle Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile Mekkeli müşrikler arasında yapılan antlaşma neticesinde Mekke'nin fethedileceğini bildirmiştir. Böylece Mekkeli müşrikler ve Kureyş kabilesi Hz. Muhammed'i ve sahabilerini ciddiye alınması gereken kimseler olarak ilk defa tanımışlardır. Kendisi ile barış yapılması gereken bir şahsiyet olduğunu kabul etmişlerdir. Bu barışın ertesi senesinde Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etme haklarını kabul etmekle de onları açıkça tanımışlardır. İslam'ın, tanınması gereken sağlam bir din olduğunu itiraf etmişlerdir. Bu barış antlaşması, Müslümanların en tehlikeli ve azılı düşmanları olan müşriklerin tecavüzlerine karşı güvenlik içinde olmalarını sağlamıştır. Ayrıca Arap Yarımadası'nın en ücra köşelerine kadar İslam davetini yayma çalışmalarını sürdürmelerini temin

etmiştir. Bu sebeple Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* etraftaki kabilelere, devletlere, Kisrâ'ya, Mukavkıs'a, Heraklius'a, Gassan emirlerine, Kisra'ya bağlı Yemen valilerine, Habeş Necâşî'sine elçiler göndermiş olduğunu görmekteyiz.[91]

Hudeybiye Antlaşması, Allah'ın Müslümanlara açmış olduğu apaçık bir fetih değil midir? Elbette ki bu apaçık bir fetih ve büyük bir kurtuluştur. Evet hem de çok büyük bir fetihtir. Müşrikler kendi beldelerinden Müslümanları uzaklaştırmak ve rahatlarını bulmak, ayrıca onlardan emân istemek durumunda kalmışlar ve onları kendilerine eşdeğer görmüşlerdi. Bu bir fetih değil de nedir? [92]

Hudeybiye Antlaşmasının Gerçek Bir Fetih Olması

Hudeybiye barışının yol açtığı gelişmeler birden fazla fethi beraberinde getirmiştir:

1. Bu antlaşmadan sonra Hayber fethedilmiştir.

2. Mekkeli müşriklerle savaş ihtimali geçici olarak kalktığı için iki tarafın halkı birbirine gidip gelmişler, görüşmüşler, İslam hakkında bilgi alışverişi yapmışlar ve bu arada birçok müşrik Müslüman olmuştur.

3. İki yıl sonra on bin kişilik bir ordu ile Mekke üzerine yürüyen müminler burayı kolayca fethetmişlerdir.

4. Daha önceleri Müslümanları muhatap kabul etmeyen ve çözümü savaşta arayan müşrikler ilk defa bu antlaşmada karşı tarafı tanımışlar, onlardan güvenlik talep etmişler, Müslümanların o yıl yapmak istedikleri umre ibadetini bir yıl sonra gelip yapmalarını kabul etmişlerdir.[93]

Bu fethin sağladığı faydalar, doğurduğu sonuçlar ilk üç âyette vecîz bir şekilde açıklanmaktadır. 12. âyette[94] işaret edildiği üzere bu sefere çıkmak, Mekkeli müşriklere bir mânada meydan okumak demekti, bu da bir cesaret meselesiydi. Bu yüzden münafıklar "Bunların işi bitti, müşrikler tamamını yok edecek!" demişlerdi. Ancak 27. âyette[95] sözü edilen rüyayı bir işaret ve emir sayan Peygamberimiz, çeşitli faydalarını da gözeterek, kendisine sadık 1400 kadar

sahâbî ile bu meşakkatli ve tehlikeli seferi göze almışlardı. Başta hesap edilmeyen gelişmeler oldu; sahabe sabır, cesaret, bağlılık ve fedakârlık imtihanlarına tâbi tutuldular. Bütün bunlar olurken ve olduktan sonra Allah Teâlâ'nın şu lütufları tecelli etti:

1. Allah Resûlü, kendisinin dışında hiçbir ümmet ferdine bahşedilmeyen bir iltifata nail oldu, "geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı" Rabbi tarafından ilan edildi.

2. Mekkeliler nezdinde suçlu ve ölüme mahkûm bulunan Resûlullah, bu antlaşma sonunda barış ve güvenlik antlaşmasının tarafı hâline geldi, böylece müşrikler tarafından suçluluk hükmü kaldırılmış oldu.

3. En büyük nimet ve dosdoğru yol olan İslam Dini barış ortamında tamamlanarak yayılma imkânı buldu.

4. Yolculukta, sulh müzakerelerinde ve dönüşte Allah'ın büyük yardımları görüldü.

Geçmiş ve Gelecek Kusurların Bağışlanması

لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

2. "(Biz sana âşikâr/apaçık bir fetih ve zafer ihsan ettik.) Bu da Allah'ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması, sana yaptığı ihsan ve nimetini tamamlaması, seni dosdoğru yola hidâyet etmesi içindir."

İlk âyetle bebaraber bu ikinci âyete şöyle de mana verilebilir: Ey Muhammed, Allah sana apaçık bir zafer ihsan etti ki sen rabbine, bu zafere karşılık şükredesin ve ona hamdedesin. O da senin bu şükür ve hamdine karşılık geçmiş ve gelecek günahlarını affetsin.

Yüce Allah bu âyetlerde Peygamber Efendimizin, geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlamış ve onu dosdoğru bir yola iletmek, ona güçlü bir yardım yapmak ve şanlı bir zafere ulaştırmak için ona büyük bir fetih verdiğini yani dâvasının önünde bulunan engelleri kaldırdığını ve yolunu iyice açtığını bildirmiştir.

Resûlullah’ın kusurlarının bağışlanması, fethin sonucudur. Çünkü fetih Resûlullah’ın, Allah’ın ismini yüceltmek uğrunda savaşın meşakkatlerine göğüs germesi ve savaşın tehlikelerini göze alması neticesinde meydana gelmiştir.[96]

Âyette vaat edilen fetih ve mağfiret yani geçmiş ve gelecek kusurların bağışlanması, Muhammed Sûresi’ndeki:

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “Sen hem kendi kusurlarından hem mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarından ötürü Allah’tan af dile!” (Muhammed, 47/19) emrine uymanın cevabı ve neticesi olmuştur.

لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ “Allah’ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması..” âyeti, affedilen günahın, *geçmişi ve geleceği hepsini kapsamasından* kinâyedir. Bu şekilde peygamberimize bütün kusurlardan mağfiretle temizlenme ve aklanma tebliğ edilmiştir.

Peygamberlerin Mâsumiyeti

لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ *“Allah’ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması…”*

Bu âyetin farklı yorum ve açıklamaları ortaya çıkmıştır. Esasen bütün peygamberler gibi bizim peygamberimiz de ismet (Allah tarafından günah işlemekten korunmuş olma) özelliğine sahiptir, dolayısıyla zaten günahsızdır. Şu hâlde Peygamberimizin bağışlandığı bildirilen günahı, fiilen işlediği yahut işleyeceği bir günah olmayıp, beşer olması hasebiyle kendisinde bulunan günah işleme potansiyelidir. İsmet sıfatı, peygamberlerdeki bu potansiyel günah işleme imkânının fiiliyata geçmesini önleyen ilâhî bir koruma ve esirgemedir. Âyetteki af bu anlamdadır. Zira Peygamberler ümmetlerine örnek olduklarından Allah onları günah işlemekten korumuştur. Buna rağmen Peygamberimiz gece gündüz nafile ibadetler yaparak ve özellikle çok namaz kılarak hem bu konuda da ümmetine örnek olmuş hem de ibadetin Cennet ümidi veya Cehennem korkusundan değil, Allah buna lâyık olduğu, kul bununla manevî hayat ve huzur bulduğu için yapılacağını göstermiştir. Nitekim kendisine, günahlarının peşinen bağışlanmış olduğu hatırlatılarak niçin bu kadar çok namaz kıldığı soruldukça şu cevabı vermişlerdir: “Elimden geldiğince Allah’a şükreden bir kul olabilmem

için.”[97]

Peygamberler, büyük ve küçük günah işlemekten masumdur, korunmuştur. Dolayısıyla âyette geçen “günah’tan maksat peygamberlerin makamına nisbetle en iyi ve en üstün olana göre daha az iyi ve üstün olanı yapmaktır. Bu, ebrârın yani iyi kimselerin hasenatı/iyilikleri, mukarrebîn yani Allah’a yakın olan kullar için kötülük kabilindendir. Veya “gerçekte Peygamberin böyle günahı olmamakla birlikte, onun yüce nazarında günah olan şeyler.” demektir.[98]

İşlenmesi Muhtemel Olan Kusur Nedir?

Biraz önce de belirtildiği gibi Peygamberliğin sıfatlarından birisi de ismet’tir. Yani günah işlemekten Allah tarafından onların korunmuş olmalarıdır. Buna göre Peygamber Efendimiz, günah işlemekten ve Rabbine isyan etmekten münezzehtir ve O’nun *(sallallahu aleyhi ve sellem)* günahı yoktur. Öyleyse, günahı olmadığına göre âyette O’nun nesi bağışlanmıştır? Müfessirlere göre işlenmesi muhtemel olan kusurdan şunlar kastedilmiş olabilir:

1. Muhyiddîn ibn-i Arabî gibi bazıları, maksadın “ümmetin günahları” olduğunu söylemişlerdir. Nitekim

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ *“Eğer, faraza, sana indirdiğimiz hususlardan herhangi birinde şüphe edersen…”* (Yûnus, 94),

لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ *“Şirke düşersen yaptığın bütün makbul işler boşa gider ve sen âhirette kaybedenlerden olursun.”* (Zümer, 39/65) âyetlerinde kastedilen Peygamberimiz değil, dolayısıyla ümmete hitap olunduğunda görüş birliği vardır. Ancak bu yorum:

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ *“Sen hem kendi kusurundan hem mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarından ötürü Allah’tan af dile.”* (Muhammed, 19) âyetine uygun düşmez.

2. Çoğu müfessirlerin görüşüne göre ise vahiy inmeyen konulardaki içtihadında, makamına göre “evlâ” ve “efdal” olanın yani daha uygun olanın tersini yapma şeklinde olan tercihleridir ki;

عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ “Hay Allah seni affedesice! Niçin sence doğru söyleyenler iyice belli oluncaya ve

yalancılar da meydana çıkıncaya kadar beklemeyip izin isteyen o münafıklara izin verdin?” (Tevbe, 43) gibi ilâhî hitap ile ihtar edilmiştir. Buna günah denilmesi peygamberlik makamına göredir. O’nun işlediği ve makamına yaraşmayan bazı zelleler

حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ “İyilerin iyiliği, Allah’a yakın olanların kötülüğü gibidir.”[99] türünden bazı davranışlardır.

3. Mevdudî’ye göre bu âyetin nâzil olduğu yer-durum göz önüne alınırsa, açıkça anlaşılmaktadır ki burada zikri geçen bağışlanan kusurlardan maksat, geçmiş 19 sene içerisinde Hz. Peygamber *(sallallahu aleyhi ve sellem)* önderliğinde İslam’ın yayılması için yapılan mücadeleler, çalışmalar ve savaşlarda Müslümanların yaptığı birtakım hatalardır. Bu hataları hiç kimse bilmemektedir. Hatta insan aklı, bu samimi gayretler içinde bir eksiklik arayıp bulmaktan da acizdir. Ama Yüce Allah nazarında, en güzel ve en yüce olma ölçüsüne göre bu çalışmalarda öyle birtakım kusurlar oluyordu ki bunlardan dolayı Müslümanlara, müşriklere karşı kesin bir zafer nasib olmuyordu. Yüce Allah’ın buyruğunda şu denmek istenmektedir: “Eğer siz bu hatalarla çalışmalarınıza ve cihadınıza devam etseydiniz, müşrik Arapları yenmeniz, onları alt etmeniz için daha uzun zaman gerekirdi. Ama biz bütün bu kusurları ve hataları bağışlayarak, sadece kendi kerem ve lütfumuzla onları gidererek, Hudeybiye denen yerde size bu fetih ve zafer kapısını açtık. Bu zaferi kendi gayretinizle başaramazdınız.”[100]

Burada şu nokta iyice anlaşılmalıdır: Herhangi bir gaye uğruna bir topluluk bir çaba gösteriyorsa, bu çabanın eksiklikleri, kusurları, hataları, o topluluğun liderine yönelir. Bu kusurlar ve hatalar, liderin şahsî hatalarıdır anlamına gelmez. Aslında bu hatalar bütün o topluluk tarafından işlenir. Bizatihi o topluluğun hareketlerinin sonucudur. Ama sorumluluk liderde olduğu için suçlamalar lidere yöneltilir ve “Davranışlarında şu kusurlar var.” denir. Nitekim âyette söz Peygamberimizedir *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve “Allah senin gelmiş geçmiş bütün kusurlarını bağışlamıştır.” diye buyurulmuştur. Bu bakımdan bu genel ifadeden şu mana da çıkar: Allah nezdinde masum Peygamber’in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bütün sürçmeleri/zelleleri -O’nun yüksek makam ve mevkiinden dolayı bunlara

sürçme denir- bağışlanmıştır.[101]

4. Bununla küçük günahlar kastedilmiştir. Çünkü küçük günahlar ister sehven, isterse kasten olsun, peygamberler hakkında câizdirler ve bu günahlar onları, kendilerini beğenmekten korurlar.[102]

5. İfade ettiği anlam bakımından bu cümlenin "Böylece, senden sadır olmuş veya olacak küçük hataları ve yanılgıları affetsin" mânâsını taşıdığı, ya da bu ifadenin, Nebi'den sadır olmuş veya olmamış ya da ileride olabilecek bütün hataların affedildiği anlamına geldiği nakledilmiştir. Zira Yüce Allah, Peygamberinin bir beşer olarak böylesi sürçme ve hataya düşebileceğini bilmektedir. Fakat Allah'ın nübüvvet makamına seçerek O'nu yüceltmesi ve Kur'ân'ın çeşitli yerlerde değişik üsluplarla zikrettiği üstün ahlakı sayesinde Nebîsi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bu günahlardan korunmuştur.[103]

Bize göre en tutarlı görüş buradaki günahtan maksadın hata ve yanılgı olduğu yönündeki görüştür. Âyette Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hakkındaki günahın, hakkında vahiy olmayan hususlardaki yanılgılar ve kasıtsız yapılan hatalar olduğu şeklinde yorumlanması gerekir. Bu cümlenin taşıdığı anlam ile önceki ve sonraki âyetlerin taşıdığı anlam arasında genel anlamda bir uyumun olabilmesi için, ifadenin böyle yorumlanması daha doğru olur.[104]

"İşlenmesi Muhtemel Olan Kusur Nedir?" başlığı altında müfessirlerin görüşlerini vermeye çalıştık. Fakat bizim gayemiz, bu muhtemel kusuru bulmak değil, bazı kimselerin aklına gelebilecek şüphelere cevap vermektir. Yoksa Mâtûrûdî'ye[105] göre Peygamber Efendimiz'in işlemiş olması muhtemel kusuru araştırmak, insanı küfre düşürmesinden yani onu kâfir yapmasından korkulur. Çünkü Peygamber Efendimiz ve diğer peygamberlerin günahları, bizim gibi insanların günahları gibi değildir. Onların günahı birer zelledir ve bizim için o işleri yapmak belki de mubahtır. Ama o büyük zatların makamına göre o işi yapmak zelledir ve ondan nehyedilmişlerdir.

Çok Basit Şeylerden Dolayı İstiğfar

Peygamberlerin istiğfarları, bizim günahlarımız gibi, gerçek günahlardan

dolayı olmaz. Onlar bizim aklımıza göre çok basit olan şeylerden dolayı bile istiğfarda bulunurlar. Çünkü bizim, onların makamını anlamamız mümkün değildir. O hâlde, onların günahlarını, kendi günahlarımız gibi değerlendirmemiz câiz değildir. Allah'ın kullarını dünyada ve âhirette muâhaze etmesi yani hesaba çekmesi, onlar için bir nevi temizlik ve rahmettir. Peygamberler açısındansa bu koruma ve muhafazadır.[106]

Gelecek Kusurların Bağışlanması Ne Demek?

Âyette, لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ "Allah'ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması.." şeklindeki ifadede,

وَمَا تَأَخَّرَ "ve gelecek kusurlarını bağışlaması için…" ifadesi ne demektir? Yani daha işlenmemiş kusurların bağışlanması ne manaya gelir? Bu hususta şu izahlar yapılabilir:

1. Bu, Yüce Allah'ın, Peygamber olduktan sonra artık günah işlemeyeceğine dair, Peygamber Efendimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* olan vaadidir.

2. مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ "geçmiş olan kusurlarını" ifadesiyle, "fetihten önce", وَمَا تَأَخَّرَ "ve gelecek kusurlarını" ifadesiyle de "fetihten sonra olanlar..." kastedilmiştir.[107]

3. "Allah'ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması.." ifadesiyle, bir genelleme ve umûmîlik kastedilmiştir. Yani bütün kusurlarını demektir.

4. "Allah'ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması.." ifadesi, "Peygamberlikten önce câhiliyye dönemi ve peygamberlikten sonra ve daha işlemediği kusurlar..." anlamındadır. Bu izaha göre, nübüvvetten önce işlenen (küçük günahlar), ilahî afv ile; nübüvvetten sonra meydana gelen küçük kusurlar ise Allah'ın korumasıyla affolunmuştur.[108]

5. "Geçmiş"den maksat bu âyetin inişinden önce, "gelecek'den maksat ise bundan sonra olduğu da söylenmiştir.[109]

6. "Geçmiş" Bedir günü günahı, "gelecek" Huneyn günü günahı diye de açıklanmıştır. Şöyle ki; Bedir günü Peygamber Efendimiz dua edip: "Allah'ım eğer sen bu küçük topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde ebediyyen sana

ibadet olunmaz.” dedi ve bu sözü defalarca tekrarladı. Yüce Allah da ona: “Bu topluluğu helak ettiğim takdirde ebediyyen bana ibadet olunmayacağını nereden biliyorsun?” diye vahyetti. İşte bu onun geçmiş zellesi idi. Gelecek günahı ise Huneyn günü idi. İnsanlar bozguna uğrayıp dağıldıklarında amcası Abbas ile amcası oğlu Ebû Süfyan’a şöyle demişlerdi: “Bana şu vadinin küçük çakıl taşlarından bir avuç veriniz.” Ona bir avuç uzattılar, o da o çakıl taşını eline alıp, müşriklerin yüzlerine doğru atarak: “Yüzler çirkin olsun. Hâ Mîm. Onlar zafere erişemezler.” dedi. Karşıdaki ordu son ferdine kadar bozguna uğradı. Gözüne kum ve çakıl taşı dolmadık hiç kimse kalmadı. Geri döndüklerinde onlara: “Şayet onlara atmamış olsaydım, onlar da bozguna uğramayacaklardı.” deyince, Yüce Allah da: “Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.” (Enfâl, 17) buyruğunu indirdi. İşte bu da onun gelecek (sonradan işlediği) zellesi olmuştu.

7. Ebû Ali er-Rûzebârî’ye göre: “Şayet senin geçmişte bir günahın olsaydı, ya da gelecekte bir günahın olursa, şüphesiz ki Biz onu sana bağışlarız.” demektir. [110]

Peygamber Efendimizin (s.a.s.) Ayrıcalığı

“Allah’ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması..” âyeti Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bir özelliğine işaret etmektedir. Bu özellikte bir başkası ona ortak değildir. Amellerin sevabına dâir vârid olan sahih herhangi bir hadiste, bir başkası için geçmiş ve gelecek günâhlarını Allah’ın bağışladığına dâir bir haber vârid olmamıştır. Bunda Allah Resûlü’ne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* verilen büyük bir şeref payesi vardır. O; bütün işlerinde itaat, iyilik ve istikâmet üzere idi ki onun dışında ne öncekilerden, ne de sonrakilerden hiçbir beşer bu dereceye nâil olamamıştır. O, mutlak olarak beşeriyetin en mükemmeli, dünya ve âhirette efendisidir. Allah’ın yaratıkları içinde Allah’a en çok itaat eden, Allah’ın emir ve yasaklarına en çok ta’zîmde bulunan Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* olduğu içindir ki devesi (Hudeybiye’de) çöktüğü zaman önce: “Bu deveyi, (Ebrehe’nin) filini Mekke’ye girmekten alıkoyan Allah engellemiştir.” demiş, sonra da: “Allah’a yemin ederim ki onlar bugün Allah’ın haramlarına ta’zîmde bulunacakları bir şey istedikleri takdirde mutlaka onların isteklerine icabet ederim.” buyurmuştu.[111] Bu hususta Allah’a itaat edip Mekkelilerin barış

isteğine olumlu cevap verdiğinde Yüce Allah ona: “Biz sana âşikâr/apaçık bir fetih ve zafer ihsan ettik. Bu da Allah’ın, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlaması, sana yaptığı ihsan ve nimetini tamamlaması, seni dosdoğru yola hidâyet etmesi. Ve sana şanlı ve şerefli bir zafer vermesi içindir.” buyurmuştur. [112]

Peygamberlerin (a.s.) ve Peygamberimizin (s.a.s.) İsmeti[113]

“Aslında Cenâb-ı Hak, O’nun gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmişti. (Fetih Sûresi, 2) Bunun bir mânâsı şu olsa gerek: Allah O’ndaki günaha girme istidadını daha baştan yok etmişti. Zaten kendisi de bir defa çocukluğunda, bir defa da miraç öncesi mânevî birer ameliyattan geçirildiğini haber veriyor ve çocukluğunda olan ameliye sırasında meleklerin sinesinden kesip attıkları bir parçadan söz ediyor[114] ki nefsanîliğe ait bir şey olması kaviyyen muhtemeldir.

Allah Resûlü’nden, kat’iyen günah sayılabilecek bir fiilin meydana gelmesi görülmemiştir. Buna rağmen, günde yetmiş defadan fazla tevbe ve istiğfar ediyordu.[115] Evvelâ O, mahviyet, murâkabe ve muhasebe insanıydı. Her adımda, Cenâb-ı Hakk’a doğru bir önceki adıma nisbetle daha fazla yaklaşmış olduğundan, kazandığı bu yeni durum zaviyesinden eski ve mercuh hâline bakıp istiğfar ediyordu. Yani her yeni gününde O, bir evvelki günü istiğfarla anıyordu. Bu denli günahsız bir insanın, insanlar arasında bulunmaya sabretmesi dahi O’nun hilminin enginliğini göstermeye yeter zannederim.

İsmetin Lügavî ve İstılâhî Mânâsı

Peygamberlerin sıfatlarından birisi de onların masum ve günahsız olmalarıdır ki buna “ismet” denir. İsmet, peygamberlerin küçük-büyük bütün günahlardan –Cenâb-ı Hakk’ın inayetiyle– korunmuş olmaları demektir. Yani Allah *(celle celâluhû)*, peygamber olarak göndereceği kuluna asla günah işleme fırsatı vermez.. ve O, peygamberlerine günah işletmez.

Her Peygamber Masumdur

Bütün peygamberler *(aleyhimüsselâm)* masumdur. Onların hayatında kasıtlı olarak herhangi bir inhiraf söz konusu değildir. Onlar, seçkin ve kudsî olarak yaratılmış

müstesna insanlardır. Sadece hayırlı değil, hayırlılar içinde de en seçkinlerinden daha seçkindirler. Ve onlar bütün bir hayat boyu da bu seçkinlik ve kudsiyetlerine zerre kadar gölge düşürmemişlerdir… Çünkü nebiler, tebliğ vazifesiyle aramızda bulunurlar... Onların varlık gayesi, sadece ve sadece tebliğdir. Yani, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve buyruklarına ilk muhatap onlardır.. ve aldıkları emirleri insanlara olduğu gibi aktarırlar. Eğer peygamberler, böyle dupduru bir ruh yapısına sahip olmasalardı, gelen ilâhî mesajları, geldiği gibi intikale muvaffak olamazlardı. Hem de ilâhî vahiy onların saydam olmayan mahiyetlerine, duru olmayan gönüllerine, saf olmayan vicdanlarına çarpar, âdeta ışık gibi kırılır ve ışığın kırılıp başkalaşması gibi, bu mat satıh ve bünyeler her şeyi kendi his, duygu ve düşüncelerinin alaca karanlığında değerlendirir, isteyerek veya istemeyerek çarpıtırlar. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın istek ve emirlerine uygun keyfiyeti de kaybolur gider.

Nebiler, aynı zamanda, Zât-ı Akdes ve Mukaddes'e ait esrarı bize intikal ettirmek için birer ayna vazifesi görürler. Bu aynanın tertemiz olması gerekir ki vicdanlara aksettirdiği hakikatler yanıltıcı olmasın.

İnsan; iman, itikat ve amele ait bütün dinî hükümleri peygamberler vasıtasıyla öğrenir. İnsan, onlarda dini en kâmil ve mükemmel hâlde görmelidir ki onlara ittiba ile dünya ve ahiret saadetini elde edebilsin.. İnsanlara kudve ve imam olan küllî rehberler, eğer günah işleyecek olsalar, onlara ittiba nasıl caiz olabilir ki? Onlara ittiba, insanda istikamet arayışı düşüncesine bağlıdır. İnhiraf edebilen insanların arkasından gitmek, insandaki bu arayış düşüncesine terstir. Hayır, hiçbir peygamber günah işlememiş ve hepsi de bütün hareket ve davranışlarında en güzel, en mükemmel bir hayat yaşamış ve hayatlarını hep aynı istikamette geçirmişlerdir. Kendisi Cennet'e ehil olmayan bir insanın, insanların elinden tutup onları Cennet'e ehil hâle getirebileceğine inanmak ne kadar zordur. Evet, hâlbuki Cenâb-ı Hak, bütün peygamberleri, insanları Cennet'e ehil hâle getirsinler diye göndermiştir.

Peygamberlerin masumiyetindendir ki ilâhî vahye dayanan din ile beşerî sistem ve teoriler arasında, kıyas kabul etmeyecek ölçüde, dine ait bir üstünlük göze çarpmaktadır. Eğer durum böyle olmasaydı, netice de böyle olmazdı.

Peygamberlerin masumiyet ve günahsızlıkları, onlarda fıtrat ve yaratılış hâline gelmiş ve âdeta günahsızlık onların yapılarının bir buudu olmuştur. Ayın yüzünde, güneşin bağrında bir kısım siyah lekeler bulunabilir; fakat bir nebinin ruhunda, günahın gölgesi dahi misafir olamaz.

Evet, her peygamber masumdur. Hz. Muhammed Mustafa *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ise masumlar masumu'dur. Zira O'nun mahiyeti bütünüyle ilâhî tecellîlerle yoğrulmuş ve O'nun gönül aynasında daima Allah *(celle celâluhû)* mütecellî olmuştur. Böyle bir mahiyet ve böyle bir gönüle sahip olan o yüce Ruh, elbette masumlar masumu olacaktır...

Allah *(celle celâluhû)*, hususî ve çok büyük bir dava için, o davayı anlatmak üzere hususî ve ısmarlama insanlar seçmiştir ki işte bunlar peygamberlerdir. O, bu peygamberleri, hususî durumları itibarıyla, hususî olarak hep korumuştur. Bu da onları ismet sıfatıyla donatması ve masumiyet ufkunda tutması demektir. Çünkü onlar, her zaman, o muallâ ve müberra mevkilerini korumalıdırlar ki bütün insanlığa rehber ve imam olabilsinler. Onların cübbe ve sarıkları her türlü çamur ve pislikten korunmuş olmalı ki imamına bakıp ona göre vaziyet alma durumunda olanların gözleri, başka yerlerle meşgul olmasın. Onlar, insanlığı Allah'a ve Allah'ın rızasına götürmek için yol rehberi ve seyahat garantörleridir. Hâlbuki hiçbir günahta hatta en ufağında dahi, Allah'ın rızası ve hoşnutluğu yoktur. Kendisi Allah'ın rızasından mahrum bir kimse, nasıl başkalarını O'nun rızasına kavuşturacak ki? Bu kat'iyen mümkün değildir. Öyleyse peygamberlerin günah işlemeleri de mümkün değildir.

Peygamberler Küçük-Büyük Günahlardan Masumdur

Cumhura (âlimlerin çoğunluğuna) göre, peygamberler, günahın küçüğünden de büyüğünden de korunmuştur. Onlar, günahın en küçüğünü dahi işlememişlerdir. Bazı peygamberlere isnat edilen sürçme ve hatalar ise evvelâ günah değildir; ikinci olarak da onların bu sürçmeleri, peygamberliklerinden evvel vuku bulmuştur. Her iki durumda da peygamber, peygamber olarak masumdur. Hem "zelle" dediğimiz sürçmeler, onların makam ve durumlarıyla alâkalıdır. Yani bu zelleler, normal ve sıradan insanlar için hata değil; onlar, Allah'a *(celle celâluhû)* herkesten daha yakın olan mukarrabîn için birer hata sayılmıştır. Dolayısıyla,

tamamen onların makamlarıyla alâkalı bu sürçme tabirini sıradan bir mesele olarak değerlendirme yanlıştır.

Onlar nasıl masum olmaz da günah işleyebilirler ki bizler bile beşerî ölçüler içinde, önemsiz bir yere memur tayin edeceğimiz insanlar için güvenlik tahkikatı yaptırtıyoruz. Bir de o şahsa tevdi edilecek vazife peygamberlik gibi önemli bir vazifeyse.. evet, onun güvenlik tahkikatı yedi göbek ötesine kadar uzatılmalıdır!

Bu kadar basit ve tamamen dünya ile alâkalı hususlarda dahi insan seçiminde, bu derece hassas davranılır da en ulvî.. ve hem dünya hem de ukbâyı kucaklayan bir vazife, bir memuriyet ve bir kurmaylık için, o vazifenin çapıyla mütenasip hassas davranılmaz mı? Ve o vazifenin tevdi edileceği insanda, o vazifeye liyakat aranmaz mı?

Düşünün ki nebiye vahiy getirecek olan melek dahi, melekler arasında emniyetiyle temayüz etmiş ve kendisine böyle bir vazife, bu vasfından dolayı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim, Cibril *(aleyhisselâm)* hakkında مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِين *"Orada kendisine itaat edilir, o emîndir."* (Tekvir Sûresi, 21) demektedir. O hem Allah'a *(celle celâluhû)* karşı çok mûtî hem de vahyi taşımaya en emindir. Şimdi, vahye aracı olan melekte bu vasıflar aranır da vahyi temsil edecek olan peygamberde aynı vasıflar aranmaz mı?

Evet akıl, peygamberlerin masum olmasını gerektirir. Ve yine akıl, nebilerin davasını omuzlamayı kendisine şiâr edinen kudsîlerin de ismet ve günahsızlığı gâye-i hayal hâline getirmelerini iktiza eder. Hem öyle iktiza eder ki onlara, günaha girmek Cehennem'e girmekten daha ızdırap verici olmalıdır!

İsmet çok önemlidir. Aslında, Enbiyâ-ı izâm da âdeta hayatlarıyla hep ismetlerini sergilemişlerdir. Muharref kitapların "hezeyan" denilebilecek birkaç sözü istisna edilecek olursa, zaten peygamberlere günah isnat eden de yoktur. Kur'ân-ı Kerim, onları o yüce kametlerine uygun ele almış ve her zaman birer nezahet âbidesi olarak gözler önüne sermiştir.

Gökte Cebrail, Azrail, Mikâil ve İsrafil ne ise yerde de peygamberler odur. Bu peygamberlerin hemen hepsi, üzerlerine dıştan bir nokta dahi konmamış beyaz kağıt gibidirler. Onlara ne yazıldıysa hepsini Cenâb-ı Hak, kudret eliyle ve kader kalemiyle insanlara rehber olmaları için yazmış ve insanlığın müşâhede, takdir

ve istifadelerine sunmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı âlimler, onların peygamberlikten önce zellelere maruz kalabileceklerini kabul etmişlerse de bu görüş az bir grubun görüşü olmaktan öte geçmemiş tercih edilmeyen, dolayısıyla da sakat bir görüştür. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu peygamberlerin çocukluk dönemlerinde dahi korunduklarını kabul etmektedirler. Bu görüşü teyit eden birçok delil vardır.

Evet, "ismet", peygamberlerden ayrılması mümkün olmayan, peygamberliğe ait bir sıfattır. Her peygamber bu sıfatla serfiraz olarak dünyaya gelir. Veya başka bir ifadeyle, kendisinde bu sıfat olmayan, peygamber de olamaz." [116]

Şükreden Bir Kul Olmayı İstemeyeyim mi?

Hz. Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edildiğine göre Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, gece ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Hz. Âişe diyor ki kendisine:

– Niçin böyle yapıyorsun (neden bu kadar meşakkate katlanıyorsun) ey Allah'ın Resûlü? Oysa Allah senin geçmiş ve gelecek hatalarını bağışlamıştır, dedim.

– Bana cevâben:

– Şükreden bir kul olmayı istemeyeyim mi? buyurdu.[117]

Evet, Peygamber Efendimiz'in geceleri kendisini yorgun düşürecek şekilde ibadet etmesi, ayakları çatlayıncaya veya baldırı şişinceye[118] kadar uzun süre kıyamda kalması Hz. Âişe annemizi pek üzüyordu. Onun günah korkusuyla veya bağışlanma arzusuyla ibadet ettiğini düşünüyordu. Bu sebeple Resûl-i Ekrem Efendimiz'e Fetih Sûresi'nin ikinci âyetindeki **"Allah, senin geçmiş ve gelecek kusurlarını bağışlar."** müjdesini hatırlattı. *"Allah senin geçmişte yaptığın, gelecekte yapabileceğin bütün hatalarını bağışladığı hâlde kendini niçin bu kadar yoruyorsun?"* diye sordu. Allah'ın Resûlü de bu büyük lütuf karşısında sessiz kalamayacağını, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği bu bağışlanma nimetine elinden geldiğince, gücü yettiğince şükretmenin bir kulluk görevi

olduğunu söyledi.[119]

Resûl-i Ekrem Efendimiz, geçmiş ve gelecek hataları bağışlanmış bir peygamberdir. Zaten peygamberler kasdî olarak günah işlemezler. Onların hataları ya evlâ olanı terk etmekten, ya da zelle denilen yanılgıdan ibarettir. Efendimiz, sadece bağışlanmak maksadıyla ibadet edilmeyeceğini, şükür için de kulluk gerektiğini açıklamış ve "Allah'ın bana lutfettiği bunca nimete, bağış ve mağfirete şükretmeyeyim mi?" buyurmuştur. Bu açıklamasıyla Sevgili Peygamberimiz:

"Geçmiş ve geleceğin bağışlanmış olması, kulluğu azaltmaya değil, aksine teşekkürü arttırmaya vesile kılınmalıdır." demek istemiştir.[120]

Sana Yaptığı İhsan ve Nimetini Tamamlaması

وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ "Ve sana yaptığı ihsan ve nimetini tamamlaması.."

Ey Muhammed! *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Allah, Peygamberlikteki başarına bir de mülk eklemek gibi sana dinî ve dünyevî nimetler ihsan eder. Yani dinini hâkim kılarak, peygamberlikle devlet idaresini birleştirmek ve ülkelerin fethini ihsan etmek suretiyle sana olan nimetini tamamlar.

Nimetin tamamlanmasından maksat ise; Müslümanların kendi yurtlarında her tehlike, endişe ve dış müdahaleden korunmuş bir hâlde tam olarak İslam medeniyeti, ahlakı ve İslam kanunları ve hükümlerine uygun olarak yaşamaları için hür ve serbest olmaları ve onların, Allah'ın dinini, Kelime-i Tevhid'i yükseltebilmeleri için güçlü olmalarıdır. Allah'a kulluk yolunda bir engel ve Kelime-i Tevhid'i yayma gayretine karşı bir zorluk olan küfür ve fâsıklığın yaygınlaşması, Kur'ân-ı Kerim'in "fitne" diye isimlendirdiği bir olaydır ve bu olay Müslümanlar için büyük bir musibettir. Müslümanların söz konusu bu fitneden kurtularak Allah'ın dininin eksiksiz olarak yaşanıp tatbik edildiği bir İslam beldesine (Dârü'l- İslam'a) sahip olmaları, bununla birlikte Allah'ın arzında küfür ve fâsıklık yerine iman ve takvanın yerleşebileceği fırsat ve vasıtaların ellerine geçmesi, Allah'ın nimetinin onlar üzerine tamamlanması anlamına gelir.[121]

Nimetin Tamamlanması

Cenâb-ı Hakk'ın, "Senin üzerindeki nimetini tamamlaması için..." ifadesi hakkında ayrıca şu izahlar da yapılabilir:

a. Fetih günü mükellefiyetler tamamlanmıştır. Çünkü fetih vesilesiyle hac vâcib olmuştur ki hac, mükellefiyetlerin sonuncusudur. Mükellefiyetler ise nimettir.

b. "Senin için Mekke'yi, sana karşı düşmanca ve inatçı davrananlardan temizlemesi, sana olan nimetini tamamlaması içindir.." demektir. Çünkü Fetih gününde, artık Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* için, dişe dokunan bir düşman kalmamıştır. Çünkü düşmanlarının bir kısmı Bedir savaşında helak olmuştur, diğerleri ise Fetih günü iman edip emân dilemişlerdir.

c. İstediğin fethi vererek duanı kabul etmek sûretiyle dünyada; ümmetinden günahkârlar için sana şefaat hakkı vermek sûretiyle de âhirette sana verdiği nimetleri tamamladı.[122]

d. Dünyada; seni düşmanlarına gâlip getirip, tebliğ etmekle emrolunduğun dinin yücelmesi, diğer şehir ve ülkelerde yayılması, âhirette ise; senin dereceni yükseltmek suretiyle nimet tamamlanmıştır.[123]

e. Her türlü dinî ve dünyevî nimetler.[124]

f. Mekke, Tâif ve Hayber'in fethi ile diye de açıklandığı gibi,[125] büyüklük taslayanın zilletle boyun eğmesiyle, zorbalık edenin itaat etmesiyle, diye de açıklanmıştır.[126]

g. Mâtûrîdî'ye göre ise: "Peygamberlik, dünya ve âhirette hikmet ve hayır kapılarının açılması, âhirette şefâat hakkı, dünyada dîninin bütün dinlere gâlip gelmesi, الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي "*İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım.*" (Mâide, 3) âyetine göre dînin tamamlanması ve kâfirlerin artık eski dinlerine dönmekten ümitlerini kesmeleri."

Dosdoğru Yola Hidâyet Etme

وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا "*Ve seni dosdoğru yola hidâyet etmesi.*"

Bu dosdoğru yol; gerek peygamberliğin yerine getirilmesinde ve gerek devlet

başkanlığının resmî işlerini yerine getirmede doğrudan doğruya Allah'ın rızasına ulaştıran bir doğru yoldur. Gerçi istikâmet yani doğruluğun aslı fetihten önce de var ve gidilen yol o yol idi. Fakat fetihten sonra hâkimiyetin resmen dışarda ve içerde tanınmasıyla, hidayet ve ilâhî başarı başkaca bir açıklık ve renklilik kazanmıştır ve bundan böyle büyüyüp gelişmek dönemine girmiştir.[127]

Bazı müfessirlere göre ise Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* doğru yolu göstermekten maksat, fetih ve zafer yolunu göstermektir. Diğer bir ifade ile Yüce Allah Hudeybiye'de bu barış antlaşmasını yaptırarak, İslam'ın yayılmasına engel olan bütün güçleri mağlub edebilecekleri en uygun ve en güzel yolu göstermiştir.[128]

Büyük müfessirlerden Kurtûbî'ye göre "Ve seni dosdoğru yola iletsin." âyeti, "canını alacağı vakte kadar hidayet üzere sana sebat versin, diye ve Allah seni çok üstün, arkasından zilletin gelmeyeceği pek büyük bir zafere erdirsin diye." demektir.[129]

Şanlı ve Şerefli Bir Zafer

وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا

3. "Ve sana şanlı ve şerefli bir zafer vermesi içindir."

Allah seni şanlı bir zaferle yani benzeri bulunmaz bir yardım ve zafer ile muzaffer ve güçlü kılar. Bu da هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيدًا *"Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter."* (Fetih, 28) âyetiyle açıklanacaktır. İşte bu fetih böyle apaçık bir fetihtir. Ve bunu, düşmanlarına karşı, sana güçlü ve sağlam bir zafer nasip etmek için yaptı. Bu zaferde izzet ve üstünlük vardır. Bu zafer sana hem dünya hem de âhiret üstünlüğünü kazandıracaktır.[130]

Yüce Allah fetih ile karşı konulamaz bir mukâvemet ve güç kazandıran yardımını sana ihsan edecektir. Bundan sonra artık zelîl olmak yoktur.

Diğer bir yorum da şöyledir: O yardım ve zafere nâil olan azîz olur. Bu yardım herkesin ulaşabileceği bir şey değildir.[131]

Diğer bir meâl de şöyle olabilir: “Sana emsalsiz bir yardım, zafer lutfetti, bahşetti.” Burada

نَصْرًا عَزِيزًا

“Nasran Azîzen” ifadesi kullanılmıştır. “Azîz”, çok güçlü ve benzersiz anlamına gelir. Yani; o bölgede benzeri görülmedik bir yardımla muzaffer kılmak için Allahu Teâlâ sana Mekke gibi Araplar arasında muntazam ve meşhur bir şehrin fethini verdi. Ve bunu ancak sana müyesser kıldı.[132]

“Azîz”, ayrıca emsalsiz ve nâdir anlamlarında da kullanılır. İlk anlamına bağlı olarak bu ifadeden kastedilen anlam şudur: Allah size bu barış sebebiyle düşmanlarınızı âciz bırakacak bir yardım yapmıştır. Kelimenin ikinci anlamı, göz önüne alındığında kastedilen şu olabilir: Çok nâdir de olsa bazen birine yardım etmek için öyle ilginç bir yol seçilir ki insanlara görünüşte sadece mağlup sayılan bir barış antlaşması gibi geldiği hâlde gerçekte kesin bir zaferin ve fethin başlangıcı olabilir.[133]

Âyette geçen

نَصْرًا عَزِيزًا

“şanlı ve şerefli bir zafer” ifadesi,, her türlü zâlim, inatçı zorbaları dize getirecek bir üstünlüktür. Allah Teâlâ bunu Peygamberi için gerçekleştirmiştir. Onun dinini en üstün ve otoritesini de en büyük yapmıştır. Öyle ki Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kısa bir zamanda Mekke’yi, Tâif’i fethetmiş, İslam’ı bütün Arap yarımadasına yaymış, şirkin kökünü kazımış, Yahudileri ve yarımadada yerleşik olan Hıristiyanları kendisine boyun eğdirmiştir. Böylece Allah, dinini ikmâl etmiş, nimetini tamamlamış ve onlara din olarak İslam’ı seçmiştir.[134]

Allah bu fetih ile Peygamber Efendimize dört şey vermiştir:

1. Gelmiş-gelecek kusurlarını affetmiş,
2. Nimetini tamamlamış,
3. Doğru yola ulaştırmış ve
4. Benzersiz bir yardım etmiştir.[135] Bunlar ilk üç âyette zikredilmiştir.

Mü’minlere de bu antlaşmayla dört şey vermiştir:

1. Kalplerine sekine indirmiş,
2. İmanlarını arttırmış,
3. Cennet’te sokmuş ve (Cennet’e koyacağını vaat etmiş)
4. Günahlarını affetmiştir. Bunlar dört ve beşinci âyetlerde zikredilmiştir.

Kâfirleri de dört şeyle cezalandırmıştır:

1. Onlara azap etmiş,
2. Onlara kızmış,
3. Onlara lanet etmiş ve
4. Onları Cehennem’e sokmuştur. (Cehennem’e koyacağını bildirmiştir.)[136] Bunlar ise altıncı âyette zikredilmiştir.

Mü’minlerin Kalplerine Sekîne İnmesi ve İmanlarının Artması

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

4- “İmanlarına iman katmak için mü’minlerin kalblerine sekîne ve emniyet indiren O’dur. Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.”

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ *“İmânlarına iman katmak için mü’minlerin kalblerine sekîne ve emniyet indiren O’dur.”*

İnancın ve Allah’a tevekkülün kalplerde yerleşmesi suretiyle, inançlarının daha da artması ve tasdiklerinin daha da kuvvetlenmesi için mü’minlerin kalplerinde sükûnet, huzur ve sebatı yaratan, meydana getiren bizzat Allah Teâlâ’dır. Burada kastedilen mü’minler, Hudeybiye günü Allah ve Resûl-i Ekrem’e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* icabet edip Allah’ın hükmüne boyun eğen ve kaçmadan samimiyetle cihad için hazırlanan sahabe-i kiramdır. Sıkıntı ve belâ anında gönülleri huzursuz olmasın ve imanları artsın diye onların kalplerine huzur ve sebat indirilmiştir. Günümüzde buna askerlerin moralini yükseltme denilmektedir.[137]

السَّكِينَةَ *Sekîne;* huzur, sükûn,[138] itmi'nan, sebat, karar, sâkinlik, güven, rahat, gönül huzuru, kalp huzuru, rahmet, şefkat hissi, ağırbaşlılık, kalbe nûr, kuvvet ve ferahlık veren güzel bir ruhî durum anlamlarına gelir.[139] Nefisteki telaş ve heyecanın kesilmesiyle meydana gelen ve kalp oturması, yürek ısınması, gönül rahatı denilen huzur ve sükûn hâline de sekîne denir. Eğer sekine yani sebat ve itminan-ı kalp olmazsa insan yapmış olduğu işleri tam yapamaz ve genellikle kaybeder.[140]

Sekîne, vakâr ve heybet mânâsına da gelmektedir. Buna göre âyetin mânâsı: "Allahü Tealâ mü'minlerin kalplerine Allah'ın ve Resûl'ünün mehâbetlerini[141] indirdi, o mehâbet mü'minleri Allah'ın ve Resûl'ünün emirlerine itaata sevkettiğinden mü'minler, Allah Resûlü tarafından gelen emirleri tam bir imanla yerine getirdiklerinden başarılı oldular. Eğer bu mehâbet olmasa ve Resûl-i Ekrem'in emrine muhâlefet etselerdi başarılı olamazlardı." demektir. Şu hâlde mü'minlerin ulaştığı başarının sebebi; kalplerinde bulunan Allah'a karşı olan mehâbettir. Binaenaleyh; mağlûb olan askerlerin mağlûbiyetlerinin sebebi araştırılsa, genellikle başlarındaki âmirlerine itaatsizlikleri olduğu görülür. Çünkü hakkıyla âmire itaat etmemek; bozguna sebeptir.[142]

Sekîne'nin indirilmesi; kalpte yaratılması ve meydana gelmesi demektir.[143]

Hz. Ali'den rivayette de denilmiştir ki "*Sekîne*, mü'minin kalbine yerleşip onu güvenli kılan melektir."[144]

Bu âyette yer alan, *sekîne*'nin ne olduğu hususunda şunlar da söylenebilir:

Onların üzerine inen 'sekîne', Cenâb-ı Hakk'ın, أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ "*İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*" (Ra'd, 28) buyurduğu gibi, onların, Allah'ı zikretmelerine, kalben anmalarına sebep olan şeydir.

Bu âyette Allah, mü'minlerin kalbine *sekîne*'yi, kalp huzurunu indirmesini, Hudeybiye'de müslümanlara nasip ettiği o fethin sonuçlarından biri olarak zikretmektedir. O günkü durumlara birazcık dikkat edilirse bunun nasıl bir sâkinlik ve kalp huzuru olduğu ve bu huzurun da nasıl bu fethin sonucu olduğu iyice anlaşılacaktır.[145]

Sekîneye Faklı Bir Bakış

"Kalbin Zümrüt Tepeleri" isimli kitabında M. F. Gülen Hocaefendi, tasavvufta sekîne'yi anlatırken, tefsirini yaptığımız bu âyete de atıfta bulunarak şöyle diyor:

"Sekîne; sükûn kökünden, vakar, ciddiyet, mehâbet, ünsiyet; ya da dalgaların dinmesi ve onun sakinleşmesi mânâlarına gelir ki hafiflik, huzursuzluk, kararsızlık ve telâşın zıddıdır.

Sekîne, bazen, sezilip-sezilmedik gizli işaret ve emâreler şeklinde zuhûr eder; bazen de açık tecellîlerle gelir. Sekîne ve ona refreflik eden işaret ve emâreler ister vicdan kulağına fısıldanan birer mânevî esinti, birer ilâhî nefha gibi ancak çok dikkatle sezilebilecek türden olsun; isterse, İsrailoğulları'na ihsan edildiği gibi herkesin görebileceği şekilde ve hârikalar izhâr eden bir cisim mâhiyetinde zuhûr etsin, kuvve-i mâneviyemizi kanatlandırsın ve irâdelerimize fer versin, o her zaman, هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ "*İmanlarına iman katmak için mü'minlerin kalblerine sekîne ve emniyet indiren O'dur*." âyetinde anlatılan, aczini-fakrını müdrik ve ihtiyaçlarının şuurunda olan mü'minlere medâr-ı şükran ve medâr-ı şevk olmak üzere ilâhî bir teyiddir. Bu teyide mazhar olmuş bir mü'min artık dünyevî korku, tasa ve endişelerle sarsılmayacağı gibi, aynı zamanda onunla iç ve dış âhenge ulaşıp bir huzur insanı hâline gelmesi de söz konusudur."[146]

Hangi Mü'minler?

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ "*Mü'minlerin kalplerine güven indiren O'dur*."

İbn Kesîr şöyle demektedir: Buradaki mü'minlerden kasıt, Allah'ın ve Resûlünün çağrısını kabul ederek, Allah'ın ve Resûlünün hükmüne boyun eğen, Hudeybiye gününde hazır bulunan, Mekkelilere karşı savaşmak üzere Resûlullah'a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bîat eden mü'minlerdir yani ashâb-ı kiramdır.[147] Mekkelilerin, Müslümanların Mekke'ye girmelerini engellemeleri ve maksatlarına ulaşmadan geri dönmeleri gibi can sıkıcı olayların meydana gelmesi ve mü'minlerin bu olaya son derecede kızmalarına ve gazaplanmalarına rağmen hiç kimse dininden dönmemiştir.[148] Çünkü Allah onların kalplerine

sekine indirmiştir. Kalpleri bu şekilde huzûr ve sükûna kavuşunca da Allah imanlarına iman katmıştır ki yakînleri de kat kat artsın.

İşte bu hâl, iman ile dolan Hz. Ebû Bekir'in konumuyla tam bir uyum içindedir. Hz. Ömer ise: "*Biz hak üzere, onlar da bâtıl üzere değil mi? O zaman niçin böyle bir antlaşmayı kabul ediyoruz?*" diyerek antlaşmanın şartlarındaki zâhirî dengesizliği sorgulamıştır. Ancak bu olayla onun imanı sarsılmamıştır. Aksine bu hareketi onun sahip olduğu imanın kuvvetine ve yaptığı değerlendirmede Müslümanların yararı yönünde çok istekli olduğuna delâlet etmektedir. Zaten bir müddet sonra Allah Teâlâ onu ve onun gibi olanların kalplerine huzur ve güven duygusunu indirmiş, Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* sahip olduğu görüşe onun gönlünü açmış ve ilerleyen günler de bu görüşün doğruluğunu ortaya koymuştur.[149]

Sekîne İndirilmesinin Neticesi

Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, umre için Mekke-i Muazzama'ya gitme arzusunu açıkladığında, müslümanlar korku ve endişeye kapılarak münâfıklar gibi bunun apaçık ölüme gitmek demek olduğunu düşünselerdi veya daha yolda iken Kureyşlilerin zorlu bir savaşa hazır olduklarını öğrenip bundan dolayı içlerine bir korku düşse idi, şüphesiz Hudeybiye'de ortaya çıkan sonuçlar asla olmayacaktı.

Hudeybiye'de kâfirler Müslümanları yollarına devam etmekten alıkoyduğunda, gizli baskınlar ve saldırılar yaparak Müslümanları tahrik etmeye çalıştıklarında, Hz. Osman'ın şehit edildiği haberi geldiğinde ve Ebû Cendel perişan hâliyle müslümanların gözleri önüne dikildiğinde eğer Müslümanlar tahrike kapılarak Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kurduğu disiplini ve düzeni bozsalardı, bu olaylar her şeyi berbat etmeye yetecekti.

Dahası, Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* barış antlaşmasını Müslümanların hiç beğenmedikleri şartlara rağmen yaparken Müslümanlar Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* itaatsizlik yapsalardı, Hudeybiye'nin büyük zaferi büyük bir hezimete dönüşecekti.

Allah'ın büyük bir lütfu olarak o nazik zamanda Müslümanların kalplerine,

yüce Peygamber'in önderliği, Hak dine bağlılıkları ve temsilcilerinin doğru yolda olduğu hususunda, huzûr ve sükûnet indirilmişti. Böylece onlar kalp huzûru ve sükûnet içinde Allah yolunda meydana gelebilecek her şeye sabredeceklerine karar verdiler. Bunun sonucu olarak da korku, endişe, tahrik, ümitsizlik gibi her türlü olumsuzluktan korunmuş oldular. Orduda tam bir disiplin ve düzen hüküm sürdü. Yine o sükûnet ve kalp huzuru sayesinde Müslümanlar, barış şartlarından dolayı çok üzgün olmalarına rağmen Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kararına boyun eğdiler ve umre yapmak için çıkılan bu tehlikeli yolculuk bir zaferin sebebi oldu.[150]

İç Huzûrun Tesiri

Müslümanlar beklemekte ve Resûlullah'ın Kâbe'ye gireceklerine dair görmüş olduğu rüya doğru çıkacak mı diye merak etmekteydiler. Sonra Kureyşlilerin tutumları ile yüz yüze geliş ve Resûlullah'ın, ihrama girdikten sonra ve kurbanlık develeri işaretleyip, boyunlarına kurbanlık nişanı taktıktan sonra o yıl Kâbe'yi ziyaret etmeyerek geri dönüşü kabul etmesi... Tabiî olarak hiç kuşkusuz bu Müslümanların çok zoruna gitmişti.

Mü'minler, Kureyşin ileri sürdüğü şartlardan bayağı can sıkıntısı içinde idiler. İslam'a girip de velisinin izni olmadan Hz. Muhammed'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* gelenlerin geri verileceği maddesinden, "Rahman ve Rahim" isminin antlaşmada yer almasının kabul edilmeyişinden ve "Resûlullah'ın Allah'ın elçisi" niteliğini antlaşmada reddedilişinden, câhilî taassupları yüzünden çok sıkılmışlardı...

Müslümanlar dinlerine son derece düşkün ve müşriklerle savaşmaya son derece istekli idiler. Bunu, topluca biat etmeleri göstermektedir. Sonra durum, barıştan ateşkese ve bunun arkasından da Hudeybiye'den geri dönüş şeklinde bir gelişme göstermişti. İşin bu şekilde gelişme göstermesi, onlar için pek yenilir yutulur bir şey değildi. Bunu da kurbanlarını kesmede ve tıraş olmada işi ağırdan almalarında görmekteyiz. Hatta sonunda Resûlullah Efendimiz onlara bu isteğini üç kez tekrarlamak zorunda kalmıştı. Oysa onlar Sakîf kabilesinden Urve ibn-i Mes'ud'un da Kureyş'e anlattığı gibi, Resûlullah'ın emrine sarılma ve itaatte son derece gayretli iken, kurbanlarını kesmemişler, başlarını tıraş etmemişler veya saçlarını kısaltmamışlardı. Bunu ancak, Resûlullah'ı bizzat yaparken görünce

yapmaya başlamışlar ve Resûlullah'ın sözünün göstermediği etkiyi, bu aksiyonu göstermiş ve onları ta yüreklerinden sarsmıştı. Bunun sonucu olarak da kendilerinden geçmenin dehşeti içinde Resûlullah'ın emrine itaate koyulmuşlardı.

Yüce Allah "*İnananların imanlarını kat kat artırmaları için bu iç huzûru lütfetmiştir*." İç huzûru, dine bağlılık ve cesaretten, derece olarak daha üstün bir mertebedir. İç huzûrda endişesiz bir güven, hoşnutluk ve kesin bir inancın sağladığı güven vardır.[151]

Sekînenin "Kalbe" İnmesi

Kur'ân'da bazı âyetlerde, Allah Resûlünün ve mü'minlerin üzerine sekîne indiği bildirilmektedir. Fakat bu âyetlerde sekînenin kime indirildiği belirtilmekle birlikte nereye indirildiği bildirilmemektedir.

Tevbe Sûresi'nde sekînenin Allah Resûlü ve mü'minlerin üzerine indiği bildiriliyor:

ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ "*Sonra Allah, Resûlü'nün ve müminlerin üzerlerine sekînesini, indirdi…*" (Tevbe, 26)

Yine Tevbe Sûresi'nde Peygamber Efendimizin **üzerine** sekîne indiği haber veriliyor:

إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ "*Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: "Sen hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir" diyordu. Derken Allah onun üzerine sekînesini, huzur ve güven duygusunu indirdi…*" (Tevbe, 49)

Fetih Sûresi 18'nci âyette de mü'minlerin üzerine sekîne indirildiği haber veriliyor: فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ "*Onların kalplerindeki ihlâsı bildiği için üzerlerine sekîne, (huzur ve güven) indirdi.*"

Bütün bu zikrettiğimiz âyetler, sekînenin indirildiğini bildiriyor ama nereye indirildiğini açıklamıyor. Sadece şimdi tefsir ettiğimiz Fetih Sûresi 4'ncü âyet, sekînenin nereye indirildiğini açıklıyor: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ "*Mü'minlerin* kalplerine *sekîne indiren O'dur.*"

İmanlarına İman Katsınlar Diye

لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ *“İmanlarına iman katsınlar diye…”*

Buharî ve diğer bazı âlimler, imanın artması ve eksilmesine bu âyeti delil göstermişlerdir. Burada imanın artmasının, Allah’a imandan sonra dinin diğer hükümlerine de iman etme şeklinde yorumlanması da doğrudur.[152] Zira bu konuda Abdullah ibn-i Abbas şöyle demiştir: “*Burada mü’minlerin kalbine indirildiği beyan edilen sekîne’den maksat, Allah’ın rahmetidir. “İmanlarına iman katmak”tan maksat ise şudur: Allah (celle celâluh), Peygamberi Muhammed’i (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığına şahadet getirme emriyle gönderdi. Mü’minler bunu kabul edince namaz farz kılındı. Ona da iman ettiler. Sonra buna ilaveten oruç farz kılındı, ona da iman ettiler. Daha sonra buna ilave olarak zekât farz kılındı ona da iman ettiler. Daha sonra buna ilaveten hac farz kılındı ona da iman ettiler.*”[153] Nihayet “*Bu gün size dininizi ikmal ettim...*” (Mâide, 3) âyeti ile din tamamlandı ve imanları kat kat arttı. Çünkü o zaman imanın artması, ahkâmın (dinî hükümlerin, mükellefiyetlerin) artması ile oluyordu. Bunları yerine getirenlerin de böylece imanları artıyordu. Bu gün ise imanın kendisi azalıp eksilmez. Çok amel işlemekle nuru artar ve kuvvetlenir.[154]

İbn Mesud *(radıyallahu anh)*: “*Bu ifadeden maksat, tasdiklerini bir kat daha arttırmaktır.”* derken, Kelbî de şöyle demektedir: “*Ne zaman ki semadan bir âyet iner hemen onu tasdik ederler ve onu tasdik ettikleri şeylere ilavede bulunurlardı.”*[155]

Rabî’ ibn-i Enes: “*Mevcut haşyetlerine/korkularına haşyet kattı*”;

Dahhâk ise: “*Yakînlerine/kesin bilgilerine, imanlarına yakîn kattı*”, diye açıklamışlardır.[156]

Ebussuud Efendi de: “*İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye mü’minlerin yüreklerine huzur, güven indiren ancak O’dur.*” şeklinde mana vermiştir. Devamında da şöyle demiştir: “*Bu kelâmda, Allah’ın fetihten önce mü’minlere bahşettiği sebat ve kararlılık gibi fethin ön hazırlıkları beyân edilmektedir. Yani yakînî (kesin) imanlarına bir yakînî iman daha ilave etsinler diye, sulh ve emniyet sebebiyle mü’minlerin yüreklerine huzur ve güven indirip de korkudan*

sonra emniyeti müyesser kılmak suretiyle mü'minlere lütfunu gösteren de ancak Allah'tır."

Mevdûdî'ye göre ise imanın artması: "*Yüz yüze geldikleri zorluklar karşısında gösterdikleri samimiyet, takva ve itaatteki sebatları sebebiyle, imanlarına ek bir iman nasip olmuştur*." demektir.

Bu âyet de imanın durgun ve donuk olmadığını, bilakis onda yükselme ve alçalma olabileceğini belirten âyetler dizisindendir. İslam'ı kabul ettikten sonra müslüman, hayatında adım başına birçok olayla karşılaşır. Bu olaylar o insanın Allah'ın dini üzerine yaşarken, canını, malını, duygularını, isteklerini, vakitlerini, huzur ve menfaatlerini feda etmeye hazır olup olmadığını ölçen birer imtihan niteliğindedir. Bu imtihanlarda mü'min fedakârlık yolunu seçerse imanında yükselme ve yücelme olur. Ve eğer fedakârlıktan yüz çevirirse imanı donar kalır. Hatta başlangıçtaki imanı bile tehlikeye girer. Hâlbuki o imanı sayesinde İslam'a girmişti.[157]

İman Artar mı?

Malûm olduğu üzere iman, kesin bilgi mertebesinde olan bir kalbî tasdikten ibarettir. Bu cihetle asıl imanda artma ve eksilme olmaz. Ancak güzel ameller ile imanın nûraniliği artar, böylece yok olmaktan korunmuş olur. Bununla beraber yakînin (kesin bilginin) muhtelif mertebeleri vardır.

Bazı âlimler, "*Mü'minlerin kalplerine sekîneyi indirendir*.." âyetinin tefsirinde sekînenin "îman" olduğu kanaatindedir. Delil olarak da bu âyetin devamında gelen "*onların imanlarına iman katması için*" cümlesini zikretmişlerdir.

Şu âyetler de imanın arttığını göstermektedir:

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ "*Yeni bir sûre indirildiğinde onlardan bazıları: "Bu inen kısım hanginizin imanını artırdı acaba?" diyerek vahyi küçümserler. Ama bu, iman edenlerin imanını, yakinini artırır ve onlar sevinip birbirlerini müjdelerler. Fakat o sûreler, kalplerinde küfür ve nifak hastalığı bulunanların inkârlarına inkâr kattı ve onlar kâfir olarak öldüler*." (Tevbe, 124-125)

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى “*Başlarından geçen olayı Biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab’lerine tam iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini ve yakinlerini artırdık.*” (Kehf, 13)

İmanın artıp eksilmesini kabul etmezsek, o zaman bütün insanları eşitlemiş, manevî derece farklarını kaldırmış oluruz. Fakat bu böyle değildir. İnsanlar imanlarının tam ve sağlamlığı ile Cennet’e girer; imanlarındaki ziyadeliğiyle yüksek dereceleri kazanır; ihmal edip iman zafiyetine düşerse azabı hak ederler.[158]

Buhârî ise şöyle demiştir: “*Ben belli başlı çeşitli bölgelerde binden fazla ilim adamı ile karşılaştım, onların herhangi birisinin imanın hem söz hem amel olduğu, artıp eksildiği hususunda görüş ayrılığı içinde olduğunu görmedim. Buna dair aklî ve naklî deliller de getirmişlerdir:*

Birinci delil şudur: Şayet imanın yaratılışında farklılık bulunmayacak olsa, günahlara dalmış ümmet fertlerinin sahip oldukları imanın; meselâ, peygamberlerin imanlarına eşit olması gerekirdi. Böyle bir şey ise esasen bâtıldır.

İkinci delil ise; bu manada pek çok delil vardır. Bunlardan birisi, tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerimedir. Bir diğeri de İbn-i Ömer’den (radıyallahu anh) yapılan şu rivayettir: Ey Allah’ın Resûlü! İman artıp eksilir mi? dedik; o şöyle buyurdu: “Evet, sahibini Cennet’e sokana kadar artar ve sahibini Cehennem’e sokana kadar eksilir.”

Naklî delillerden bir diğeri de Hz. Ömer ve Câbir ibn-i Abdullah’tan merfû olarak yapılan şu rivayettir: Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: “Ebû Bekir’in imanı bu ümmetin imanı ile tartılacak olursa, onun imanı daha ağır basar.”[159]

İman-Amel Münasebeti ve İmanın Artması

Mâturîdî mezhebine göre iman amelden bir cüz olmadığı için, kalbinde zerre kadar imanı olan herkes Cennet’e girecektir. Fakat, Cennet’e giriş keyfiyeti çok farklıdır. Sorgusuz sualsiz Cennet’e girme ile kabir, sırat, haşir berzahına

uğrayıp, oraların kendilerine has sıkıntılarına dûçar olduktan sonra girme arasında herhalde çok fark olsa gerek...

Bununla beraber, amelle iman arasında sıkı bir münasebet var olduğu da bir gerçektir. Amel ettikçe iman artar. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususla alâkalı وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا *"Onlara âyetlerimiz okundukça imanları artar."* (Enfâl, 2) buyurulmaktadır. Bu âyet iyi anlaşıldığında, itikadî mezhepler arasındaki iman artar mı artmaz mı tartışmasının tamamen lafzî bir nüanstan kaynaklandığı ortaya çıkacaktır. Zira, "İmânın artması veya eksilmesi", bizzat iman edilecek kavramlar açısından bir anlam ifade etmez. Fakat, iman edenlerin iman edilecek mes'elelere olan yakinleri açısından imanın artması veya eksilmesi çok mânâ ifade eder. "İcmalî iman", "Tafsilî iman" tabirleri bu mânâyı en güzel şekilde göstermektedir. Yani, icmâlî imanın sadece lafzî bir ikrardan ibaret olmasına mukabil, tafsilî iman, iman edilecek meselelere olan vukuf, vukufda derinlik ve derinlikde de yakîn şeklinde yorumlanabilir. O hâlde, imanın artması veya eksilmesi, yakînin artması veya eksilmesi şeklinde anlaşıldığı zaman, bu hususta diğer mezheplerle aramızda herhangi bir ihtilâf da kalmaz.[160]

İlim-İman-Amel İlişkisi

Bir şeye inanmak, sadece o şeyden elde edilen bir bilgi değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: "*Kendilerine doğru yol iyice belli olduktan sonra, gerisin geri dinden çıkanlar…*" (Muhammed, 25), "*Doğru yol kendilerine iyice belli olduktan sonra inkâr edip insanları Allah yolundan çevirenler ve Peygamberin karşısına çıkanlar…*" (Muhammed, 32), "*Vicdanları onların doğruluğuna şâhitlik ettiği hâlde, sırf kibir ve haksızlık sâikiyle, onları inkâr ettiler…*" (Neml, 14), "*İlmi olduğu hâlde Allah'ın kendisini şaşırttığı…*" (Casiye/23) buyurulmuştur. Görüldüğü gibi bu âyetler, bilgi ile beraber küfrün de olabileceğini ispat etmektedir.

Anlaşıldığı üzere bir şeyi bilmek, onun hak olduğuna dair kesin bir hüküm, iman kazanımından söz etmemiz ve o bilgiyi elde eden kişiyi mü'min olarak nitelememiz için yeterli değildir. O bilginin gereğini yerine getirmesi ve kalbini bu bilgiye yönlendirmesi gerekir ki az da olsa amelî sonuçları ortaya çıksın. Evet, kişi Allah'tan başka ilah olmadığını bilse ve bu bilginin gerekleri ile

kendini donatsa mü’min olur ama sadece bilir ve kendini kulluk bağlarıyla bağlamazsa “bilgili kişi” olur ancak “mü’min” olmaz.

Buradan anlaşılıyor ki imanı sadece bilgi ve onaydan ibaret görenlerin anlayışı bâtıldır. Zira bilgi inkârla beraber olabilir. Yine anlaşılmıştır ki iman, amelden ibaret de değildir. Çünkü amel nifakla beraber olabilir. Münafığın ameli var; hem de teorik manada hakkın bilgisine sahiptir ama imandan söz etmek mümkün değildir.

İman bir şeyi bilmek ve ona bağlanmak ise bunların artan-eksilen, kuvvetlenen-zayıflayan hâlleri vardır. Buna göre bilme ve bağlılıktan mürekkep imanda da artma-eksiltme, kuvvet-zafiyet hâlleri mümkündür. Dolayısıyla imanın mertebelerinin ve çeşitli derecelerinin varlığında şüphe yoktur. Çoğunluğun görüşü budur. Doğru olan da budur. İşte “*İmanlarına iman katmak için…*” gibi âyetler de buna delildir.[161]

Allah’ın Orduları

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ “*Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır*.”

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerimede, göklerin ve yerin askerlerinin kendisine ait olduğunu, göklerin ve yerin ordularının ise Farslılardan ve Bizanslılardan daha çok olduğunu beyan etmektedir. Böylece Hudeybiye barışından sonra kalplerine sekîne indirilen mü’minlerin maneviyatlarını yükseltmektedir.[162]

Melekler, cinler, hayvanlar ve helak edici gürültüler, zelzeleler, yere batırmak ve suda boğmak gibi göklerin ve yerin bütün orduları Yüce Allah’ındır. Bu ordular sayılamayacak ve mağlup edilemeyecek kadar çoktur. Allah onları dilediğine musallat eder.

Bu âyette Allah Teâlâ “*Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır*.” buyurarak, dilemesi hâlinde, Peygamberini ve ashâbını gâlip getirip, kâfirlerden intikam alabileceğini ifade etmiştir. Yüce Allah yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan ordularını nasıl isterse o şekilde idare eder. Zira O’nun katında öyle ordular vardır ki isterse Allah, o ordularla, hatta bir melek veya tek bir “sayha/güçlü bir ses” ile kâfirleri, dağları ve ülkeleri birden yok eder. Fakat Allah böyle yapmamış, derin ve geniş bir hikmet ve yüce bir maslahat gereği, cihad ve savaş

yapma vazifesini kullara,[163] düşmanlarının helâki işini mü'minlerin omuzuna yüklemiştir. Böylece gerçek mü'minler, kâfirlere karşı mücadele edecekler, didinecekler, savaşarak Allah'ın dinini yüceltecekler, Kelime-i Tevhîd'i yayacaklar, bunun karşılığında da yüksek derecelere ve âhirette mükâfatlara nâil olacaklardır. Ayrıca Allah, kendi yolunda sabredip cihad edenlerle etmeyenleri de ayırt edecektir: وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ "*Sizi mutlaka imtihan edeceğiz, ta ki içinizden mücâhede edenleri, sabır ve sebat gösterenleri tanıyacak*[164] *ve gösterdiğiniz yararlılıkları imtihan meydanlarında örnek göstereceğiz*." (Muhammed Sûresi, 31)[165]

İbn Abbas'a göre Yüce Allah bu âyetle münafıkları ve müşrikleri korkutup tehdit ediyor. Yüce Allah eğer münafıklarla müşrikleri helak etmeyi murat etseydi, bu konuda acze düşmezdi. Fakat onları belirlenmiş bir süreye kadar erteliyor.[166]

Az'ın, Çoğa Galibiyeti

Bu âyet, ehl-i imanın azlığına rağmen Cenab-ı Hak'kın yardım ve fetih va'dine bakarak aklı zayıf olan kimselerin akıllarına gelen soruya cevaptır. Şöyle ki: "Şu azıcık müslümanlara Allahu Teâlâ yardım ve fetih va'dediyor. Hâlbuki düşmanları çoktur. Azların çoklara karşı mağlûb olmaları ise âdettir. Şu hâlde müslümanlar o kadar çok düşmanlarına karşı nasıl gâlib olabilirler!?" diyerek düşünenlere Cenab-ı Hak bu âyetle cevap vermiştir. Yani: "*Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır*." Binaenaleyh; Allahu Teâlâ o askerleriyle dilediği kullarına yardım eder ve o az mü'minler gâlib, diğerleri mağlûb olur, demektir.[167]

Gök ve Yer Orduları

"Göklerin ve yerin orduları"nın kimlerden oluştuğu hususunda şu izahlar yapılabilir:

a. Bütün melekler.

b. İnsanlar.

c. Cinler.

d. Şeytanlar.[168]

e. Yerdeki canlılar.

f. Gök ve yerle ilgili sebepler.. Gökten taş yağdırma, yere batırarak imha etme, suda boğma, müthiş ses.. hep Allah'ın ordularıdır.[169]

Bedir ve Uhud savaşlarında indirilen melekler, Hendek savaşında düşmanlara gönderilen rüzgâr ve Bedir savaşında yağan ve Allah'ın, Müslümanların ayaklarını perçinleştirdiği yağmur[170] Allah'ın ordularındandır.

İbn Abbas'a göre "göklerin orduları"ndan kasıt meleklerdir, "yerin orduları" ise mü'minlerdir.[171]

Maddî ordular, gaybî ordular ve manevî ordular da Allah'ın orduları arasındadır. Şânı Yüce Allah'ın kullarından dilediği kimselerin üzerine indirdiği sekîne (huzur ve sükûn) da O'nun ordularındandır.

Bütün bu zikrettiklerimizden sonra son ve en doğru söz olarak şunu söyleyebiliriz: وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ "*Rabbinin ordularını Kendisinden başka kimse bilemez*." (Müddessir, 31)

Allah Alîm ve Hakîm'dir

وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا "*Allah Alîm ve Hakîm'dir*." Yani, Allah her şeyi bilendir, her şeyi hikmetle yapandır. Her şeyi ve bütün işleri yüksek ilmi ile bilen ve hikmet ile takdir edip yönetendir. Ezelden ebede mahlukâtın yararına olanı çok iyi bilen ve yaratmasında, takdir ve tedbir etmesinde çok hikmetli olandır.

Tefsirini yaptığımız bu dördüncü ve bundan sonra gelecek beşinci âyeti, kendinden önceki âyetlerle birlikte düşünerek meâl verecek olursak, şöyle diyebiliriz: "*Ey Muhammed, Allah sana bu apaçık fethi ihsan etti ki bu fetih sayesinde mü'min erkek ve kadınlar, Allah'ın kendilerine lutfettiği bu fethe ve müşriklere galip gelmeye karşılık O'na şükredip hamdetsinler. Allah da onların kalplerine sekîne indirip, onların imanlarını arttırsın ve altından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennetlere koysun. Sâlih amellerine karşılık kötü amellerini affetsin. İşte Allah'ın mü'minlere vaat ettiği bu nimetlere erişmek, Allah katında en büyük kurtuluştur.*"[172]

Niye Müslümanlara bu yardımını, bu sekînesini, bu ordularını gönderiyor Rabbimiz? Şunun için:

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللهِ فَوْزًا عَظِيمًا

5- "Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur."

Yüce Allah, -bir önceki âyette de geçtiği üzere- mü'minlerin üzerlerine sükûn ve huzûru imanları artsın diye indirdi. Ayrıca bu artışın sebebi; içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir.

Kur'ân'da Kadınların Muhataplığı

Kur'ân âyetlerinin çoğunda Allah, sadece mü'minleri (inanan erkekleri) zikredip, mü'mineleri (inanan kadınları) onların içinde kabul etmiştir. Bu âyette olduğu gibi bazı âyetlerde ise mü'min ve mü'mineleri ayrı ayrı zikretmiştir. Kadınların cihat mükellefiyeti olmadığı için onların Cennet'e giremeyeceği zannedilmesin diye Allah Teâlâ burada mü'min kadınları da âyette zikretmiştir. Aynı şekilde mü'min kadınların erkeklerle müşterek olmalarına rağmen vaat edilen mükâfatın erkeklere has olduğu zannedilmesi mümkün olan her yerde Allah, kadınları da erkeklerle birlikte zikretmiştir.[173]

Bu âyette mü'min erkeklerin mü'min kadınlarla beraber zikredilmesi, Cennet'e yerleştirme vaadinin erkeklere mahsus olduğu gibi bir yanlış anlaşılmayı gidermek içindir. Çünkü cemî' (çoğul) sîgası, müzekker sîga olmuştur.[174] Ayrıca verilen fethin, yapılan yardımın, orduların ve bunların hepsinin sebebi olarak gerçekleşen bu ilâhî vaadin, erkeklerle ilgili olması bu yanlış anlaşılmayı pekiştirir. Hâlbuki mü'min kadınların da bu konuda payı vardır. Çünkü onlar, bu sıkıntılara ortak olmaktan geri kalmazlar. Onlardan kimileri, savaş zamanında hastalara ve yaralılara bakar, orduya su sağlar. Kimileri çocuğunu yitirmeye, dul kalmaya, eşlerini, evlatlarını ve yakın akrabalarını kaybetmeye karşı

sabrederler.[175]

Daha anlaşılır bir ifadeyle söyleyecek olursak: Kur'ân-ı Kerim'de iman edenlerin mükâfatı genel olarak anlatılır. Kadın-erkek ayrı ayrı açıklanarak mükâfat verileceği belirtilmez. Fakat burada, tek başına zikredilmesi hâlinde mükâfatın sadece erkeklere verileceği zannedilir diye Allah *(celle celâluh)*, mü'min kadınlar hakkında mü'min erkeklerle beraber bu mükâfat ve sevaba ortak olacaklarına açıklık getirmiştir. Bunun sebebi açıktır. Kocalarını, oğullarını, kardeşlerini, babalarını, bu tehlikeli yolculuktan alıkoyma ve gözyaşları döküp feryatlar ederek onların cesaretlerini kırma yerine, cesaretlerini yükselten, onların arkasından evlerinin, mallarının, namuslarının, çocuklarının muhafızı olarak gözlerini geride bıraktırmayan, 1400 sahabenin bir anda sefere katılıp gitmesini fırsat bilerek etraftaki kâfir kabilelerin şehre hücum etmesini düşünüp de feryat ve figan etmeyen mü'min kadınlar, evlerinde oturmalarına rağmen, cihad mükâfatında elbette mü'min erkeklerle beraber olmalıdırlar.[176]

Günahların Silinmesi

وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ "*Bir de hata ve günahlarını silmesi için bunu yaptı*."

Mü'min erkeklerle mü'min kadınların, insan olmalarından dolayı beşerî bazı zayıflıklar sebebiyle günahları olabilir. Fakat onların imanları ve güzel amelleri, kendilerinin imdadına yetişecek ve kendilerinden meydana gelmiş olan günahlarının affına vesîle olacaktır. Zira âyette: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ "*Güzel işler, günahları silip giderir*." (Hûd, 114) buyurulmaktadır. Böylece Allah, mü'minlerin birtakım kusurlarını, hatalarını affedip, onları Cennet'e sokmadan önce o günahlara ait bütün izleri silecektir. Yani onlar utanmasınlar diye alınlarında günahların eseri ve izi olmadan Cennet'e gireceklerdir.[177]

Büyük Bir Kazanç

وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللهِ فَوْزًا عَظِيمًا "*İşte bu cennetlere sokulma ve günahların bağışlanması Allah katında büyük bir kazanç ve mutluluktur*."

Onların Cennet'e sokulması ve günahlarının örtülmesi vaadi, Allah katında büyük bir başarı, her türlü gam ve kederden kurtuluş ve her türlü isteği elde

etmektir. Bu *“Kim Cehennem’den uzaklaştırılır ve Cennet’e sokulur ise kurtulmuştur.”* (Âl-i İmrân, 185) âyetindeki gibidir.[178] Bundan daha büyük kazanç olmaz. Çünkü Cennet nimetlerinden öteye nimetler yoktur.[179]

Hudeybiye antlaşması, Hayberin fethi, Mekke’nin fethi ve daha sonra kıyâmete kadar gelecek diğer fetihler… Yani daha henüz Müslümanların ayaklarını basmadıkları nice nice ülkelerin fethinin müjdesi… İşte bu vaatler ve fetih müjdeleri, Müslümanların kalplerine indirilen sekîne ve Cennet’le müjdelenmeleri, hatalarının silinmesi, dünyada bütün problemlerinin halledilip düzlüğe çıkarılmaları Allah katından onlara takdir edilmiş büyük bir başarı ve büyük bir müjdedir.[180]

Rabbimizin bu fetih müjdesi Müslümanlara sayısız nimetleri kazandırırken, acaba kâfirlere, münâfıklara ve müşriklere neleri kazandırıyor, ya da neleri kaybettiriyordu? Onu da Rabbimiz şöyle anlatıyor:

Münâfık ve Müşriklere Azap, Gazap, Lânet ve Cehennem

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

6- “Ve o Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük onların başlarına gelmiştir. Allah onlara gazap etmiş, lanetlemiş ve Cehennem’i kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!”

Fetih Sûresi ilk beş âyetle birlikte bu âyete geniş bir meâl verecek olursak şöyle diyebiliriz:

“Ey Muhammed! Allah sana apaçık bir fetih ihsan etti ki bu fetih sayesinde seni affetsin, mü’min erkek ve mü’min kadınları cennetlere koysun, münafık erkek ve münafık kadınlara da azap etsin. Zira Allah, sana fetih ihsan ederek münafıkları ve müşrikleri susturmuştur. Sizin mağlup olacağınız şeklindeki

beklentilerini ortadan kaldırmıştır. Âhirette de onları, içinde ebedî olarak kalacakları Cehennem'e koyacaktır. Onları felaketler beklemektedir. Allah onlara gazap etmiş ve lanetine uğratmıştır. Onlar için Cehennem'i hazırlamıştır. Cehennem ne kötü varılacak bir yerdir!"[181]

Allah Onlara Azap Etsin Diye…

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللهِ ظَنَّ السَّوْءِ "*Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir*."

Yani münâfık erkekler ve münâfık kadınların, Allah'a ortak koşan erkekler ve ortak koşan kadınların bizzat müşahede ettikleri İslam'ın yayılması, Müslümanların güçlenip zafere ulaşmaları, İslam'ın her yerde yayılıp İslam düşmanlarının kahr u perişan edilmesi sebebiyle sıkıntı, gam ve hüzünle, bunlara ilaveten Resûlullah'ın orduları tarafından öldürülme, esir ve köle olarak alınmak suretiyle dünya hayatında azab olunacaklardır.[182] Âhirette ise Allah'ın gazabına uğrama ve Cehennem'e atılmak suretiyle kendilerine azap edilecektir.[183]

Kötü Zan

الظَّانِّينَ بِاللهِ ظَنَّ السَّوْءِ Zira onlar "*Allah hakkında kötü zanda bulunmaktadırlar*."

Medine civarındaki münafıklar, Yüce Allah'ın, umreye giden Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve ashabına yardım etmeyeceğini, Mekkeli müşriklerin, bütün müslümanların kökünü keseceklerini, Rasul-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve ashabının mağlup ve perişan olacaklarını, ailelerine sağ-salim geri dönmeyeceklerini zannettiler ve: لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا "*Peygamber ve müminler ailelerine artık geri dönemeyecekler…*" (Fetih, 31/12)[184] dediler. Mekkeli müşrikler ve aynı tutumda olan kâfirler de Peygamberimizi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve Ashabı umre yapmaktan alıkoymakla onları küçük düşürdüklerine inanıyorlardı. Aslında bu iki zümrenin de düşüncelerinin altında yatan kötü zanları; Allah'ın, Peygamberimize *(sallallahu*

aleyhi ve sellem) yardım etmeyeceği ve hak ile bâtıl savaşında, hakkın bâtıla mağlup olacağı şeklinde idi.[185]

Hüsnü Zan/İyi Zan

Yüce Allah, kadın erkek münafıklarla, kadın erkek müşriklerin ortak niteliklerinin "Allah'a kötü zan beslemek" olduğunu bildirmektedir. Mü'min, Rabbine **iyi zan** besler, O'ndan sürekli olarak hep hayır umar. Gerek ferahlıkta, gerek darlıkta hep hayır umar Rabbinden. Her iki durumda da Rabbinin kendisi hakkında hayırlı olan ne ise onu istediğine inanır. Bu konunun püf noktası mü'minin kalbinin Yüce Allah'a bağlı olmasında ve Yüce Allah'ın hayır pınarının çağlayıp durmasının asla kesilmemesindedir. Kalp, Yüce Yaratanına bağlandı mı bu köklü gerçekle yüz yüze gelir, onu doğrudan doğruya hisseder ve tadına varır. Oysa münafıklar ve müşrikler ise Yüce Allah'a bağları kopuk kimselerdir. Dolayısı ile bu gerçeği hissedemezler ve tadamazlar. Buna bağlı olarak da Yüce Allah'a kötü zan beslerler, kalpleri olayların dış görünüşüne takılır ve bu olaylar hakkında dış görünüşüne göre yargıya varırlar. Ve sonuç olarak Yüce Allah'a güvenmek dururken, olayların dış görünüşünün verdiği kanaate aldanarak hem kendileri hem de mü'minlerin başlarına kötü şeyler gelecek diye tahminde bulunurlar[186] yani sû-i zanda bulunurlar.

Münâfıkların, Müşriklerden Önce Zikredilmesi

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ "*Münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir*.."

Bu âyette görüldüğü gibi münafık erkek ve kadınlar, müşrik yani Allah'a ortak koşan erkek ve kadınlardan önce zikredilmiştir. Bunun sebebi şu olabilir:

Çünkü münafıklar, mü'minler için, açıkça kâfirliğini ilan etmiş kimseden daha zararlı ve tehlikelidirler.[187] Bunun için münafığın azabı müşrik olana nazaran daha çetindir: "*Şu kesindir ki münâfıklar Cehennem'in en alt katındadır.*" (Nisâ, 145)[188] Zira mü'min, kâfirliğini açık olarak ortaya koyan kimseye karşı tedbir alır ve onun şerrinden korunur ama münafığın mü'min olduğunu zannederek,

onunla samimi olur ve ona birçok sırrını açar. Şeytan, münafık kılığındadır. Çünkü münafık, inanan birine, “Ben senin düşmanınım” diyerek gelmez, “Senin dostunum” diyerek gelir. Açıktan kâfirliğini ilan etmiş kimse ise bir bakıma bu şeytan gibi değildir.[189] Âyet, müslümanların bu gruptan gafil olabilecekleri ya da unutabilecekleri konusuna dikkat çekmek içindir.[190]

Kötülük Onların Başlarına Gelsin

عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا “*Kötülük onların başlarına gelmiştir. Allah onlara gazap etmiş, lanetlemiş ve Cehennem’i kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!*” Yani mü’minler hakkında onların zannettiği musibetler kendilerinin etrafında dönmektedir. O çemberin dışına çıkamazlar. Öldürülme, esaret ve musibetler başlarına gelecektir. Allah bu kimselere kızmış ve onlar için gidecekleri Cehennem’i hazırlamıştır. Dönülecek ve konaklayacak ne kötü yerdir orası. İşte bu şekildeki bir ceza ile onların dünya ve ahiretteki hâllerini birlikte ortaya koymuştur.[191]

عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ “*Kötülük onların başlarına gelmiştir*.” Buradaki السَّوْءِ es-Sev’ kelimesi; keder, üzüntü, elem, kötülük, fenalık, azap, şer, yenilgi ve fesat anlamındadır. Buna göre âyete mana verecek olursak şöyle diyebiliriz: Keder, üzüntü, elem, kötülük dairesi yani fesat girdabı veya kasırgası başlarına dönesiceler![192] Bu cümle münâfıklar için bir bedduadır. Yani, mü’minler için düşündükleri kötü şey ve bekledikleri yenilgi, helak ve ölüm onların başlarına gelsin demektir.

Âyete şöyle de mana verebiliriz: Allah’a yakışmayan kötü zanlarda bulunmalarından ötürü kötülük onların başlarına gelmiştir. Kötülük planları, kötülük kurguları kendi başlarına gelmiştir. Müslümanlar hakkında düşündükleri bütün kötülük komploları kendilerine dönmüştür. Allah hakkındaki bu kötü zanlarından ötürü Allah da kötülüğü onların üzerlerine vurmuştur.

دَائِرَةُ Âyette “İnmiştir.” diye tercüme edilen دَائِرَةُ “*dâire*” kelimesi aslında merkezi kuşatan çizgi demektir. Sonra bir musibete uğrayan kişiyi kuşatan belâ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Kötülük onları, dairenin bir şeyi veya bir kimseyi kuşattığı gibi çepeçevre

kuşatır, artık ondan kurtulmanın çaresi yoktur.”[193]

Gazap, Lânet ve Cehennem

وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ “*Allah onlara gazap etmiş ve lanetlemiştir…*” İnkârları ve münafıklıkları yüzünden Yüce Allah onlara kızmış ve onları rahmetinden uzaklaştırmıştır.

وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا “*..Ve Cehennem’i kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!*” Allah onlar için âhirette alevli bir ateşi yani Cehennem’i hazırlamıştır. Münafıklar ve müşrikler için orası dönüp varılacak ne kötü bir yerdir!

وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ “*Allah onlara gazap etmiş ve lanetlemiş ve Cehennem’i kendilerine hazırlamıştır.*” Bu âyetteki üç fiil arasında “*vav*” harfinin kullanılışı, bunların her birinin müstakil birer tehdit olup, birbirine tâbi olmadıklarını göstermektedir. Yani Allah’ın onlara *gazap etmesi*, onları *lanetlemesi* ve kendileri için *Cehennem’i hazırlaması* değildir. Bunların her biri, ayrı ayrı cezalardır.[194]

Münâfık Kadınlar ve Müşrik Kadınlar

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ “*..Münâfık erkeklere ve* münâfık kadınlara, *Allah’a ortak koşan erkeklere ve* ortak koşan kadınlara *azap etmesi içindir..*”

Görüldüğü gibi âyette, münafık ve müşrik erkeklerle birlikte, münafık ve müşrik kadınların, Allah’a kötü zan besleme ve Allah’ın mü’minlere yardım edeceğine güvensizlikte birlikte zikredilerek birbirlerinin aynısı olduklarını görmekteyiz. Çünkü münafıkların kadınları, sırlarında erkeklerine ortak olurlar, onları kurdukları tuzaklarda teşvik ederler, kendilerine ziyarete geldiklerinde müşriklere sığınacak yer ararlar.[195] Dünyada birlikte oldukları gibi, azapta da kocalarıyla birlikte olacaklardır.

Allah’ın Orduları

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

7- “Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”

“*Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır*.” âyeti, dördüncü âyetin aynen tekrarı gibi görünse de hakikatte tekrar yoktur. Çünkü âyetin lafızları aynı olsa da mânâ farklı olduğu için tekrar yoktur. Zira bu ordular farklı ordulardır.[196] Şimdi bu orduları görelim:

a. Allah Teâlâ’nın hem rahmet orduları hem de azap orduları vardır. Dördüncü âyetteki ordular, rahmet ordularıdır, yedinci âyetteki ordulardan maksat ise azap ordularıdır. Allah’ın bu ordularının inişi de bazen rahmet, bazen azap için olur. Yüce Allah sûrede ilk geçtiği yerde, bu orduların, mü’minlere rahmet olarak indiklerini beyân etmek için zikretmiştir. İkinci geçtiği yerde ise kâfirler üzerine azap indirdiğini beyan etmek için getirmiştir. Nitekim azap ve tehditle münasip olması için âyetin sonunda وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا “*Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir*.” buyurularak Allah’ın **izzet** sıfatı hatırlatılmıştır. İlk geçtiği yerde ise mahlûkatın işlerini tam olarak düzenleyip idare etmesi ve rahmetin dağıtılması ile uyumlu olması için de وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا “*Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.*” denilerek Allah’ın **ilim** sıfatı hatırlatılmıştır. İlk âyette müjde, ikincisinde korkutma olarak zikredilmiştir.[197]

Bir diğer izaha göre, ilk geçtiği yerde, Allah’ın inananların üzerine güven indirmesi ve imanlarının artması ile ilgili ve konunun da ilim ve hikmet konusu olduğu için “*Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.*” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci geçtiği yer ise azap ve öfke ile ilgili olduğu için makama uygun olarak “*Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir*.” denilerek güç, kuvvet, galebe ve hikmet dile getirilmiştir.[198]

b. -Daha önce de zikrettiğimiz gibi- Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye’ye giderken, sadece umre yapmak için gittiğinden dolayı, Mekkelilerle savaş olmaması için mümkün mertebe kalabalık bir grupla gitmeyi istemişti. Bunun için de Medine çevresindeki kabilelere de haber vermiş, onların da bu sefere katılmalarını istemişti. Ama onlar mazeret beyan edip katılmamışlardı. İşte bu iki defa tekrarlanan “*Göklerin ve yerin orduları*

Allah'ındır." âyeti, Allah Resûlünü ve mü'minleri teselli etmekte ve sefere katılmayanlara sanki şöyle demektedir: "Cenâb-ı Hakk'ın Elçisine yardım etmek ve onun düşmanlarını mağlub etmek için birçok ordusu vardır. Sizin bu Hudeybiye seferine katılmamanızın hiçbir önemi yoktur. Sizin, Resûl-i Ekrem ile beraber olma şerefinden mahrum kalmanız, Allah'ın Peygamberine vaat ettiği yardıma ve zafere engel değildir."[199]

c. Dördüncü âyatteki ordulardan, Allah'ın rahmet orduları kastedilmekte ve Peygamber Efendimize müjdeler verilmektedir. Yedinci âyette ise Allah'ın azap ordularından bahsedilmekte ve münafık ve müşrikler tehdit edilmektedir.

Göklerin ve yerin askerleri/orduları, Allah'ın düşmanlarına karşı hazır beklemektedirler. Allah bu askerlere, düşmanlarını helak etmeyi emrettiği zaman onun emrine itaat ederek o emri yerine getirirler.[200]

Sonra Yüce Allah hitabını Resûlullah'a çevirmekte ve onu görevine çağırmakta ve bu görevin hedefini açıklamaktadır:

Şâhit, Müjdeleyici ve Uyarıcı Peygamber

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

8-9- "Şüphesiz biz seni, şâhit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz ve bunu takviye edip, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz."

Hak Teâlâ Hazretleri, Habîbullah olan Resûlüne buyuruyor ki: إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا "*Şüphesiz biz seni, şâhit… olarak gönderdik.*" Yani seni, Allah'ın varlığına, birliğine, kudret ve azametine (büyüklüğüne), İslam Dini'nin hak din oluşana bir şâhit olarak gönderdik.

وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا شَاهِدًا "*..şâhit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*" Bunun anlamı şudur: Ey Muhammed, şüphesiz ki biz seni, peygamberlik vazifesini tebliğ ettiğine dair bütün insanlara ve ümmetine tanıklık etmen için şâhit, senin davet ettiğin şeyleri kabul ettiklerine dair itaatkâr mü'minlere bir şâhit ve onları Cennet'le müjdeleyen, davet ettiğin şeyleri kabul etmedikleri takdirde ise

isyankâr kâfirleri cehennem azabı ile uyaran bir peygamber olarak gönderdik.

Resûlün Görevleri

1. Şâhitlik: إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا *"Şüphesiz biz seni şâhit olarak gönderdik"* âyetinin tefsirinde bazı müfessirler **şâhit** kelimesinin, وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا *"Resûlün de sizin üzerinize şâhit olması için."* (Bakara, 2/143) ve فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا *"Ey Resûlüm! Her ümmetten haklarında tanıklık edecek bir şâhit (peygamber) celbettiğimizde ve seni de bütün onlara (ümmetine) şâhit olarak getirdiğimizde, bakalım onların hâli nice olacak?"* (Nisâ, 4/41) âyetlerinden hareketle, "ümmetin fiil ve hareketlerine şâhit" manasında olduğunu söylemişlerdir.

Abdullah İbn-i Mes'ûd *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

– *Bana Kur'ân oku!* buyurdu. Ben:

– *Ey Allah'ın Resûlü, Kur'ân sana indirilmişken ben mi sana Kur'ân okuyayım?* dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

– *Kur'ân'ı başkasından dinlemekten pek hoşlanırım*, buyurdu.

Bunun üzerine ben kendilerine Nisâ Sûresi'ni okumaya başladım. "*Her ümmetten bir şâhit getirip seni de bütün bunlara şâhit tuttuğumuz zaman onların durumu nice olur?*" anlamındaki âyete (Nisâ, 41) geldiğimde:

– *Şimdilik yeter!* buyurdu. Bir de baktım Resûlullah, iki gözü iki çeşme ağlıyordu.[201]

Ayrıca Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ilâhî risâleti tebliğ ettiğine dair ümmeti aleyhine şâhitlik edecektir. Resûl-i Ekrem bunu, Veda Haccı'nda ashabına:

– *Dikkat ediniz, sizlere tebliğ ettim mi?* diye sormuş, Ashâb-ı kirâm da:

– *Evet tebliğ ettin*, demişler. Peygamberimiz bunun üzerine:

– *Allahım! Şâhit ol*, diye üç defa tekrarlamak suretiyle[202] ilân etmiştir.

Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve ümmeti, kendilerine gönderilen peygamberlerin Allah'ın Kur'ân'da haber verdiği şekilde peygamberlik

vazifesini (Allah'ın gönderdiği emir ve nehiyleri) tebliğ ettiklerine dair bütün insanlık aleyhinde şâhitlik edecektir: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ *"Ve işte böylece Biz sizi örnek bir ümmet kıldık ki insanlar nezdinde Hakk'ın şâhitleri olasınız."* (Bakara, 143) âyeti bunu anlatmaktadır. Konuyla ilgili bir hadis şöyledir:

Ebû Saîd *(radıyallahu anh)* anlatıyor:

Peygamber Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

(Kıyâmet günü) Hz. Nuh *(aleyhisselâm)* ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona:

– *Tebliğ ettin, dinimi duyurdun mu?*, diye sorar. Nuh *(aleyhisselâm)*:

– *Evet, ey Rabbim*, diye cevap verir. Allah Teâla bu sefer ümmetine sorar:

– *Nuh (aleyhissalâtu vesselâm) size tebliğ etmiş miydi?*

– *Hayır! Bize peygamber gelmedi*, derler. Yüce Allah, Hz. Nuh *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelerek:

– *Söylediğin şey hususunda sana kim şâhitlik edecek?* diye sorar. Nuh *(aleyhisselâm)*:

– *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve ümmeti!* der ve Ümmet-i Muhammed:

– *Nuh tebligatta bulundu*, diye şehâdette bulunur. Bu duruma şu âyet işâret eder: "*Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şâhitler olasınız.*" (Bakara, 143)[203]

Ümmet-i Muhammed, Kur'ân'da, Hz. Nuh'un *(aleyhisselâm)* ümmetine peygamberliğini tebliğ ettiğini anlatan âyetlerden hareketle, Hz. Nuh'un *(aleyhisselâm)* peygamberliğini tebliğ ettiğine şâhitlik etmişlerdir.

2. Müjdecilik: وَمُبَشِّرًا **"***Şüphesiz biz seni, müjdeleyici olarak gönderdik.***"** Âyetteki, وَمُبَشِّرًا "*mübeşşiren (müjdeci olarak)*" ifadesi "o peygamberin şehadet ettiği şeyi kabul edip, buna göre amel edip, bu hususta Resûl-i Ekrem'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* uyan kimseleri Cennet'le müjdeleyici..." manasındadır.

3. Uyarma: وَنَذِيرًا **"***Şüphesiz biz seni uyarıcı olarak gönderdik.***"** "Nezîran (bir uyarıcı olarak)" tabiri de "Onun şâhitliğini reddedip, bu hususta ona muhalefet eden kimseler için tehlikeyi haber veren bir uyarıcı, Cehennem'le korkutucu olarak..." manasındadır.[204]

Abdullah ibn-i Amr ibn-i el-Âs diyor ki: Kur'ân'da Resûlullahın sıfatını belirten bu âyetin Tevrat'taki benzeri şöyledir: "*Ey Peygamber, şüphesiz ki biz seni bir şâhit, bir müjdeci, bir uyarıcı ve okuryazarlığı olmayanlara bir sığınak olarak gönderdik. Sen benim kulum ve peygamberimsin. Seni, 'Tevekkül eden' diye isimlendirdim. Sen katı kalpli, kaba, çarşılarda bağırıp çağıran biri değilsin. Sen, kötülüğü kötülükle önleyen değil fakat affeden ve hoşgörülü olan birisin. Allah, seninle bu çarpık ümmeti "Lâilahe illallah" diyerek düzeltmedikçe ve bu kelimeyi tevhid ile kör olan gözleri, sağır olan kulakları ve perdeli olan kalpleri açmadıkça senin ruhunu almayacaktır*."[205]

Netice itibariyle Yüce Yaratıcı, sevgili Peygamberini, iman edenlere şâhit, Cennet'le müjdeleyici, iman etmeyenleri cehennem azabı ile korkutucu, uyarıcı ve insanları imana davet edici olarak göndermiştir. Kıyamet günü insanlar: "Biz bunları duymadık, neye iman edeceğimizi bilmiyorduk, kimse bize Cennet ve Cehennem'i haber vermedi, biz imanı küfrü, hakkı batılı, hayrı şerri, iyiyi kötüyü, helâli ve haramı bilmiyorduk!" demesinler diye Allah her kavme bir peygamber göndermiştir. Nitekim İsra Sûresi'nin 15. âyetinde "*Biz peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz.*" buyurulmuştur. İşte peygamberler bunun için gönderilmiştir.[206]

Allah ve Resûlüne Karşı Görevlerimiz

لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

9- "Ki, Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz ve bunu takviye edip, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz."

Bu âyet indiğinde Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bu âyette geçen وَتُعَزِّرُوهُ (ve tuazzirûh) kelimesinin anlamının ne olduğunu sahabeye sordu; sahabe de "Allah ve Resûlü en iyi bilir." dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* لِتَنْصُرُوهُ demiştir. Yani "*yardım etmeniz için*", demiştir.[207]

Sabah Akşam O'nu Tesbih Edesiniz

وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً "*Sabah akşam O'nu tesbih edesiniz.*"

Âyette geçen البُكْرَة (bükra) kelimesinden maksat “Gündüzün ilk vakti”dir.

الأَصِيل (asîl) kelimesinden maksat ise “Gündüzün son vakti”dir. Bu iki kelimeden kasıt, sadece sabah-akşam vakitleri değil, her vakit, devamlı olarak yani günün bütün vakitlerini tesbihle geçirin manasındadır. Sabah-akşam deyimi bütün günü üstü kapalı olarak anlatan bir terimdir. Çünkü bir günün iki ucu olan sabah ve akşam o günün bütün zamanlarını içermektedir. Bundan gaye, kalbin her an Yüce Allah’a bağlı olmasıdır. Meselâ bazen “Bu işin şöhreti doğuyu-batıyı tuttu.” denir. Bu sadece doğunun ve batının insanları bunu biliyor demek değildir; bilakis bunun şöhreti bütün dünyayı sardı, demektir. Âyetteki ifade de buna benzer bir anlam taşıyor.[208]

Ayrıca “sabah akşam”dan, “günün başında ve sonunda” manaları da kastedilmiş olabilir. Doğrusunu Allah bilir.

İbn Abbas’a göre ise “sabah-akşam” tesbihinden kastedilen, sabah, öğle ve ikindi namazlarıdır.[209]

وَتُسَبِّحُوهُ (tüsebbihûhu) “O’nu tesbih edesiniz” âyetindeki tesbih, farz namazlardan kinâye olabilir.[210]

Ayrıca Allah’a yardım etmekten maksat da O’nun dinine ve peygamberine yardım etmektir. [211]

Bu âyetteki hitabın, ümmetle birlikte Peygamberimize ait olması caizdir. Buna göre anlam: Ey Muhammed sen ve kendilerine gönderildiğin kimseler iman etsin diye. İmandan maksat Allah’a imandır. Buna Rasülüne iman da dâhil edilmiştir. Çünkü hitap, ümmeti kapsamaktadır. Ümmet, Resûlullah’a iman ile de emredilmiştir. Aynı şekilde Resûlullah da kendisinin Allah Resûlü olduğuna iman ile emredilmiştir. Bu sebeple Resûl-i Ekrem Efendimiz teşehhütte şöyle buyuruyordu: وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ *“Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik ederim.”*[212]

Huneyn şavaşında da şöyle buyurmuştur: إِنِّي عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ *“Ben, şüphesiz Allah’ın kulu ve elçisiyim.”*[213]

Peygamber Efendimiz, müezzinin أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ الله *“Muhammed’in*

Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederim." sözünü aynen tekrarlıyordu.[214]

Zamirlerin Kaynağı

Müfessirler, وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً "*O'na yardım edip, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz.*" âyetindeki zamirlerin kime yönelik olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ "O*'na yardım edip, O'na saygı gösteresiniz.*" fiillerinin sonlarındaki hû "O" zamirlerinin Peygamberimize, وَتُسَبِّحُوهُ "O'nu tesbih edesiniz." fiilindeki hû "O" zamirinin ise Allah'a âit olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü dilbilgisi kuralı olarak zamirin en yakın isme ait olması gerektiği dikkate alınırsa o takdirde ilk iki fiilin sonundaki zamirler Resûlullah'a âit olur. Dolayısıyla "ve tüvekkirûh" (O'na saygı gösteresiniz) kelimesinde cümlenin bittiğini "ve tüsebbihûh" (onu tesbih edesiniz) ifadesinde ise yeni bir cümlenin başladığını söylemişlerdir.[215] Bu görüşe göre âyetin manası, "Siz Peygamber'e yardım edin, ona ta'zim edip saygı gösterin ve Allah'ı sabah-akşam tesbih edin." şeklindedir.

Diğer bazı müfessirler ise hiçbir sebep ve ilgi yokken aynı yerdeki zamirleri ayrı ayrı yerlere göndermek doğru olmaz diyerek ve bütün zamirleri Allah'a göndermektedirler. Onlara göre âyetin manası: "Siz Allah'a yardım edin, O'na ta'zim edip saygı gösterin, O'nu sabah-akşam tesbih edin." şeklinde olmalıdır.[216]

Zemahşerî de aynı görüşte olup şöyle demektedir: "Üç fiildeki zamirlerin hepsi de Allah'a râcidir, Allah'ı gösterir. Bu zamirlerin farklı yerleri gösterdiğini söyleyen kimse doğruluk ihtimali uzak bir görüş ileri sürmüş olur."[217]

Görüldüğü gibi müfessirler arasında burada bir ihtilaf göze çarpıyor. Bizim tercihimiz ise buradaki zamirler Allah'a, O'nun dinine ve Peygamber Efendimize aittir. Çünkü bu iki âyet (sekiz ve dokuzuncu âyetler), önceki âyetlerin bir devamıdır ve o âyetlerde olduğu gibi bu iki âyette de muhatap Resûlullah Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve müslümanlardır. Buradan yola çıkarak bu iki âyete bakacak olursak, âyetler Allah'ın dinine ve Resûlüne yardım hususunda müslümanların görevlerini, onların Allah ve Resûlünün emirleri

karşısında boyun bükmeleri gerektiğini vurguluyor. Bu söylediklerimize uygun meâl verecek olursak, şöyle diyebiliriz:

"Ey Muhammed! Biz seni Allah'a ve Rasulüne iman etmeniz, İslam dinine ve Allah Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* arka çıkarak O'na (Allah'ın dinine ve Resûlüne) yardım etmeniz, O'nu yani Allah'ı ve Resûlünü yüceltip saygı göstermeniz ve sabah akşam sürekli olarak Allah'ı tesbih etmeniz yani O'nun hakkında doğru olmayan şirk ve çocuk sahibi olmak gibi sıfatlardan Allah'ı tenzih etmeniz için gönderdik."

Allah Resûlü'ne Biat

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

10- "O sana bîat edenler Allah'a bîat etmişlerdir, Allah'ın inâyet eli onların üzerindedir. Kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

Biat

Biat: Yeminle bağlılık demektir ki bir tür sözleşmedir. Her durumda ve şekilde, biat edilene itaat etmeye söz vermedir.[218] Biat kelimesi, Arapçadaki bey' kelimesinden gelmektedir. Araplarda bir alışverişe son noktayı koyma anlamında bâyi (satıcı) ile müşteri birbirlerinin ellerini sıkarlar. Bu bir semboldür. Sâhibi olduğumuz şeylerde tasarruflarımızın çoğunu nasıl ki el ile gerçekleştiriyoruz; aynı şekilde tasarruflarımızı devretmeyi de el sıkışarak yaparız. Bu sebeple el sıkışma, antlaşma ve biat anlamlarına gelmektedir. Bunun pratik değeri kişi elini sultana vererek ona her türlü yetki vermesi olarak karşımıza çıkmaktadır.[219]

Kârlı Alışveriş

Âyetteki ahidleşme, mâlî mübâdeleye yani malı malla değiştirmeye benzetilmiştir. Çünkü bu işlerden her ikisi de karşılıklı bir değişimi içermektedir. Bu biatta Müslümanlar, müşriklerle savaşmak üzere Resûlullah'a itaat ve sebatı kabullenmişler, Peygamber Efendimiz de onlara sevap ve Allah'ın rızasını vaat

etmiştir.

Mekke'de, İkinci Akabe gecesinde Ensar'dan yetmiş kişi Resûl-i Ekrem Efendimiz'e biat etmişlerdi. Onlardan biri olan Abdullah İbni Revâha:

– *Yâ Resûlallah! Rabb'in ve kendin için dilediğini bize şart koş,* demişti. Peygamberimiz:

– *Rabb'im için O'na ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, kendim için de canlarınızı ve mallarınızı müdafaa ettiğiniz gibi beni de koruyup savunmanızı şart koşuyorum,* buyurdu. Bu sözlerden sonra:

– *Böyle yapmamız karşılığında bize ne var?* diye sordular. Resûl-i Ekrem:

– *Cennet vardır,* karşılığını verdi. Bunun üzerine biat edenler:

– *Bu kârlı bir alışveriş! Bundan ne döneriz, ne de dönülmesini isteriz,* dediler.[220]

Bu hâdise üzerine şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “*Allah, karşılık olarak Cennet'i verip mü'minlerden canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda mücadele ederler, öldürürler ve öldürülürler. Bu Allah'ın Tevrat'ta da İncîl'de de Kur'ân'da da üstlendiği gerçek bir vaattir. Verdiği sözde Allah'tan daha sadık kim olabilir? O hâlde yaptığınız bu alışverişten dolayı sevinin ey mü'minler! Müjdeler olsun size, işte en büyük mutluluk, işte en büyük başarı!*” (Tevbe, 111)

Görüldüğü gibi Hudeybiye'deki bu biat da Akabedeki biata benzemektedir. Çünkü sanki onlar canlarını Cennet karşılığında Allah'a satmışlardır. Resûlullah'a biat etmekten maksat ise Allah'ın rızasıdır, O'nun emir ve yasaklarına uyacaklarına dair verdikleri sözü kuvvetlendirmedir.

Allah'ın Resûlü'ne Biat, Allah'a Biat Demektir

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ “*O sana bîat edenler Allah'a* bîat etmişlerdir.” Çünkü Peygambere, Peygamber olması yönüyle boyun eğmek, onu gönderene itaat edip boyun eğmek demektir: مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ

“*Kim peygambere itâat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.*” (Nisa, 4/80) Tefsirini yaptığımız âyette Peygambere biat Allah’a biat kabul edilmiş, örnek olarak verdiğimiz âyette de peygambere itaat Allah’a itaat kabul edilmiştir. Sonra bu manaya vurgu yapılarak يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ “*Allah’ın inâyet eli onların üzerindedir.*” âyeti takip ettirilmiş, peygamberin eli Allah’ın eli olarak sunulmuştur. Nitekim aynı şeyi Enfâl Sûresi’nde görmekteyiz: وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى “*(Ey Resûlüm) Attığın vakit sen atmadın, lâkin Allah attı.*”[221] (Enfâl, 17) Peygamberimize ait durumu Allah’a nisbet etme hususunda Kur’ân’da birçok âyet bulunmaktadır. Bir tanesi de şu âyettir: فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ “*Ey Resûlüm!... Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar; fakat o zalimler, bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.*” (En’âm, 33)[222]

Allah’ın Eli Onların Elleri Üzerindedir

يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ “*Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.*” Yani sanki biat anında Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Burada ‘el’in anılması, biat esnasında Müslümanların Peygamberimizin elini tutmuş olmalarından dolayıdır. Çünkü Araplar sözleşme ve ahitleşmelerde böyle yaparlardı.

Bu ifadede, mü’minlerin ellerinin üstünde olan Resûlullah’ın elini ta’zim vardır. Zira onun eli, Allah’ın eli şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz orada olmayan Hz. Osman için biat ettiği zaman onun şanını yüceltmek için, kendi sağ elini sol elinin üstüne koymuştur. Çünkü Resûlullah’ın eli Hz. Osman’ın yerine konulmuştur. Bu yüce mevkiye ashab içinde başka hiç kimse ulaşamamıştır. Bu olayda Hz. Osman’ın bulunmaması, kendisi için bulunmasından daha hayırlı olmuştur.[223]

Mekkeli müşriklere karşı savaşacakları ve cepheden kaçmayacakları yolunda Resûlullah’a söz verenler, aslında Allah’a söz vermiş oluyorlar. Çünkü onlara cihadı emreden ve karşılığında mükâfat vaat eden Allah’tır. Buna göre bu sözleşme her ne kadar görünüşte Peygamber Efendimiz ile yapılmış ise de gerçekte Yüce Allah ile yapılmıştır.[224] Çünkü yapılan biat ile Allah’ın dinine ve elçisine yardım edilmiştir.

Bu âyet, Peygamberimizi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şereflendirmeyi ifade eder. Şöyle ki Yüce Allah, Resûlullah'a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yapılan biati kendisine yapılmış biat saymıştır. Çünkü Allah'ın Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Allah adına konuşan bir elçidir.

يُبَايِعُونَكَ "*Sana biat ediyorlar.*" ifadesinde muzârî sîgası (şimdiki zaman kipi), büyük önemi olan biatlaşmayı canlı bir biçimde sunmak içindir. Böylece sanki o biatlaşma, âyetin indiği zamanda gerçekleşmiş gibi olmuştur. Hâlbuki biatlaşma daha önce gerçekleşmişti.

يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ "*Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir*." Âyeti, Resûl-i Ekrem'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* biat etmenin, Allah'a biat etme olduğu ifadesini teyid eden yeni bir cümledir. Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile antlaşma yapmakla, Allah Teâlâ ile antlaşma yapmak eşittir. Hem, biatleşme esnasında Allah onlar ile beraberdir, sözlerini duyar, bulundukları yeri görür kalplerinde ve dış görünüşlerinde olanı bilir. Allah, Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* vasıtasıyla biate iştirak eder. Allah Teâlâ onların yaptığı biate muttali olduğu için de onlara bunun mükâfatını verir.[225]

Halkın üzerine biat ettiği el, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şahsını ifade eden el değil, Allah'ın elçisine ait bir el idi. Bu biat, Allah'ın Elçisi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* aracılığı ile bizzat Allah'a yapılan bir biattı.[226]

Zemahşerî de şöyle der: "*Yüce Allah, biat edenlerin elleri üzerinde olan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) elinin, Allah'ın eli olduğunu kastediyor. Yani, kim Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) biat ederse Allah'a biat etmiş olur.*"

Onlar Resûlullah'ın elini alıp ona biat ederler. Allah'ın eli yani bu biati bozulmaktan koruması da onların ellerinin üstündedir. Nitekim iki kişi alım-satım akdi yapmak için birbirlerine ellerini uzattıkları zaman, üçüncü birisi aralarına girer ve elini onların elleri üzerine koyup, akit tamam oluncaya kadar ellerini tutmaya devam eder. Taraflardan birisinin elini kendine çekip de akit tamamlanmadan ayrılmasına engel olur. İşte üçüncü şahsın elini öbürlerinin elleri üzerine koyması, bu satım sözleşmesini korumaya sebep olur. Bunun için Allah Teâlâ: "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir." buyurmuştur. Yani onları korur ve aracının alışveriş yapanların sözleşmeyi bozmalarını engellediği gibi

biat edenlerin biati bozmalarını engeller.[227]

Allah'ın Eli

Allah'ın eli'nin ne manaya geldiği hususunda âlimlerin görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Allah'ın onlara yaptığı yardım, onların Allah'ın dinine ve peygamberine yaptığı yardımdan daha kuvvetli ve daha büyüktür.[228] Yani Yüce Allah'ın onlara olan nimeti, onların yaptıkları biatten çok daha üstündür ve Allah'ın gücü ve yardımı, onların güç ve yardımlarından çok üstündür.[229]

2. Ey Muhammed! Allah'ın onlara hidâyet nimetini vermesi ve seninle biatleşmek hususunda kendilerini muvaffak kılması, onların sana yaptıkları yardımın ve sana yaptıkları biatin üstündedir. Nitekim bu, Allah Teâlâ'nın şu sözünde ifade edilmiştir: *"(Ey Muhammed!) İslam'a girmelerini sana minnet ediyorlar (başına kakmak istiyorlar). Onlara de ki: "Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin. Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder, eğer iman iddianızda samimi iseniz!"* (Hucurat, 17)[230] Şu hâlde âyet-i kerimede geçen "el" kelimesi nimet anlamında kullanılmış olmaktadır.[231]

3. "*Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir*." ifadesiyle, biat ve ahdin mükâfatlandırıldığı kuvvetle vurgulanarak, Allah'ın bu biatleşmeye şâhit olduğu zikredilmiş ve bununla da mü'minlerin kalplerine kuvvetli bir şekilde telkinde bulunulmuştur.[232]

4. El kelimesinin Allah'a izafeti, o elin, insanların elleri üzerindeki yükseklik şerefini gerektirir.[233] Nitekim Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şu hadisinde veren el, üstünlükle nitelenmiştir:

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَالْيَدُ الْعُلْيَا هِيَ الْمُعْطِيَةُ وَالْيَدُ السُّفْلَى هِيَ الْآخِذَةُ

"*Üst el, alt elden daha hayırlıdır. Üst el, veren eldir. Alt el ise alandır*."[234]

Bunların dışında birçok yorum yapılmıştır. Konuyu uzatmamak için bu kadarı ile yetiniyoruz.

Kim Biati/Ahdi Bozarsa

فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ *“Kim biati/ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.”*

Ey Muhammed, sana biat Allah’a biat olduğu gibi, sana verdiği sözü bozan da Allah’a verdiği sözü bozmuş olmaktadır. Artık bundan sonra kim sana yaptığı biati bozacak olursa, az bir amel mukabilinde elde edeceği bol ihsanları kaçırmış, hüsrana uğramış ve bu ahdi, kendi aleyhine (zararına) olarak bozmuş olur. Onun ahdi bozmasının günahı ve zararı kendi aleyhine olur. Çünkü o kendi kendini mükâfattan yani Allah’ın, biat edenlere vaat ettiği Cennet’ten mahrum etmiş ve ceza görmeye maruz bırakmış olur.[235]

Allah dilerse, onların biati olmadan da peygamberine yardım eder. Zira Allah’ın gücü ve kuvveti onların güç ve kuvvetinden daha üstündür ve Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Fakat Allah onların biati ile kendilerinin gerçek mü’min olduklarını ortaya çıkarmış oldu. Âlimler demişlerdir ki âyette “Kim biati/ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.” denilse bile, biat edenlerden hiç kimse biatta verdiği sözünü bozmamıştır.[236]

Kim Biata/Ahde Vefa Gösterirse

وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا *“Kim de Allah’a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.”*

Kim verdiği ahde vefa gösterir, sebat edip Resûl-i Ekrem’e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* biat esnasında verdiği sözü yerine getirirse, Allah ona büyük bir mükâfat verecektir ki o da Cennet,[237] Allah’ın rızâsı ve O’nun cemâlini görmektir.[238] Orada gözlerin görmediği kulakların işitmediği ve insan kalbine henüz düşmemiş şeyler vardır.[239]

Allah, vefayı ve sözünde sadık olanları sever ve onlara âyette belirtildiği gibi böyle kimselere, niceliği belirtilip açıklanmayan أَجْرًا عَظِيمًا *“Büyük bir mükâfat.”* verecektir. Bu karşılık Yüce Allah’ın “büyük” diye nitelediği bir karşılıktır. İnsanların sınırlı ve fânî akıllarının kavrayamayacağı, Yüce Allah’ın ölçüsü, tartısı ve nitelemesine göre “Büyük bir mükafat”tır.[240]

Rıdvan Biati

Tefsîrciler şöyle der: Bu biattan maksat, Hudeybiye'de yapılan "Bîatu'r-rıdvân"dır. Yüce Allah âyette لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ "*Gerçekten Allah, (Hudeybiye'de) o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, mü'minlerden râzı oldu.*" buyurduğu için buna "Bîatu'r-rıdvân" denilmiştir. O zaman Sâhâbe *(radıyallahu anhum)* ölünceye kadar savaşacağına dâir Peygamber Efendimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* biat etmişti. Nitekim Buhârî ve Müslim, Seleme ibn-i el-Ekvâ'nın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "*Biz* ölünceye kadar savaşacağımıza *dâir Resûlûllah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) biat ettik.*"[241]

Câbir ibn-i Abdullah demiştir ki: "*Biz ağacın altında* savaştan asla kaçmamak *üzere Resûl-i Ekrem'e biat ettik. Münâfıklardan olan Cedd ibn-i Kays dışında bizden hiç kimse biatten geri durmadı. Cedd ibn-i Kays ise devesinin arkasına saklanıp cemaatle birlikte hareket etmedi.*"[242]

Bu iki rivayet arasında çelişki yoktur. Çünkü kaçmamak, ölüme sebat etmeyi gerektirir.

Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onlara, "*Siz yeryüzünün en hayırlısısınız.*" diye buyurmuştur.[243]

Câbir'den *(radıyallahu anh)* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللهُ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ أَحَدٌ الَّذِينَ بَايَعُوا تَحْتَهَا "*Ağacın altında biat etmiş olan hiç kimse inşallah Cehennem'e girmez.*"[244]

Âhede Aleyhullah عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ

Âyette çok hoş, ince manalı bir ifade dikkati çekiyor. Arapçanın genel kuralı sebebiyle âyeti عَاهَدَ عَلَيْهِ اللهَ "Âhede aleyhillah" okumak gerekir. Fakat bu genel kâideden sapılarak burada عَلَيْهُ اللهَ "aleyhullah" okunmaktadır. Kıraat imamlarının çoğu âyette geçen عَلَيْهُ "aleyhü" kelimesini "Hâ" harfinin kesri ile عَلَيْهِ "aleyhi" şeklinde okumuş, fakat imam Hafs ise bunu dammeli olarak عَلَيْهُ "aleyhü" şeklinde okumuştur. Buradaki 'Hâ'; هُوَ 'huve' zamirininin hâ'sıdır ve bu da لَهُ 'lehû' ve benzeri kelimelerde olduğu gibi okunmuştur. Kesreli olarak okunmasının izahı ise kendisinden önceki ي Ya harfi dolayısıyladır. Nitekim إِلَيْهِ

‘ileyhi’ ve فِيهِ ‘fîhi’ kelimelerinde de böyledir. Ondan önce kesre olması hâlinde de durum böyledir, بِهِ ‘bihî’ gibi.

Âyetteki bu istisna harekeleme iki sebebe dayandırılmaktadır:

Birincisi; bu hareke sayesinde daha sonra gelen ve sözün hissettirdiği ahdin durumunu, şânını yüceltmeye uygun düşecek şekilde lafza-i celâlin kalın okunmasıdır. Bu bakımdan burada “aleyhi yerine “aleyhu” daha uygundur.

İkincisi ise; عَلَيْهِ “aleyhi” kelimesindeki “hi” aslında “hû”nun yerini tutmaktadır. Asıl harekesi de esre değil ötredir. Bundan dolayı burada onun asıl harekesini yerinde bırakmak ahde vefanın konusu ile ilgisini daha da artırmaktadır. Aynı şekilde onu bozmamak ile uyum arzetmektedir.[245]

Biatin Getirileri

Şurası şüphe götürmez bir gerçektir ki Hudeybiye’deki bu biat, İslam tarihinde kesin başarının elde edildiği durumlardan biridir. Zira orada düşmanın önünden, gerisin geriye dönmek İslam tarihinde tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Şüphesiz biat haberi ile birlikte, mü’minlerin ölüm üzerine azimle ant içmeleri ve bu dehşetli manzara, Mekke’deki Kureyş’e ulaşmış, onları savaştan alıkoyarak, Peygamber’i ve Rabbi ile ölümüne ant içen bu toplulukla çatışmamaya itmiştir.[246] Her ne kadar şartları Müslümanların aleyhine, Mekkelilerin lehine gibi görünse de mü’minler için fetih olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmıştır.

Peygamberimizin Aldığı Diğer Biatlar

Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerimedeki biattan maksat, -müfessirlerin dediği ve bizim de yukarıda zikrettiğimiz gibi- Hudeybiye’de yapılan biattır. Fakat âyette biat, mutlak olarak zikredilmektedir. Yani bu biatin Hudeybiye’de yapılan biat olduğuna dair âyette açık bir delil yoktur. Dolayısıyla bu biati, sadece Hudeybiye biatine hasretmemek gerekir. Bu âyet başka biatlara da işâret etmektedir[247] ve ayrıca biatin meşruiyetine de bu âyette delil vardır. Zira hadis kaynaklarında Peygamber Efendimizin defalarca biat aldığına dair haberler vardır.

İnsanlar;

1. Hicret ve cihad için
2. İslam’ın esaslarından birini yerine getirmek için
3. Kâfirlere karşı mücadelede kararlılıklarını göstermek için
4. Fuhşiyat ve çirkin işleri terk edeceklerine dair ve
5. Sünnete sımsıkı yapışıp bid’atlardan uzak durup ibadet ile itaate dört kolla sarılacaklarını ifade için Resûlullah’a biat etmişlerdir.[248]

Ubâde ibn-i Sâmit’ten şöyle rivayet edilmektedir:

“*Biz Resûlullah’a, güçlü kuvvetli olduğumuz zamanlarda da yorgun olduğumuzda da emirlerini dinleyip onları yerine getireceğimiz, zenginliğimizde de fakirliğimizde de infakta bulunacağımız, iyiliği emredip kötülüğü nehyedeceğimiz ve bunu yaparken de kınayanın kınamasından etkilenmeyeceğimiz hususunda, Yesrib’de bize saldırılması hâlinde O’nu koruyacağımız ve onu kendimize, hanımlarımıza ve çocuklarımıza tercih edeceğimiz hususunda biat vermiştik. Bunun karşılığında Cennetlik olacaktık. Biate riâyet edenlere Allah’ın bir vaadiydi bu. Ahdine riâyet etmeyenler ise sadece kendilerine ziyan edecektir*.”[249]

İbn Mâce’de rivayet edilen bir haberde şöyle denilmektedir:

“*Muhacirlerin fakirlerinden bazıları insanlardan hiçbir şey istemeyeceklerine dair biat etmişlerdi. Öyle ki at üzerindeyken kırbaçları düşse onu da birinden istemiyor, inerek kendileri alıyorlardı*.”[250]

Peygamberimizin Kadınlarla Biati

Biat, el tutmak suretiyle yapılır. Bu, erkeklerle yapılan şeklidir. Kadınlar elle biat etmezler. Çünkü bir rivayette şöyle denilmektedir: “Kadınlar Resûlullah’ın yanında toplandılar ve el tutarak ona biat yapmak istediler. Peygamber Efendimiz: *“Ben kadınlarla tokalaşmam. Ama benim bir kadına sözüm, yüz kadına sözüm gibidir.”* buyurdu ve onlara sözle biat etti.”[251]

Hz. Âişe’den *(radıyallahu anhâ)* gelen bir rivayette, hicret eden kadınlar, biat etmek için Peygamber Efendimizin elini tutmak isteyince buna mâni olmuş ve *“gidiniz, sizinle biat ettim.”* demiştir. Allah Resûlü’ün eli hiçbir kadına

değmemiştir, O *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kadınlarla sadece "söz"le biat etmiştir.[252]

Biatin Psikolojik Faydası

Resûlullah Efendimiz, biat için elini onların elleri üstüne koyunca, bunu ancak ve ancak Allah adına yapmaktadır: "*Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir*." Bu anlatım Resûlullah ile aralarındaki biati canlandıran çok heyecan verici ve yüceltici bir anlatımdır. Biata katılan her kişi, elini Resûlullah'ın eline koyarken, Allah'ın elinin kendi elinin üstünde olduğunu ve Yüce Allah'ın bu biatta hazır olduğunu, biatin asıl sahibinin O olduğunu ve onu Yüce Allah'ın aldığını ve O'nun elinin mü'minlerin elleri üstünde olduğunu hissedecektir. Kimin? Yüce Allah'ın. Aman Allah'ım! Ne müthiş, ne hoş ve ne yüce bir olay bu!

İşte bu manzara, insanın aklından, biati bozma düşüncesini kökünden söküp atmaktadır. Çünkü Resûlullah, kişi olarak ortadan kalksa bile Yüce Allah mevcuttur ve diridir. Allah almakta bu biati ve O vermektedir. Biati gözetleyen de kendisidir.[253] Öyleyse bir mü'min bu biati bozmaya nasıl cesaret edebilir?

Kirli Çamaşırların Ortaya Dökülmesi

Söz, biatin içyüzüne, biatten dönekliğin tehlikesine ve ahde vefanın önemine gelmişken, ifadenin akışı; Allah'a kötü zan beslemeleri neticesi Resûlullah ile beraber sefere çıkanların başlarına zarar gelecek diye tahmin yürütüp de geri kalan bedevîlere yönelmektedir. Evet, ifadenin akışı Resûlullah'a, kendisi ve beraberinde bulunanlar sağ-salim geri dönünce onların özür dileyeceklerini haber vermek için onlara yönelmektedir. Kureyşliler, Resûlullah ile kavgadan vazgeçmiş, onunla savaşmamış ve bir antlaşma imzalamıştı. Şartları ne olursa olsun bu antlaşmada açıkça görülen; Kureyşliler geri adım atmışlar, Hz. Muhammed'i -salât ve selâm üzerine olsun- kendileri ile savaşı bırakma antlaşması yapılacak ve düşmanlığından çekinilen, kendilerine denk bir güç kabul etmişlerdir. Sonra ifadenin akışı, onların neden kendisi ile gelmediklerini Resûlullah'a ifşa etmekte ve onları rezil etmekte, Resûlullah ve mü'minlerin önünde kirli çamaşırlarını ortaya dökmektedir.[254] Evet gelen âyette Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Hudeybiye yılında umre yapmak

gayesiyle Mekke'ye yola çıktığı zaman ailelerinin yanında kalmayı ve onlarla meşgul olmayı tercih edip kendisi ile yola çıkmayanların ileri sürdükleri mazeretlerini haber vermektedir:

Bedevî Araplar

Sûrenin bu bölümünde, Peygamber Efendimizin Hudeybiye seferine çıkışı sırasında sefere çağırıp da gelmeyen bedevî Arapların durumu anlatılmaktadır. Müslümanların gücü, varlığı ve ağırlığı Mekkeli Kureyş tarafından da kabul edilip Hudeybiye Antlaşması imzalanınca, daha önce Peygamber Efendimizle antlaşmış ama onunla birlikte savaşa gitmemiş olan civar kabileler, yavaş yavaş Allah Resûlüne yaklaşma zarureti duydular. Onlar, Allah Resûlü'nün gücünü anlayınca, "*Ey Muhammed, bizler sizinle birlikte bu sefere katılamadık. Sizinle birlikte gelemedik. Ancak bilesin ki bu sana inanmadığımızdan, seni sevmediğimizden değildir. Mazeretlerimiz sebebiyle buna imkân bulamadık. Bizim mallarımız, mülklerimiz, işimiz, çoluk-çocuğumuz bizi meşgul etti. Ne olur ey Allah'ın Resûlü, bizim için istiğfar etsen!*" diyecekler. Her şeyi bilen Rabbimiz daha olmamış bir şeyi, gelecekte olacak bir şeyi Resûlullah Efendimize haber veriyor. "*Gelecekler ve sana şöyle şöyle diyecekler…*" buyuruyor.[255]

Mallarımız ve Ailelerimiz Bizi Alıkoydu

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

11-12- "Yakında a'râbilerden geri kalmış olanlar sana diyecekler ki "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile." Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Eğer Allah sizin hakkınızda bir zarar veya fayda murad ederse, bu konuda kim neye malik

olabilir ki? Hayır! Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Aslında siz Peygamber ve mü'minlerin, ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz."

Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hudeybiye senesi umre için Mekke'ye gitmek istediği sırada, Kureyş'in bir hücumu veya engel olması ihtimaline karşı Cüheyne, Müzeyne, Gıfâr, Eşca', Düil ve Eslem kabilelerinin de beraber hareket etmesini istemiş ve maksadı harp olmadığını anlatmak için yanında kurbanlık hayvanlar da götürmüştü. Adı geçen bu bedevî kabileler, iman etmelerine rağmen canlarını daha üstün tutup, karşılarında Kureyş, Sakif ve Kinâne ve Mekke'ye komşu Ehâbîş denilen kabileleri büyük bir düşman görerek gitmekten çekinmişler, henüz iman kalplerinde yerleşmemiş olduğu için Resûlullah ile beraber gitmeyip geri kalmışlar, "*Muhammed ve Ashabı bu seferden geri dönemez*." demişler. İşte bu âyette Cenâb-ı Allah; onların sözlerini ve yapacakları itirazı Resûlüne, henüz kendilerine ulaşmasından önce bildirmiş ve öyle de olmuştur.[256]

Muhallefûn الْمُخَلَّفُونَ

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الأَعْرَابِ "*Yakında a'rabilerden geri kalmış, olanlar sana diyecekler*."

الْمُخَلَّفُونَ "Muhallefûn" Şehri terk edip gidenlerden sonra geride kalan veya bırakılan kişilere denir. *Halef* kelimesinden türemiştir, *sonda olan, kalan* anlamındadır.[257] Aslında, *geride bırakılanlar* anlamına gelir. Bu kelimenin fiili olan *hallefe, geride bıraktı* demektir. Yani, *başkası onları geride bıraktı*, demektir veya, *onları arkasında terketti*, anlamındadır. Bu, onların izinli olduğu anlamına gelmez. Aksine geri bırakılan, mutlak olarak terk edilenlerdir. Çünkü onlar Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* çıkmadan önce mazeret beyan ettiler. Allah Resûlü de onların mazeretlerini kabul etti. Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile beraber bulunmaktan geri bırakıldıkları için Allah Teâlâ bu kimseler hakkında الْمُخَلَّفُونَ "Muhallefûn" ifadesini kullanmıştır.

Yüce Allah'ın: "Geri bırakılanlar" diye buyurması, Peygamberi ile birlikte

olmaktan onları geri bırakanın Allah oluşundan dolayıdır.[258]

el-A’râb اَلْأَعْرَابِ

Âyette geçen اَلْأَعْرَابِ ‘el-A’râb’ kelimesi; *çölde yaşayan Bedevî Araplar* için kullanılır, şehirde ikâmet edenler için kullanılmaz. Çünkü العَرَبُ ‘el-Arab’, Hz. İsmail’in evlâdına verilen addır. Bu nesle mensup olanlara عَرَبِي *Arabî* denilir. *Arab* kelimesi hem köy ve kasabalarda yerleşik olan hem de göçebe yaşayan bütün Arab kavmi için kullanılmakla birlikte, daha ziyade köy ve kasabalarda yerleşik olarak yaşayan medenî kısmı için söylenir.

اَلْأَعْرَابِ ‘el-A’râb’ ise ister Arap olsun, isterse başka milletlerden olsun,[259] özellikle bedevî yani çölde yaşayan insanlar için özel isim olmuştur. Bunlara mensup olanlara da أَعْرَابِي ‘a’râbî’ denilir.[260]

Arapça’daki Arab ve A’râb, Türkçe’deki Türk ve Türkmen gibidir. Türkmen, Türkün yörüğü olduğu gibi, A’râb da Arab’ın yörüğüdür.[261]

الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “*Bedevîler inkâr ve münâfıklıkta şehirlilerden daha şiddetli; Allah’ın, Resûlü’ne indirdiği hükümleri tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*” (Tevbe, 97) Bu âyete göre genelde bedevîler, yaşadıkları çöl hayatının gereği olarak kaba ve sert huyludurlar. Ayrıca çölde yaşadıkları için ilim-irfandan da uzak olunca, küfür ve nifakları da daha beterdir. Fakat bütün bedevîler böyledir demek, doğru olmaz.

Tefsirini yaptığımız bu âyette söz konusu olan bedevîler: Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca’, Düil ve Eslem bedevîleridir. Bunlar Resûlullah’ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Kureyş ve diğer kabilelerden birçok düşmanla karşılaşacağı kanaatinde oldukları için, Peygamberimizle birlikte sefere çıkmayıp geri kalmışlardı. Bunların imanları kalplerine henüz yerleşmemişti. Resûlullah ve mü’minlerin artık bu seferden dönemeyeceklerini sandılar. İşte Yüce Allah bu sûrede onları rezil etti ve onların yanına varmadan önce söyleyecekleri sözlerini ve gösterecekleri özrü Resûlüne bildirdi. Aynı zamanda onların özür dileme hususunda yalancı olduklarını da haber verdi.[262]

Kur’ân-ı Kerim’in Mu’cizesi

سَيَقُولُ لَكَ “*Yakında sana diyecekler ki…*” *Yekûlü* fiilinin başında yer alıp, gelecek zamanı ifade eden س (sin) harfi, âyetlerin, Peygamberimizin onlarla yüzleşmesinden önce indiğine delil, Medine dönüşünde yolda indiğini belirten rivayetlerin de doğruluğuna bir işarettir.[263]

Kur’ân’ın gaybtan, gelecekten verdiği bu haber, aynen haber verdiği gibi gerçekleştiği için bu âyet, Kur’ân’ın mu’cize olduğunu ispat etmektedir.[264] Tabii aynı zamanda Peygamber Efendimizin de bir mu’cizesi ve peygamber olduğuna bir delildir.

Mallarımız ve Ailelerimiz Bizi Alıkoydu

[265]شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا “*Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu*.” Geri kalanlar, sefere katılmamalarına mazeret olarak, mallarının ve âilelerinin kendilerini meşgul ettiğini, alıkoyduğunu söylüyorlar. Hâlbuki sefere katılmamaları, onların ileri sürdüğü mazeretlerden dolayı değildir. Allah Teâlâ yaptıkları işlerin tamamından haberdar olduğu için bu seferden geri kalmalarının sebebini de çok iyi bilmektedir. Mal ve aileler ile meşgul oldukları için değil de kötü inanç, Kureyş ve yandaşlarından korktukları ve Allah’a güvenmemelerinden doğan kötü düşünceleri yüzünden bu sefere çıkmadılar.[266]

Yâni, sanki Cenâb-ı Hak onlara şöyle demiştir: “Hayır! Sizin bu seferden geri kalmanız, açıkladığınız yalan mazeretlerden dolayı değildir; aslında siz, müşriklerin, inananları tamamen imha edeceklerini ve kendileriyle beraber olduğunuz takdirde aynı âkıbete uğrayacağınızı sanmıştınız ve böyle kabul edip mü’minlerin âkıbetine aldırmayarak kendi nefsinizle meşgul oldunuz ve kötü zanda bulundunuz; Resûlullah’ın hakikî peygamber olmadığını zannettiniz. Zira onun gerçekten peygamber olduğuna inanan kimse, sizin düşündüğünüz kötü şeyleri, hiç aklından bile geçirmez. Ve siz Allah katında O’nun gazabına ve azabına mahkûm oldunuz.”[267]

Bizim İçin Allah’tan Bağışlanma İste

فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ifadesinin anlamı: “*Bizim için Allah’tan bağışlanma iste*.”

demektir. Eğer onlar hakikî mü'min iseler, bu mağfiret istekleri o zaman gerçek bir taleptir. Çünkü onlar, Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onlar için istiğfarda bulunmasının, onların sefere katılmama ve Allah hakkında sû-i zanda bulunma davranışlarının günahını sileceğini zannetmişlerdi.

Fakat Peygamberimizin onlar için Allah'tan istiğfarda bulunması, Allah'ı bağışlamaya zorlamaz. Aksine Allah, dilediğini, dilediği zaman yapar. Onlara fayda dilerse, fayda verir. zarar dilerse, zarar verir. Allah'ı râzı etmeyecek bir plan yapıp, sonra Allah'tan af istemeleri onlar için iyi bir şey değildir. Belki Allah onları bağışlamaz. Bu âyetin maksadı, onları günahlarının cezasıyla korkutmaktır. Çünkü onlar Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ordusundan geri kalmışlardı. Ayrıca, mazeret beyanında yalan sözlemişlerdi. Onların çok tevbe etmeleri ve yapmaları gerekip de yapmadıkları şeyi telâfi etmeleri gerekir. Nitekim bundan sonra gelen şu âyet de buna delâlet eder: قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ *"O Hudeybiye seferine katılmayıp geri kalan bedevîlere de ki: "Siz yakında çok kuvvetli ve savaşçı bir milletle savaşmaya dâvet edileceksiniz."*[268] Yani tevbelerinizin kabul edilmesi için en azından o savaşa katılmanız gerekir.

Dilleriyle, Kalplerinde Olmayan Şeyi Söylüyorlar

يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ *"Onlar dilleriyle, kalplerinde olmayan şeyi söylemektedirler."*

Mallarıyla ve aileleriyle meşgul olmayı mazeret olarak ileri sürmüşler, isyan ve emre muhalefet sebebiyle işledikleri günahlarından değil de sırf bu meşguliyet sebebiyle sefere katılmamaktan meydana gelen günahlarını Allah'ın bağışlaması için Resûl-i Ekrem'den *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendileri için istiğfar etmesini istemişlerdir. Zaten bu talepleri sadece laftan ibarettir. Gerçekten inandıkları için değil de aksine takiyye ve yapmacık bir tavır olarak böyle davranmaktadırlar. Bu yüzden Allah Teâlâ "Onlar dilleriyle kalplerinde olmayan şeyi söylemektedirler." sözüyle onları reddetmiş ve yalanlamıştır. Bu sözün manası şudur: Onların ileri sürdüğü mazeretleri doğru değildir. Bunu dilleriyle söyleyerek yapmacık bir tavır ortaya koymaktadırlar.[269] Onlar, mazeret gösterme ve mağfiret dileme

hususunda yalancıdırlar. Çünkü onlar bunu doğru olduklarından ve tevbe ettiklerinden değil, riya olarak söylediler.

Âyet, onların geri kalma konusundaki mazeretlerinde yalancı olduklarını pekiştirir. Şöyle ki; onlar hafif bir savaştan (Hayber seferinden) elde edilecek ganimetleri öğrendikleri zaman çıkmaya karşı çok istekli oluyorlar. Malları ve aileleri onları meşgul etmiyor. Onların mazereti gerçek olsaydı, ganimet beklentileri olduğu zaman da çıkmaya karşı istekli olmazlardı. Mallarıyla ve aileleriyle ilgilenmeye yönelirlerdi.[270]

Bu ifadenin iki anlamı vardır:

a. Bu insanların, siz Medine'ye ulaştığınızda ileri sürecekleri özür tamamen yalandan ibaret olacaktır. Hâlbuki niçin sefere katılmayıp evlerinde kaldıklarını kendileri çok iyi biliyorlar.

b. Onların Allah Resûlü'nden bağışlanma istemeleri göstermeliktir, sadece dilleriyle söylerler bunu. Aslında onlar, bu hareketlerinden dolayı ne pişmandırlar, ne Peygamberimize tâbi olmadıklarından dolayı günah işlediklerinin farkındadırlar, ne de kalplerinde gerçekten bağışlanma arzusu vardır. Akıllarınca onlar bu tehlikeli sefere gitmeyerek çok akıllı hareket ettiklerini zannetmektedirler. Eğer onlar hakikaten Allah'ı ve mağfiretini göz önünde tutup sakınsalardı, evlerine çekilip seferden uzak kalmazlardı.[271]

Fayda ve Zarar Allah'ın Elindedir

فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا "De ki: Eğer Allah sizin hakkınızda bir zarar veya fayda murad ederse, bu konuda kim neye mâlik olabilir ki?"

Bu söz, olumsuzluk manasında soru cümlesidir. Yani Allah'ın iradesi gereği takdir ettiği şeyin size ulaşmasına hiç kimse engel olamaz. Burada zarardan maksat öldürülme, hezimete uğrama, hor ve hakir kılınma, kötü hâl gibi cana, mala ve aileye isabet eden şeylerdir. Fayda ise canı, malı ve aileyi korumayı sağlayan şeylerdir.[272]

Yani ey Peygamber! Onlara de ki: Allah'ın sizin hakkınızda istediği hayır veya şerrin size gelmesine kim engel olabilir? Münâfıklık yapsanız da yapmacık

davransanız da Allah'ın sizin hakkınızda dilediği şeyi geri çevirmeye hiç kimse muktedir olamaz. Bu, ister malların zâyi ve ailenin helâk olması gibi bir zararın indirilmesi, isterse zafer ve ganimet gibi bir faydanın gerçekleştirilmesi olsun farketmez.[273]

Kurtubî şöyle der: Bu âyet, Hudeybiye seferinden geri kalanların görüşlerini reddetmektedir. Zira onlar, Peygamberimizle *(sallallahu aleyhi ve sellem)* birlikte sefere çıkmamanın kendilerinden zararı savacağını ve onlar için menfaat sağlayacağını sanmışlardı. Bu âyet, Resûlullah'dan *(sallallahu aleyhi ve sellem)* geri kalmanın, gelecek zararı kendilerinden uzaklaştırabileceğini, elde edecekleri bir faydayı daha çabuk ele geçirmelerini sağlayabilecekleri kanaatlerini de reddetmektedir.[274] Zira savaşa, sefere katılmamak veya ağırdan almak, ne bir zararı savar, ne de bir yararı geciktirir.

Kur'ân-ı Kerim'de aynı konuya temas eden birçok âyet vardır. Bazıları şöyledir:

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً "*De ki: "Allah size bir felaket dilese, sizi Allah'a karşı korumak kimin haddine düşmüş?" Yahut o size bir rahmet dilese, bunu kim engelleyebilir ki?*" (Ahzâb, 17),

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "*Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse O'ndan başkası onu gideremez. Sana bir hayır ve nimet verirse... Zaten O her şeye olduğu gibi, buna da elbette kadirdir.*" (En'âm, 17),

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ "*Eğer Allah sana bir sıkıntı, bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Şâyet sana hayır dilerse, o durumda O'nun bu lütfunu engelleyebilecek de yoktur.*" (Yûnus, 107),

مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ "*Allah'ın insanlara göndereceği herhangi bir nimeti engelleyip tutacak güç bulunmaz. Onun vermediğini ise gönderecek kuvvet yoktur.*" (Fâtır, 2)

Âhirette Haliniz Ne Olacak?

"*Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse*

O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir?" Bu âyete şöyle de mana verebiliriz: "*Şâyet Allah, size bir zarar dilerse, savaştan geri durmanız, Allah'tan gelecek hiçbir zararı engellemiş olmaz ve size fayda vermez.*" demektir. Yahut da "*Sizler, savaşın ve savaşanların vereceği zarardan korunmak istiyor, aileniz ve beldeniz içinde kalışınızın, sizi düşmandan koruyacağını sanıyorsunuz. Hadi diyelim ki kendinizi böyle bir zarardan korudunuz. Ama, daha fazla kaçınmanız gereken, âhiret azabını sizden kim defedecek?*"[275] Ayrıca Allah *(celle celâluh)*, hüküm ve kararını sizin amellerinizin gerçek yönünü ve hakikî mâhiyetini bilmesine göre verecektir. Eğer ameliniz cezayı gerektiriyorsa, Allah Resûlü'nün, bağışlanmanız için dua etmesi bile sizi Allah'ın azabından kurtaramayacaktır. Ve eğer ameliniz ceza ve azabı gerektirmiyorsa, hakkınızda bağışlanmanız için dua etmese bile hiçbir azap size ulaşmayacaktır. Tercih Resûlullah'a değil, sadece Allah'a aittir. Hiç kimsenin sözleri O'nu aldatamaz. Bu bakımdan Allah'ın Elçisi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, sizin "*Bizim için Allah'tan bağışlanma iste*." sözlerinizi görünüşe bakıp da doğru kabul etse ve buna göre bağışlanmanızı, mağfiretinizi dilese bile bunun hiçbir faydası yoktur.[276]

Allah Yaptıklarınızdan Haberdardır

بَلْ كَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا "*Hayır! Allah yaptıklarınızdan haberdardır*." Yani, iş sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Bilakis Yüce Allah, kalplerinizdeki yalan ve münâfıklıktan haberdardır.[277]

خَبِيرًا "*Haberdardır*." Yani önceden böyle olduğu gibi, hâlâ da bu vasıfla muttasıftır. Dolayısıyla seferden geri kalmanızı ve bundaki maksadınızı da çok iyi bilmektedir.

Yüce Rabbimiz, "*Allah onların yaptıklarından haberdardır*." ifadesiyle onlara bir göndermede bulunmaktadır. Yani Allah onların uydurduğu mazeretlerin yalan olduğunu bilmektedir.[278]

Bu Kimseler, Mü'min mi Münâfık mı?

Rivayetlerde, iman etmelerine rağmen, henüz iman kalplerinde yerleşmediği için Resûlullah ile beraber Hudeybiye seferine katılmayan bedevî kabilelerin,

hakîkaten Müslüman olup olmadıklarına veya münâfık olduklarına dair bir şey belirtilmiyor. Onun için de müfessirler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, o gün onlar mü'mindiler, ancak iman kalplerine tam olarak yerleşmemişti. Yani, yeni iman etmiş fakat yeterince eğitim görmemiş bedevîlerdi.[279] Ayrıca onların Allah Resûlünden, kendileri için bağışlama dilemesini istemeleri de onların Müslüman olduklarına delil olabilir.[280] Evet onlar münâfık değildiler. Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* döndükten sonra mallarının ve ailelerinin kendilerini meşgul ettiğini mazeret olarak sunmuşlardı. Allah Teâlâ, Peygamberimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onların kalplerindeki niyetleri haber vermiş, özür dilemelerinden önce onları rezil etmiştir.[281]

Hudeybiye seferine katılmayanlara, Hayber savaşına olmasa da ileride çetin bir düşmana karşı yapılacak bir savaşa çağrılacaklarının bildirilmesi de onların münâfık olmadığını gösteren delillerden biridir.[282]

İbn Sa'd, Tabakât isimli kitabında Hicretin beşinci yılında Müzeyne[283] ve Eslem kabilelerinden cemâatlerin gelip Müslüman olduklarını yazmaktadır.[284] Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Mekke üzerine yürüdüğü sekizinci Hicret yılında ise İslam ordusu içinde Müzeyne, Eşca', Eslem ve Gıfâr kabilelerinden cemaatler de vardı. Bu da bunların Müslüman olduklarını gösterir. Bunlar Müslüman olsalar dahi âyetlerin inişi sırasında henüz iman gönüllerine yerleşmemişti.[285] Kanaatimize göre, bazıları münâfık olsalar bile, hepsi öyle değildir.

Taberî ve Kurtubî gibi bazı büyük müfessirler ise "*Onlar, kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler.*" âyetinden hareketle, onların hâlis münâfık olduklarını söylemişlerdir.[286]

Mal ve Âile Mazeret midir?

Medine civarında bulunan bedevî kabilelerden, Hudeybiye seferinden geri kalıp katılmayanlar, geri kalmalarına özür göstermek için "*Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu..*" dediler. Hâlbuki bu bir özür değildir. Çünkü herkesin

her zaman ailesi ve malı olabilir ve bu gibi şeyler inancın yükümlülüklerini ve gereğini yerine getirmek için geçerli bir mazeret olamaz. Eğer olsaydı, o zaman hiç kimse görevini tam olarak yapamazdı.[287] Herkes bir şeyi mazeret olarak gösterir ve cihada katılmaz, böylece Müslümanlar ve ülkeleri kâfirlerin istilasına mâruz kalırdı.

Sû-i Zan/Kötü Zan

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

12- "Aslında siz Peygamber ve mü'minlerin, ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz."

Ey, "*Malımız ve ailemiz seninle savaşa gitmemize engel oldu*." diyen bedevîler! Aslında sizin savaşa çıkmanıza engel olan, mallarınız ve aileleriniz değildi. Gerçekte engel olan şey sizin, "*Resûlullah'ın ve sahabilerinin, düşmanlar tarafından toptan imha edilerek tekrar ailelerine dönemeyecekleri."* şeklindeki tahmininizdi. Bu şekilde siz kötü bir zanda bulundunuz. Çünkü siz: "*Muhammed ve ashabı bir avuç insandırlar, onlar geri dönmeyeceklerdir*." demiştiniz. Üstelik bu kalplerinizde süslendi. Bu süslemeyi yapan şeytandır yahut da Allah bunu kalplerinizde yaratmıştır. Allah'ın, Peygamberine ve mü'minlere yardım etmeyeceği zannında bulunmuştunuz. İşte bu, kötü bir tahmindi. Bu sebeple sizler, helâk olmayı hak eden, fâsit ve kendilerinden hayır beklenmeyen bir kavim oldunuz.[288] Yani müslümanların müşrikler tarafından toptan helâk edileceğini zannetmek, akide bozukluğu ve kötü niyet sebebiyle Allah katında helâk olmuş bir topluluk oldunuz.[289] Allah Teâlâ onlar hakkında böyle buyurarak onların çirkinlik ve kötülüklerini ortaya koymuştur.

Bedevîler, "*Resûlullah'ın ve sahabilerinin, düşmanlar tarafından toptan imha edilerek tekrar ailelerine dönemeyeceklerini"* nereden ve nasıl bildiler? gibi bir soru akla gelebilir. Mâtûrîdî bu soruya şöyle cevap veriyor: "Bedevîler, Mekkelilere Peygamber Efendimizin ve ashâbının umre yapmak için geldiklerini

haber verince, Mekkeliler: “Biz onların umre yapmalarına izin vermeyiz, gerekirse onlarla savaşırız.” diye cevap yazdılar. İşte bundan korkan bedevîler, Resûlullah ve ashabının bir daha geri dönemeyeceklerini zannederek, bahane ileri sürerek Hudeybiye seferine katılmadılar.”[290]

Âyete şöyle de mana verebiliriz: Sizin bu sefere katılmayıp geride kalmanız, ne mazereti olan bir kişinin fiiline, ne de isyankâr bir şahsın yaptığına benzer. Aksine münâfıklığınız sizi geri bırakmıştır. Siz, düşmanın mü’minleri öldürüp kesin olarak yok edeceğine, dolayısıyla onlardan hiçbirinin ailelerine asla dönmeyeceğine inanmıştınız. Şeytan da bu düşünceyi kalplerinizde süsleyip cazip hâle getirince hemen onu kabul ettiniz. Allah’ın Peygamberine yardım etmeyeceğini düşündünüz. Böylece Allah nezdinde helâk olmuş bir kavim oldunuz. Bu yaptığınız yüzünden hiçbir hayra lâyık olmadığınız gibi şiddetli azâbı da hak ettiniz.[291]

Ayrıca siz, Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve iman etmiş arkadaşlarının karşı karşıya gelmek üzere gittikleri o büyük tehlikeden kendinizi kurtardığınızı zannederek çok sevinmiştiniz. Bu, sizin gözünüzde çok akıllıca bir davranıştı. Ve siz Resûl-i Ekrem’in ve mü’minlerin böyle zor bir seferden kurtulup geri dönmeyeceğine sevinirken utanmadınız. İman ettiğinizi ileri sürdüğünüz hâlde bile bundan üzüntü duymadınız. Aksine kendinizi Peygamber ile birlikte bu tehlikeye atmadığınızdan dolayı çok sevinmiştiniz.[292]

Kötü Zannın Kalpte Süslenmesi

وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ “*Bu sizin gönüllerinize güzel göründü.*” cümlesi de “*Siz işin başında böyle düşündünüz. Derken şeytan, bu fikrinizi size süslü ve çok isabetli gösterdi. Böylece siz de buna iyice inandınız.”* demektir. Bu böyledir, çünkü şeytan asılsız şüpheleri bazen süsler ve o şüphelere, her ne kadar akıllı olan kimse bunların şüphe olduğunu kesin bilse bile, gâfil kimselerin kesin hakikat sanacağı bazı hayaller ve düşünceler katar.[293] Bu süslemeyi yapan şeytan olabileceği gibi, Allah bunu kalplerinde yaratmış da olabilir.

Helâki Hak Etmiş Bir Topluluk Oldunuz

وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا “*..ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.*” buyruğundaki بُورًا (bûrâ) kelimesi “Bâir”in çoğuludur. Bâir’in ise iki manası vardır:

a. Bozguncu, içinde fesat olan, hiçbir hayırlı işe yaramayan, hayırsız adam.

b. Mahvolan, sonu kötü, felaket yolunda giden.[294] Bâir kelimesi bu âyette, ikinci manadadır. Çünkü Mücâhid bu kelimeyi: “*Helâk olmuşlar*.” diye açıklamıştır. Katâde ise: “*Hayır namına hiçbir şeye yaramayan bozuk bir topluluk*.”, diye açıklamıştır. Cevherî’ye göre ise: “*Kendisinde hayır bulunmayan, kötü ve helâk olmuş adam*.” demektir.[295]

Âyette geçen “bûrâ” kelimesinin bir anlamı da “*verimsiz*” demektir. Çünkü verimsiz toprak, ölü ve çorak toprak demektir. İşte onların kalpleri de böyle, bütün benlikleri de aynen böyledir. Verimsiz, ölü, bereketsiz ve meyvesiz... Zaten Yüce Allah’a karşı iyi zan beslemeyen bir kalpten ne beklenebilir ki? Çünkü böyle bir kalp, Allah’a bağlanmaktan kopuktur. Böyle bir kalp verimsiz, ölü, meyvesiz bir kalptir. Ve sonu helâk ve mahvolmaktır.[296]

Münâfıkların Dâimî Halleri

Hudeybiye savaşından geri kalanları münâfık olarak kabul eden müfessirlerin görüşlerinden hareketle, münâfıkların, Müslümanlar hakkındaki tutumlarından kısaca bahsederek bu âyetin tefsirini bitirelim:

Uhud Savaşından sonra, kalbinde hastalık olanların kalplerini bir sevinç kapladı ve: “Tamam, artık Müslümanların işi bitti.” dediler. Hendek savaşı esnasında, birleşik düşman ordularının her yandan Müslümanları kuşattıkları, Resûlullah ve beraberindeki sahabilerin sıkıntılı anlar yaşadıkları bir atmosferde münâfıkların yüzleri yine güldü ve: “Tamam, artık bundan sonra bu Müslümanların Medine’de kalmaları da hayatta kalmaları da mümkün değildir.” demişlerdi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَا هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ

مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللهِ مَسْئُولًا *“Ey iman edenler! Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani birleşik ordular (hendek savaşındaki düşman orduları) üzerinize saldırmıştı da Biz onlara karşı, bir rüzgâr ve sizin göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptığınız her şeyi görüyordu. O vakit onlar hem üstünüzden hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Gözleriniz şaşkınlıktan ötürü kaymış, yüreğiniz ağzınıza gelmişti. Siz de Allah hakkında türlü türlü zanlar beslemeye başlamıştınız. İşte orada mü’minler çetin bir imtihana tâbi tutulmuş, şiddetle silkelenmiş ve kuvvetli bir şekilde sarsılmışlardı. Hani münâfıklar ve kalplerinde hastalık (şüphe) olanlar: “Allah ve Resûlünün bize zafer vaat etmesi, meğer bizi aldatmak içinmiş!” diyorlardı. Bir kısmı: “Ey Yesribliler![297] Burada düşmana karşı koyamazsınız, mevzilerinizi bırakıp evlerinize dönünüz!” diyordu. Onlardan bir başka bölük: “Evlerimiz korunmasız!” diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Hâlbuki gerçekte evleri tehlikeye mâruz değildi, onlar sadece savaştan kaçmak istiyorlardı. Demek Medine’nin her tarafından hücum edilseydi ve kendilerinden İslam’dan dönmeleri istenseydi, hiç tereddüt etmeksizin, bunu derhâl yapacaklardı! Hâlbuki daha önce, düşmandan kaçmayacaklarına dair Allah’a yemin ederek, söz vermişlerdi. Allah’a karşı verilen o ahitlerin hesabı elbette sorulacaktır.”* (Ahzâb, 9-15)

Müslümanlar, Peygamberlerinin yanında ellerinde basit kılıçlarıyla Mekke’ye doğru umre için giderlerken münâfıklar, için için seviniyorlardı: “*Tamam, bu defa işleri kesin bitecek. Bunları hazırlıksız yakalayan müşrikler tamamını kılıçtan geçirip yok edecekler*.” dediler.[298]

“*Hayber’de tamam, bu sefer işleri bitik*.” dediler: “*Yahudiler bunların hesabını şimdi görecek.*” dediler. “*Artık iflah olmaz bu Müslümanlar!*” diyerek sevindiler. Hep Müslümanlar hakkında bu tür kötü zanlarda bulunuyorlardı. Allah’ın yardımını hiç düşünmüyorlardı. Allah hakkında çok kötü zanlarda bulunuyorlardı. Ama bekledikleri olmayınca, Müslümanlar galip gelince de

ganimet hesaplarıyla hemen onların yanında bitiveriyorlardı. Bütün Arabistan yarımadasında Müslümanların adım adım ilerlemeleri, başarıdan başarıya ulaşmaları onları için için kahrediyor, tekrar Müslümanlara yöneltiyor ve onlara: “*Biz zaten sizinle beraberdik.*” dedirtiyordu:

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا “*Münâfıklar sizinle ilgili olayları çok yakından izler, devamlı olarak havayı yoklarlar: Şâyet Allah size bir zafer lütfederse: “Biz de sizinle beraber değil miydik?” derler. Eğer kâfirler zaferden yana bir pay elde ederlerse onlara: “Bizim taraf size galip durumda iken sizi kollamadık mı mü’minlerin size karşı savletini içten içe engellemedik mi?*” derler. Kıyâmet günü Allah, sizinle onlar arasında hükmünü verecek ve Allah kâfirlere mü’minler aleyhinde asla fırsat vermeyecektir.” (Nisâ, 141)

Münâfık tipinin kalbinde daima bir aşağılık, bir eziklik mevcuttur. Müslümanların başarıları sürekli onların kalpleri üzerinde bir baskı kurar. Dünya üzerinde az sayıdaki Müslümanın, küçücük bir başarısı bile onları üzer. Üzülmekle birlikte, başarıya ulaşan Müslümanların aldıkları ganimetten istifade etmek için yanlarına yanaşmak gereği duyarlar.[299] Bu tip münâfıklar o asırda olduğu gibi, ondan sonraki asırlarda olmuş, günümüzde vardır ve olmaya da devam edeceklerdir. Önemli olan, Müslümanların uyanık olup onlardan uzak durması ve onlara karşı gerekli tedbiri almalarıdır.

Allah’a ve Resûlüne İman

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا

13-14 “*Kim Allah’a ve Resûlüne iman etmezse şüphesiz biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. O, dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir*.”

Büyük müfessir Taberî’ye göre âyetin manası şöyledir: “*Ey münâfık bedevîler!*

Gerek sizden, gerekse sizin dışınızdan kim, Allah'a iman etmez, Allah'ın Peygamberinin getirdiklerini tasdik etmezse bilsin ki Biz, o gibi insanlar için kıyâmet gününde, alev alev yanan cehennem ateşi hazırlamışızdır."[300]

Yüce Allah, Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile beraber sefere çıkmayanların durumlarını anlatıp, onların kötü zanlarını ve bu zannın, sahibini helâke götüreceğini açıkladıktan sonra, genel ifadeler kullanarak onları imana ve tevbeye teşvik etmiştir. Yani, kim ihlâs ve sadık imanla, Allah ve Resûlüne iman etmezse bilsin ki biz, kâfirler için çılgın alevli bir ateş hazırladık. Bu, münâfıklara yapılan şiddetli bir tehdittir.[301]

Peygambere İmanın Önemi

"*Kim Allah'a ve Resûlüne iman etmezse şüphesiz biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır*." âyetinde Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine ve Peygamberine iman etmeyi bir arada zikretmiş olması gösteriyor ki; Peygamber Efendimizi inkâr etmek, Allah'ı inkâr etmekle eşdeğerdedir.[302]

Yalnız Allah'a İman Yeterli Değildir

Büyük müfessirlerden Zemahşerî, وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا "*Kim Allah'a ve Resûlüne inanmazsa, bilsin ki Biz kâfirlere alevli ateşler hazırladık.*" âyetinin tefsirinde şöyle diyor: Bu âyet-i celîlede, "Kim Allah'a ve Resûlüne inanmazsa, أَعْتَدْنَا لَهُمْ biz onlara alevli ateşler hazırladık." denilebilirdi. Ama öyle denilmeyip, أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ "Biz kâfirlere alevli ateşler hazırladık." denilmek sûretiyle hem 'inkârcılığınızdan dolayı size alevli ateşi hazırladık.' denilmiş[303] hem de Allah Teâlâ'ya iman ile aynı zamanda Resûl-i Ekrem'e iman etmeyenlerin kâfir olduğu bildirilmiştir.

Cehennem azabından kurtuluşun çaresi imandır. Bu iman ise; hem Allah'ı hem de O'nun Resûlünü bilip kesin bir şekilde tasdik etmek suretiyle meydana gelir ve ancak böyle bir iman Allah katında makbul olur. Yalnız Cenâb-ı Allah'ı bilip tasdik etmek yeterli değildir. Çünkü bir ülkenin kralının elçisini reddetmek demek, o kralı reddetmek ve yalanlamak demektir. O hâlde bütün kâinatın tek mâliki olan Allah Teâlâ'nın elçileri olan peygamberlere inanmamak ve onları

yalanlamak, aynı zamanda Allah'ı inkâr demektir.

Öyleyse, Allah katında kabul edilecek bir imana ulaşabilmek için; bütün peygamberleri ve özellikle de peygamberlerin sonuncusu Habîbullah'ı *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kabul ve tasdik etmek gerekir. İşte bu imandır ki insanı azaptan kurtarır ve insanı, dünyada da âhirette de mutlu eder.[304]

Ateşe Girmenin Sebebi, Allah ve Resûlünü İnkâr

فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا "*Biz,* kâfirler için *çılgın bir ateş hazırlamışızdır*."

Âyette, -biraz önce de dediğimiz gibi- normal şartlarda لِلْكَافِرِينَ "*kâfirler için*" ifadesinin yerine, لَهُمْ "onlar için *bir ateş hazırlamışızdır*." şeklinde zamir kullanılabilirdi. Zamir değil de küfür sıfatının kullanılması, kâfirler hakkında "çılgın bir ateşe atılma" şeklinde verilen hükmün sebebine işaret içindir. Yani, 'inkârcılığınızdan dolayı size alevli ateşi hazırladık.' denilmiştir.[305] Ayrıca bu âyetin hükmünün bütün kâfirleri kapsadığı belirtilmekte ve Cenâb-ı Hak sanki: "*Kim Allah'a inanmazsa, o kâfirlerdendir ve biz, kâfirler için o çılgın ateşi hazırladık.*" buyurmuştur.[306]

Bu âyet bir tehdit niteliğindedir. Yüce Allah bu sözleri ile inandıklarını söyledikleri hâlde Hudeybiye seferine katılmayanları korkutmak istemiştir. Böylece yanlış inanç ve davranışlarını bırakarak, doğru söz ve davranışlara dönmelerini dilemiştir.

Göklerin ve Yerin Mülkü Allah'ındır

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا

14- "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."

Âyet-i Kerime, Hudeybiye seferinden geri kalan bedevîleri, yaptıklarından vazgeçmeye ve onları tevbe etmeye davet etmekte[307] ve âdeta şöyle demektedir: Ey Müslüman olduklarını iddia ettikleri hâlde Hudeybiye seferinden geri kalanlar! Göklerin ve yerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir. Size azap etmeyi

dilediği takdirde kimse buna mâni olamaz. İtaatsizlikten vazgeçtiğinizde, sizi affetmesine de kimse mâni olamaz. Allah, çok affeden ve çok merhamet sahibi olandır.

Göklerde ve Yerde Yetki Sadece Allah'a Aittir

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ "*Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır*." Yani Allah, gökleri ve yeri, istediği gibi düzenleyerek idare eder. Göklerin ve yerin ahalisi hakkında mutlak olarak tasarruf etme yetkisi de sadece Kendisine aittir. Onlar hakkında istediği gibi tasarruf eder. O'nun hükmünü geri çevirecek, takdir ettiğini kusurlu görüp düzeltecek hiç kimse yoktur. Allah kendi yarattığı varlıkların hiçbirine muhtaç değildir.[308]

"*Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır*." âyetinden şöyle bir mânâ da anlaşılır. Mülkü böylesine büyük olanın, sevap ve mükâfatı da son derece büyük olur. Aynı zamanda azabı ve cezası da son derece elîm (elem verici) ve son derece ibret verici olur.[309]

Dilediğini Bağışlar Dilediğine Azap Eder

يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ "*O, dilediğini bağışlar dilediğine azap eder*."

Dilediği kimselerin günahlarını affeder. İnkârı ve günahları sebebiyle de istediği kimselere ateşle azap eder. O'nun bir şeyi yapmak veya yapmamak mecburiyeti de yoktur. Yâni dilediği kimseler için Allah'ın rahmet ve mağfireti sınırsızdır. Ancak bu rahmet ve mağfiret, ilahî hikmetin gereği olarak, Allah'a ve Resûlüne iman edenlere mahsustur. Onların dışındaki kâfirler ise bundan kesinlikle uzak bulunmaktadırlar.[310]

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde biat edenler için büyük bir mükâfatın; kötü zanda bulunanlar için de elîm bir azabın bulunduğunu beyân edince, birincileri kendi meşîeti (dilemesi) ile affedip, sonrakilere yine kendi meşîetiyle azap edeceğine işaret etmiştir. [311]

Yüce Allah insanlara yaptıkları amellere göre karşılık verir. Dilemesi herhangi bir şeyle de kayıtlı değildir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde zikredilen bu gerçeği, Yüce Allah burada da kalplere iyice yerleşsin diye tekrar

hatırlatmaktadır.

Allah Çok Bağışlayan Çok Merhamet Edendir

وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا “*Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir*.”

Allah Teâlâ, dâimî olarak bu sıfatlara sahip olduğu için, tevbe eden kulların günahlarını sürekli olarak bağışlayıcı, bütün mahlukâta da çok merhamet edicidir. Ancak, mağfiret ve rahmetini dilediği kimselere tahsis eder.

Allah'ın "*Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir*." sözü, bağışlama umudunu artırmıştır. Yani rahmet ve mağfiret, azaptan daha yakındır.

Müslim'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiği bir kudsî hadiste şöyle denilmiştir: "*Rahmetim gazabımı geçmiştir*."[312]

Bu âyetten hareketle kullara yakışan davranış, tevbe edip Allah'a yönelmektir, yoksa kâfirlikte ve münâfıklıkta ısrar etmek değildir. Çünkü bu tutum onlara hiçbir kazanç getirmez. Nitekim Yüce Allah'ın bu uyarısı üzerine söz konusu bedevîlerin çoğu tevbe edip en hayırlı insanlar arasında yer almışlardır.[313]

Allah, Peygamberine Taktik Veriyor

Âyetlerin akışı, Resûlullah ve kendisi ile sefere çıkanlara müjdeli haberler vermektedir. Buna göre Müslümanlar, yakında kolay ganimetler elde edecekler, Hudeybiye seferinde onlara katılmayıp geri duran bedevîler bu kolay ganimetlerden elde etmek için Peygamber Efendimizle gelmeyi isteyeceklerdir. İşte buradaki ilahî ifadeler Resûlullah'a, o bedevîlere ne şekilde davranacağını ve nasıl cevap vereceğini göstermektedir.[314] Bu ilahî telkine göre Resûlullah onların kendisi ile birlikte yakında ve kolay elde edilecek ganimet için gelmelerini kabul etmeyecektir. Çünkü bu sadece, daha önce kendisi ile yola çıkan ve Hudeybiye'de bulunanlara özeldir. Buna karşın Yüce Allah onlara başka bir hedef göstermektedir. Bu hedefte güçlük ve güçlü kuvvetli bir toplulukla savaş vardır. Eğer itaat ederlerse büyük mükâfat elde edecekler, yoksa daha önce karşı geldikleri gibi yine karşı gelirlerse, kendileri şiddetli bir azaba maruz kalacaklardır.

Hayber Seferi

Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hicretin altıncı yılı Zilhicce ayında Hudeybiye'den dönmüş ve Zilhiccenin geri kalan kısmıyla Muharrem ayının başlarında Medine'de ikamet etmiş, sonra da Kuzey bölgesinin güvenliğini bozan Hayber Yahudileri'ni egemenliği altına almak üzere Hudeybiye'ye katılan ashabıyla birlikte buraya bir sefer düzenlemiştir. Üslûptan anlaşıldığı üzere bu âyetler indiğinde, henüz Hayber seferine çıkılmamıştı. Allah Teâlâ hem yakında düzenlenecek bir seferi ve bu seferin zaferle sonuçlanacağını, Müslümanların ganimet elde edeceklerini bildirmekte hem de Hudeybiye seferine, meşrû mazeretleri bulunmadığı hâlde katılmamış olan gruplara bu sefere de katılamayacaklarını tebliğ etmektedir. Bu emir ve talimat âyette "Allah'ın sözü" olarak ifade edilmiş ve onlar istese de değişmeyeceği bildirilmiştir. Hayber savaşına, Habeşistan'dan dönen muhâcirler dışında, yalnızca Hudeybiye seferine katılanlar iştirak etmişlerdir.

Bırakın Biz de Sizinle Gelelim

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلاَمَ اللهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لاَ يَفْقَهُونَ إِلاَّ قَلِيلاً

15- "Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: 'Bırakın biz de arkanıza düşelim.' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: Siz bizimle gelmeyeceksiniz. Allah daha önce böyle buyurmuştur. Onlar size: 'Bizi kıskanıyorsunuz.' diyeceklerdir. Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir."

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ *"Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: 'Bırakın biz de arkanıza düşelim.' diyeceklerdir*."

Rivayet edilir ki Allah Teâlâ Peygamberine Hayber Gazâsı'nı emredip fethini vaat etmiş ve oraya giderken o a'râbîlerin ne diyeceklerini de haber vermiş ve aynen öyle de olmuştur. Önce gitmediklerine pişman olarak a'râbiler o vakit diyecekler: ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ "*Bırakın bizi size ittibâ edelim ardınızca gidelim*", böyle demekle:

Allah'ın Sözünü Değiştirmek İstiyorlar

يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللهِ "*Allah'ın kelâmını değiştirmek isteyecekler.*" Çünkü Allah Teâlâ o ganimetleri bilhassa Hudeybiye'de bulunanlara vaat etmiş iken, Allah'ın dinine ve Peygamberine *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yardım etmeksizin ganimetlere ortak olmayı isteyen bedevîler onlara katılmaya kalkışarak Allah'ın vaadini değiştirmek isteyeceklerdir.[315]

Yani bu bedevîler, Allah'ın Hayber ganimetlerinin Hudeybiye'de bulunanlara tahsis edilmesine dair yaptığı vaadin değişmesini istemektedirler. Allah Teâlâ Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Hudeybiye'de bulunan ashabı dışında hiç kimsenin kendisiyle beraber Hayber'e gitmemesini emretmiş, Hayber ganimetlerini sadece Hudeybiye ehline vaat etmiştir. Hudeybiye'ye gelmeyen bedevîlerden hiçbirisi ganimetler hususunda onlara ortak olamaz. Bunun dışında başka bir hüküm verilemez ve yeni bir takdir yapılamaz.[316] Münâfıklar bu ifadeyi değiştirerek kendilerinin de Hayber ganimetlerinden pay almak istemişlerdir.[317]

Siz Bizimle Gelmeyeceksiniz

قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ "*De ki: Siz bizimle gelmeyeceksiniz. Allah daha önce böyle buyurmuştur.*" Bu söz, yasaklama manasında olumsuzluk ifade eder.

قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ "*Daha önce Allah böyle buyurdu.*" Yani Hayber seferine çıkmak için gerekli hazırlığı yapmadan ve Hudeybiye'den dönmeden önce de Allah bunları söylemişti.

Bu sözün manası şudur: "*Ey Peygamber! Onlara açıkça şunu söyle: Siz asla bizimle Hayber'e gelemezsiniz. Hudeybiye'den Medine'ye dönerken Allah Teâlâ bize Hayber ganimetlerinin özellikle Hudeybiye ehline ait olduğunu ve başkalarının onda bir payı bulunmadığını haber vermiştir.*"[318] Yüce Allah, Hudeybiye'ye katılanlar oradan sulh yaparak dönerlerken, Mekke fethine bedel olarak onlara Hayber ganimetlerini tahsis etmiştir.[319]

Bunun bir benzeri de şu âyettir: "*Eğer Allah seni bu seferden (Tebük'ten)*

döndürür de sen onlardan bir toplulukla karşılaşırsan ve onlar başka bir gazaya çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: "Benimle beraber asla sefere çıkmayacaksınız, asla benim maiyetimde düşmanla savaşmayacaksınız! Mademki önce oturup seferden geri kaldınız, haydi şimdi de geri kalanlarla birlikte oturun!" (Tevbe, 9/83)

Denildiğine göre Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: "*Eğer sizler çıkmak istiyorsanız, ben size engel olmam. Şu kadar var ki size ganimetten pay yoktur." Onlar: Bu bir kıskançlıktır, dediler. Bunun üzerine Müslümanlar şöyle dedi: Yüce Allah Hudeybiye'de sizin neler söyleyeceklerinizi bize haber vermişti. O da Yüce Allah'ın: "Onlar hayır, siz bizleri kıskanıyorsunuz, diyecekler*." *buyruğudur*.[320]

Siz Bizi Kıskanıyorsunuz

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا "*Onlar size: 'Bizi kıskanıyorsunuz.' diyeceklerdir*." Aslında siz bizi, sizinle beraber ganimetlerden pay almamızı kıskanıyorsunuz. Sizinle beraber gelmemize müsaade etmeyişinizin tek sebebi kıskançlıktır. Bedevîlerin bu itirazlarına Allah Teâlâ şu sözüyle cevap vermiştir:

Onlar, Pek Az Anlayan Kimselerdir

بَلْ كَانُوا لاَ يَفْقَهُونَ إِلاَّ قَلِيلاً "*Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir*." sözüyle Yüce Allah onların 'Bizi kıskanıyorsunuz.' görüşünü reddetmiş ve onların dinî meselelerde cehalet içinde bulunduklarını ortaya koymuştur. Yani gerçek, onların iddia ettiği gibi onların ganimetten pay almasına karşı kıskançlık duymanız değildir. Aksine onların anlayışı çok kıt olduğu için bütün bunlar meydana gelmiştir. Burada kastedilen mana şudur. Onlar dünya işlerini bilseler ve anlasalar bile, Allah için cihad etmek, kötü niyetlerini ıslah etmek ve iman davasında sâdık olmak gibi din ile alâkalı şeylerden de hiç anlamazlar. Din işinden ancak çok az bir şey anlayabilirler, bu da savaşı terketmektir.[321]

İşte bu âyet, onların Allah'ın hükmünü bozmaya çalışmaları ve mü'minleri kıskançlıkla itham etmelerinin cehaletten, anlayış ve düşünce kıtlığından kaynaklandığına ve onların dünyalık dışında hiçbir şey bilmeyen maddeci bir

topluluk olduğuna delâlet etmektedir.[322]

"*Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir*." Zira onlar, anlayışlı olsalardı Hudeybiye seferinden geri kaldıkları hâlde, Hayber ganimetinden pay istemekten utanırlardı.[323] Utanmadıkları gibi ganimete nasıl erişilir, Peygambere karşı nasıl bir dil kullanılır bilmezler, onun için de cahilce '*Bize haset ediyorsunuz.*' derler.[324] Çünkü '*Bizi kıskanıyorsunuz*.' ifadesini aklı fikri yerinde olan bir mü'min, masum olan ve Allah'ın emrinin dışına çıkmayan O'nun emri dışında hiçbir şeyi söylemeyen Allah Resûlüne karşı nasıl tevcih edebilir?[325]

"*Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir*." sözü, onların boş sözlerini reddetmekte ve onları, hasetten ve aşırı cehaletten de daha beter bir vasıf ile vasıflandırmaktadır ki bu da onların din işlerinden hiçbir şey anlamayıp, sadece dünya işlerinden anlamalarıdır.[326]

Yalanları Ortaya Çıkıyor

Allah Teâlâ, aile ve mallarıyla meşgul oldukları iddiasıyla Hudeybiye'ye katılmayan bedevîlerin yalancı olduklarını iyice ortaya koymuştur. Çünkü onlar, ganimetler için gidildiğinde, o ganimetlerden kendilerine de pay çıkacağını umarak, Hayber seferine Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile birlikte gitmek ister ve kendiliklerinden, "*Bırakın, biz de sizinle gelelim, peşinize takılalım.*" derler. Siz onları Mekkelilere karşı çağırdığınızda, malları ve aileleri onları meşgul ediyor da ganimet söz konusu olunca, her nasılsa meşgul etmiyor! Kısaca, onların mazeret olarak ileri sürdükleri meşguliyetleri doğru olsaydı Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile Hayber'e gitmeyi talep etmezlerdi.[327]

Çıkarcılar

Her zaman bedevî Araplar gibi menfaate göre hareket eden, tehlikeden kaçan, menfaat görünce üşüşen insanlar vardır. Siyasî olaylar da bunu göstermiyor mu? İktidar ve mevki sahiplerinin çevresini saran insanların çoğu, iktidar ve mevkiinden düşenin semtine dahi uğramazlar. Zarar gelmesin diye bir kere olsun onun ziyaretine bile gitmezler. İşte âyetlerin genel hükmü uyarınca böyle

kimselerin, ganimeti belli olan bir cihâda çıkarılmadan önce tehlikeli bir kavmin karşısına çıkarılarak savaşacakları konusunda söyledikleri sözde samimi olup olmadıklarının denenmesi gerekir. Çünkü denenmeden bu insanlar, yararlanacakları sefere götürülürlerse zararlı olabilirler, asıl mücahitlerin hakkını alırlar. Allah'ın, mücahitlere nasip edeceği ganimetlerden, nimetlerden yararlanabilmeleri için önce bunların da mücahitler gibi tehlikeye atılmaları, İslam için gerekince canlarını ortaya koymaları gerekir. Bu yolda ölmek de var ama şehit olmayanların, Allah zafer ve ganimet nasip ederse elbette ondan, dava uğruna baş koymuş mücahitlerin yararlanma hakları vardır.[328]

Hudeybiye'den Geri Kalmanın Telâfisi

Hudeybiye'ye katılmayanların, İslam ordusuyla Hayber'e çıkmaktan mahrum edilmeleri, onların Müslüman olmadığı anlamında değildir. Bu, belli bir olaya mahsus bir mahrumiyettir. Onlar, bundan sonra diğer Müslümanların çağrıldığı gibi kâfir toplumla savaşmaya çağırılacaklardır. Bu makamda bu durumun zikredilmesi, onlardan mahrumiyet kırgınlıklarını gidermek için, hüzünden sonra sevincin verilmesini ifade eder. Bu müjdeleme, onların Hudeybiye'den geri kalarak işledikleri günahı telâfi etmek için bir fırsattır. Bu fırsat verme, onların imandan çıkmadığına delalet eder. Zira Allah onlara, şu âyetteki küfrünü gizleyen münâfıklara yaptığı muamele gibi muamele etmemiştir:

فَإِنْ رَجَعَكَ اللهُ إِلى طائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَداً وَلَنْ تُقاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخالِفِينَ "*Eğer Allah seni bu seferden (Tebük'ten) döndürür de sen onlardan bir toplulukla karşılaşırsan ve onlar başka bir gazaya çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: "Benimle beraber asla sefere çıkmayacaksınız, asla benim maiyetimde düşmanla savaşmayacaksınız. Mademki önce oturup seferden geri kaldınız, haydi şimdi de geri kalanlarla birlikte oturun!*" (Tevbe 9/83)[329]

Savaşa Çağrı

قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ "*De ki: Siz bizimle gelemeyeceksiniz.*" Bu ifadelerin mutlak değil, mukayyet yani kayıtlı oldukları kabul edilip, takdirinin, "*İman ettiğiniz hâlde sözünüzde durmayıp Hudeybiye seferine katılmayan sizler,*

üzerinde bulunduğunuz hâli sürdürdüğünüz müddetçe, asla benimle savaşa çıkamayacaksınız..” şeklinde olmasıdır. Böyle bir kayıtlamanın yapılması gerekir; zira biz, daha önce Hudeybiye seferine katılmayanlardan müslüman olup da İslam’ı güzelce yaşayanlar bulunduğu, hatta çoğunun bu vasfı taşıdığı kanaatindeyiz. Allah Resûlünün *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Cenâb-ı Hakk’ın, “*Size selâm verene… ‘Sen mü’min değilsin.’ demeyin*.” (Nisa, 94) hitabından dolayı, onlara, “*Sizler müslüman değilsiniz*.” demesi uygun olmaz.. Hudeybiye seferine katılmayanların daha sonra müslüman olduklarını kabul etmiş olmasıyla da Resûlullah Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* artık, kendilerine cihâda katılmak farz olduğu hâlde, onların Allah yolunda cihad etmelerine mâni olması câiz değildir. Üstelik onların, iyi hâlleri de ortaya çıkmıştır. Çünkü Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onları savaşa çağırmıştır, onlardan birtakım kimseler onun bu davetini kabul etmiş, diğer bazıları ise kabul etmemiştir. Böylece onların durumları ortaya çıkmıştır. Derken, küfrünü devam ettirenler, kalbi iman üzere karar kılmış olan kimselerden seçilip ayrılmıştır.

Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Hudeybiye seferine katılmayanların tövbelerinin kabul edilebileceğini beyan etmiştir. Çünkü onlar, hep bu hâl üzere kalmamışlar ve yine onlar, hep nifakta direten kimselerden de olmamışlardır. Bilakis onlardan hâlini güzelleştirenler ve kalbini ıslah edenler vardır. Böylece, onların tövbelerinin kabul edilebileceğine dair bir ipucu verilmek istenmiştir ki bu, Hudeybiye seferine katılmayanların, güçlü bir toplulukla savaşmaya davet edilmeleri ve bu hususta itaat etmeleridir.[330]

Eğer Cenâb-ı Hak, Hudeybiye seferine katılmayanların böyle bir savaşa davet edildiklerini beyan etmemiş olsaydı, onların hâli nifak üzere devam edip gidecekti.. Çünkü onlar, şâyet itaat ederlerse, onlara büyük bir mükâfat verilecektir. قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ “*De ki: Siz bizimle gelemeyeceksiniz*.” âyetinde, Hudeybiye’ye katılmayan kimselerin, Peygamber Efendimizle birlikte Hayber fethine katılıp ganimetten pay almaları kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Fakat bu yasaklamasının ebedî olmadığına ve ganimete ermek hakkının ancak Allah yolunda çarpışmakla elde edileceğine tenbih ve gelecekteki olayları haber vermek için buyuruluyor ki:[331]

Hataları Telâfi (Tevbe) İmkânı ve Samîmiyet İmtihanı

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

16- "A'rabilerin geri bırakılmış olanlarına de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla savaşırsınız veya onlar Müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratır."

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede, Hudeybiye seferine katılmayıp geri kalanlara hitap etmekte ve onlara, yakın bir zamanda kuvvetli bir düşmanla savaşa çağırılacaklarını, bu çağırıya uydukları takdirde Allah'ın vaat ettiği güzel bir mükâfat olan Cennet'i kazanacaklarını, uymadıkları takdirde ise azaba uğratılacaklarını ifade etmektedir.

Savaş Kaçakları

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الأَعْرَابِ "*A'rabilerin geri bırakılmış olanlarına de ki*:" Yani Hudeybiye seferinden geri kalmış "savaş kaçağı" bedevîlere de ki.. Sûrede üçüncü defa geçen bu "muhallefûn/geri bırakılmışlar" tabirinden anlaşılıyor ki "savaş kaçağı" onlar için lakap olmuş, artık onunla tanınır olmuşlardır. Bu durum tek başına kötüleme, kınama ve azarlama ifade eder. Yüce Allah, Hudeybiye seferine çıkmayıp geri kalmanın çirkinliğini hissettirmek ve bunu şiddetle yermek için bedevîleri defalarca bu vasıfla zikretmiştir. Ey Peygamber! *(sallallahu aleyhi ve sellem)* sefere katılmayıp geride kalan şu bedevîlere İslam saflarına gereğince ve sadakatle bağlanmak istiyorlarsa şöyle de:

Siz Yakında Savaşmaya Çağırılacaksınız

سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ "*Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız.*"

Mü'minlerin kendileriyle savaşmaya çağrılacakları bu çetin ve güçlü düşman kavmin kimler olduğu konusunda farklı tespitler yapılmış ve; Huneyn'de

savaşılan Sakîf ve Hevâzin kabîleleri, Hz. Ebû Bekir *(radıyallahu anh)* ve Hz. Ömer *(radıyallahu anh)* zamanında kendileriyle savaşılan mürtetler, İran ve Bizans gibi ülkeler ileri sürülmüştür.

Müfessirler bu konuda dört görüş zikretmişlerdir:

1. Huneyn savaşının yapıldığı esnadaki Sakîf, Hevâzin ve Gatafan kabileleridir. Bunlarla Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* savaşmıştır.

2. Müseylemetü'l-Kezzâbın kavmi, Yemâme savaşına katılanlar ve Benî Hanîfe'dir. Onlarla Hz. Ebû Bekir'in *(radıyallahu anh)* hilâfeti zamanında savaşılmıştır. Müfessirlerin çoğu, müslümanların kendileriyle cihada çağrılacağı kavmin Benî Hanîfe ve Hz. Ebû Bekir'in savaştığı, dinden dönen topluluklar olduğu görüşündedirler. Zira Allah Teâlâ "Onlarla müslüman oluncaya kadar savaşmaya çağırılacaksınız." buyurmaktadır.[332]

3. Bizans ve İran. Bunlarla da Hz. Ömer savaşmıştır.[333]

4. Taberî, âyet-i kerimenin sözü edilen kavimlerden herhangi birini açıkça zikretmediğini, bu itibarla âyeti bunlardan herhangi birine tahsis etmenin isabetli olmayacağını söylemiş, âyetin bunlardan herhangi birini kastedebileceği gibi bunların dışında başka bir kavmi de kastetmiş olabileceğini söylemiştir.[334]

Ebû Hayyân ise der ki: "*Bu görüşler, sadece bu kavimlerle savaşıldığını göstermez, bunlar örnek olarak söylenmiştir.*"[335]

Onlarla Savaşırsınız veya Onlar Müslüman Olurlar

تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ "*Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar.*" Onları iki şeyden birini tercih hususunda serbest bırakın: Ya savaşmayı, ya da müslüman olmayı tercih edebilirler. Tercih edebilecekleri üçüncü bir durum söz konusu değildir.[336] Müslümanlarla aralarında cizye vs. antlaşma olmayan kâfirlerin hükmü işte budur.

Arap olmayan diğer milletlere mensup müşrik, Ehl-i Kitap ve Mecûsîlerden Ebû Hanîfe'ye göre cizye kabul edilir. İmam Şâfi'ye göre ise cizye sadece Ehl-i Kitap ve Mecûsîlerden kabul edilir, Arap olsun olmasın müşriklerden kabul edilmez.[337]

Müslümanlar, Ehl-i Kitap ile karşılaştıklarında, onlara üç şeyden birini tercih etmelerini teklif ederler:

1. Müslüman olmalarını,
2. Savaşmalarını,
3. Vergi vermeyi kabul ve diğer şartlara bağlı barış ve antlaşma yapmayı.

Arap müşrikleri ile mürtetlere gelince seçenek ikiye inmektedir: Ya müslüman olurlar, yahut da savaşı göze alırlar. Şu hâlde âyette sözü edilen çetin ve güçlü düşman ya Arap müşrikleri yahut da mürtetlerdir.[338]

İtaatin Mükâfatı

فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللهُ أَجْرًا حَسَنًا “*Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir*.” Âyete göre mana şudur: Eğer bu davete icabet edip cihada çıkar ve vazifelerinizi yerine getirirseniz Allah size güzel bir sevap verecektir ki o da dünyada, zafer ve bol ganimet, âhirette ise Cennet’tir.[339]

Yüz Çevirmenin Cezası

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “*Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratır*.” Eğer daha önce Hudeybiye zamanında çağırıldığınız hâlde geri kalmak suretiyle yüz çevirdiğiniz gibi yüz çevirecek olursanız, günahınız büyük olduğu için dünyada öldürülme, esaret ve kahr u perişanlıkla, âhirette cehennem azabıyla[340] size çok acı ve elem verici bir şekilde azap edecektir. Bu azaptan kurtulmanın yolu, çağrıya, davete icâbet etmektir.

Kur’ân’ın Gelecekten Haber Vermesi

Gerçekten de Kur’ân-ı Kerim’in haber verdiği böyle pek şiddetli ve kuvvetli savaşlar gerek Peygamber Efendimiz zamanında ve gerek Râşit Hâlifeler zamanlarında vâki olmuş, birçok İslam mücahidi cihad meydanlarına atılarak İslam dinini yaymaya muvaffak bulunmuşlardı. Geleceğe ait bu haberleri vaktiyle müslümanlara müjdelemiş olan Kur’ân-ı Kerim’in ebedî bir mucize olduğu bu vesile ile de sabit olmuştur.[341]

Tasavvufî Tefsir

Ömer Nasûhî Bilmen, bu âyetin tasavvufî tefsirini yapmakta ve şöyle demektedir: *"Ey yüce peygamber! Şehvet vadilerinde başıboş gezenlere de ki: Sizin için henüz fırsat geçmiş değildir. Siz, kuvvetli bir düşmanla yani en büyük düşmanınız olan nefs-i emmâre ile mücâdele etmeye davet olunacaksınız. Eğer siz, nefs-i emmâre ile savaşırsanız, o zaman o nefs-i emmâre, gayr-i meşrû arzu ve istek zulmetlerinden kurtulur ve Allah'ın emirlerini yerine getirir. Eğer siz bu nefs-i emmâre ile savaş davetine icâbet ederek gereken ciddiyeti gösterirseniz, Cenâb-ı Hakk'tan gelecek tecellilere ulaşırsınız. Tam tersi, eğer nefs-i emmâre ile mücadeleden yüz çevirir, gayr-i meşrû azru ve isteklerinizle oyalanır durursanız, o zaman ilahî lütuflardan ebediyyen mahrumiyet cezasına çarptırılırsınız."*[342]

İslam'da Savaşın Sebepleri

تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ *"Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar."* âyetinden "Onlar zoraki Müslüman oluncaya kadar onlarla savaşınız!" anlamı çıkmaz. Nitekim Kur'ân ve Sünnet'ten edindiğimiz öğretilerde İslam'ın öngördüğü savaş, zorla İslam'ı kabul ettirme savaşı değildir. Bu konuda geniş bilgi için Yeni Ümit Dergisi'nde, 'İslam'da Savaşın Sebepleri'nden bahseden makalemize bakılabilir: (Davut Aydüz, "İslam'da Savaş ve Barış", Yeni Ümit, Ocak-Şubat-Mart 2010, Sayı 87, yıl: 23)

Cihâda Katılmamayı Mübâh Kılan Mazeretler

Cihâda katılmamayı mübâh kılan gerekçeler, o bedevîlerin öne sürdükleri gerekçeler değildir, onlar birer mazeret sayılamaz. Mazeret teşkil edecek şeyleri Cenab-ı Hak şu gelen âyette bildirmektedir:

Körler, Topallar ve Hastalar Savaşa Katılmadıkları İçin Sorumlu Değildirler

لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ

يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا

17- "Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. Bununla beraber kim Allah'a ve peygamberine itâat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratır."

Savaşta Özür Halleri

لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلاَ عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ "*Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur.*"

Harac: Güçlük, darlık, zahmet, meşakkat ve günah demektir. Körlük, topallık ve hastalık gibi özür ve mazeretlere sahip olanlara, güç ve kudretleri olmadığı için cihada katılmamalarından dolayı günah yoktur. Kör, topal ve hasta olanlar savaşa katılmayabilirler, çünkü bunlar özürlüdürler. Bununla beraber savaşa katılmaları yasaklanmış da değildir. Kendi arzularıyla gidebildikleri takdirde kendilerine mâni de olunmaz. Başkalarına yük olacak derecede olmamak şartıyla savaşa katılırlarsa sevap bile kazanırlar. Nitekim İbn-i Ümmi Mektûm *(radıyallahu anh)* hazretleri âmâ olmakla beraber Kadisiyye savaşlarının bazısında bulunmuş, bayrak tutmuştur.[343]

Ebû Hayyân der ki: "*Eğer müslümanların etrafı çevrilirse cihâdın farziyyetinde güç ve yeteri kadarıyla onlar da görevlidir*."[344]

Topallık (a'rec); bir tek ayakta meydana gelen bir hastalıktır. Eğer bu, gazaya çıkmayı etkiliyorsa, her iki ayakta rahatsızlığın bulunması öncelikli olarak etkili olur.[345]

Hak Teâlâ bu âyette, özrü sürekli olduğu için körleri topallardan önce zikretmiştir. Ayrıca kör olanın mazereti, savaşa katılsa bile, devam eder. Ama topal, eğer ata veya başka bir araca binecek olursa yahut başka bir yol ile savaşta bulunduğunda, ok atmak ve benzeri şeyleri yapmak suretiyle savaş yapabilir.[346]

Körler, savaştan muaf tutulmuşlardır. Çünkü körün, düşmanın üzerine atılması ve onu kovalaması mümkün olmadığı gibi, düşmandan korunması ve kaçması da mümkün değildir. Hastanın durumu da böyledir.

Eli kesik ve kötürümün hâli de topalınki gibidir. Hatta mazeretli olmaya bu

daha layıktır. Topal olan kimsenin topallığı, düşmana hücumuna ve düşmandan kaçmasına manidir. Dalağın şişmesi ve öksürük gibi, düşmana hücuma ve düşmandan kaçmaya mani olmayan önemsiz hastalıklar, savaşa katılmama konusunda mazeret olarak kabul edilmez. Çünkü kişi bu hastalıklar sebebiyle kuvvetinden kaybetmiş olsa bile yine de savaşabilir. Bazı mafsalların ağırması da bir mazeret olmaz.[347]

Fakat bugün şartlar değişmiştir. Dolayısıyla mesela topal bir insan savaşta gözcülük yapabilir, herhangi bir aleti kullanabilir, bir bilgisayar başında, haberleşme aletlerini kullanabilir ve böylece savaşa katılabilir.

Gözü kör ve topal olanların sürekli bir özürleri vardır. Bu özür, onların cihada katılmanın ve cihad etmenin meşakkatine sürekli bir güçsüzlük içinde olmalarıdır, hastanın ise özrü hastalığı iyileşene dek, hastalık süresi ile sınırlıdır.

Âyetin Tefsirine Farklı Açıdan Bir Bakış

Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Tantâvî Cevherî şöyle demektedir:

“*Bu âyet sadece, savaş kaçaklarından istisna ettiği engellilerin savaşa katılmamalarını mâzur görme hükmüne münhasır değildir. Bu makam, bir hazırlama makamıdır. Müslümanlar, bütün ümmetin işlerine şöyle bir baksınlar: Her ferdi, hangi iş için hazırladılarsa, onu oraya koysunlar, orada görevlendirsinler. Peygamber Efendimiz zamanında Allah bu ümmeti üç kısma ayırmıştı:*

1. Kadınlar, ev işleri ve benzeri işlere bakıyorlardı.

2. Erkeklerden güçlü olanlar, savaşıyorlardı.

3. Engelliler, Allah onları savaştan muaf tuttu ve onun için onlar cihada çıkmıyorlardı. Niçin? Çünkü onların durumları cihat etmeye uygun değildi de ondan.

Bu durum, yükselme ateşini tutuşturdu ve ümmeti mutlu etme kapısını açtı. Öyleyse ümmet bu kapıyı ardına kadar açsın.. Çünkü Allah bu Kur’ân’ı, meselelere geniş bir açıdan bakalım diye indirdi.. Ümmetin hepsi, devamlı bir cihat hâlindedir ve cihat sadece kılıçla/silahla, ordular hazırlamakla, engelleri kaldırmakla yapılmaz.. Ümmetin her bir ferdi, konulması gereken yere konulmalı

ve herkes yapması gereken işi yapmalı.

Mesela bir ziraatçı, tarlasından, bağından-bahçesinden elde ettiği mahsulü cihat eden askerlere gönderir ve böylece cihat eder. Tüccâr, silah yapan, hâkim, savcı, polis ve muhafız… bunların her biri bir mücâhittir. Herkes neyi en iyi biliyorsa, onu yapmalı.

Tefsirini yaptığımız bu âyette Allah, kör, topal ve hasta için savaşa gitmeyebilirler, bunda bir sorumluluk yok diyorsa, bu, onlar cihat etmesinler ve onlar her şeyden muaftırlar demek değildir. Âyet katiyyen böyle anlaşılmamalı. Evet, onlar savaşta bizzat cephede savaşmaya, düşmanla vuruşmaya güç yetiremeyebilirler. Fakat meselâ bir âmânın (körün), eğer konuşmaya ve Müslümanları cihada teşvik etmeye gücü yetiyorsa, öyleyse bunu yapmalı. Mesele bir topalın, telefon ve telgraflara bakmaya, bilgisayar kullanmaya gücü yetiyorsa, bu işi yapmalı. Hastaya gelince, başta devlet onu tedavi ettirmeli. İyileşince de o kimse neyi en iyi yapabiliyorsa, savaşta onu yapmalı.

Bütün bu anlattıklarımızdan maksat, kim hangi işi iyi biliyor ve yapıyorsa, o kimseye o görev verilmeli, o kişi orada istihdam edilmeli. Bu da tabii, bütün ümmetin umûmî bir eğitimden geçirilmesi, bazı mesleklerin daha ilkokuldan itibaren öğretilmesi ve öğrencilerin istidat ve kabiliyetlerinin keşfedilip bu yönde geliştirilmesiyle olur.

Ey ümmet-i Muhammed! Size bahşedilen kâbiliyetlerinizi atâlete uğratmayın. Tam tersi bütün Müslümanları uyanık olmaya çağırın, gizli kalmış istidat ve kâbiliyetlerinizi uyandırın. Böylece faydalı eserler ortaya koyun. Çünkü bu ümmet için bundan başka mutluluk yolu yoktur.”[348]

İslam Kolaylık Dinidir

İslam Dîni’nde hiçbir sorumluluk yoktur ki haddi zatında kolay olmasın. Ayrıca İslam’ın her bir emri, önemli bir kâideyi, ferdî ve içtimaî mühim bir gayeyi ihtiva eder. Eğer bu sorumluluklarla mükellef olanlar bunları yerine getirmiyorlarsa, bu hâl, bu sorumlulukların çok ağır ve yerine getirilmesinin mümkün olmayışından dolayı değildir. O mükelleflerin kendi tembelliklerinden dolayıdır.[349] Zaten İslam Dîni, -tefsirini yaptığımız bu âyette de görüldüğü

gibi- cihadı farz kılmış olmasına rağmen, buna gücü yetmeyenleri muaf tutmuştur. Çünkü Peygamber Efendimiz'in *(aleyhi ekmelü't-tehâyâ)* getirdiği din, bir hanifiye-i semhâdır; yani, herkesin rahatlıkla yaşayıp, kolayca tatbik edebileceği bir sistemdir. İslam'da "teklif-i mâlâyütak" yani insanlara güç yetiremeyeceği sorumlulukları yükleme söz konusu değildir; o herkesin biraz gayret ederek altından kalkabileceği emirlerle gelmiş olan ve ruhunda müsamaha bulunan bir nizamdır.[350]

Allah'a ve Peygamberine İtaatin Mükâfatı ve İsyanın Cezası

Mazereti olanların cihattan muaf oldukları bildirildikten sonra da Cenâb-ı Hak cihada, Allah ve Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* itaata teşvik etmek için şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا "*Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu zemininden ırmaklar akan Cennet'e sokar, kim de yüz çevirirse ona çok acı bir şekilde azap eder.*"

Yani ihlas ve samimiyetle Allah ve Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* itaat edip de Allah'ın dinini yüceltmek ve onu müdafaa etmek için mü'minlerle birlikte cihad eden kimseyi Allah Teâlâ, âhirette köşklerinin zemininden suyu bembeyaz parlayan ve tatlı tatlı dökülen nehirlerin aktığı Cennet'e sokar, Allah'a itaat etmeyi kabul etmeyip Allah ve Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* isyan edene de Allah Teâlâ, dünyada onu zillet içinde bırakmak, âhirette ise cehennem ateşinde yakmak suretiyle elem verici bir şekilde azap eder.[351]

Âyetin bu son kısmı ve burada genel bir ifade kullanılması, mü'minleri teşvik edip, onları sözü geçen "geri kalanlar"a benzemekten kaçındırmak gayesine yöneliktir.[352]

Allah'a ve Resûlüne İtaat

Cenâb-ı Hak, Allah ve Resûlünden her birine itaatin, diğerine itaat sayıldığı için, Allah'a itaatin ne demek olduğunu anlatmak gayesiyle, ikisini birlikte zikretmiştir: وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ "*Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse..*" Çünkü eğer Allah Teâlâ, sadece "Kim Allah'a itaat ederse..." demiş

olsaydı, bazı kimseler, “Biz, Allah’ı görmüyor, sözünü duymuyoruz. Binâenaleyh O’nun emrinin ne olduğunu nasıl bilebilir ve O’na nasıl itaat edebiliriz?” diyebilirlerdi. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, kendisine itaatin, Resûlüne itaatta bulunduğunu, kendisinin söz ve emirlerinin, Resûlünden işitileceğini belirtmiştir.[353]

Mazeretsiz Olarak Savaşa Katılmamak

Mazeretsiz olarak savaşa katılmamak hem hukukî ve dînî hem de ahlâkî bakımdan önemli bir ihlal ve itaatsizliktir; başka bir deyişle günahtır, şerefsizliktir ve suçtur. Bunu ortaya koyan ifadelerden sonra ve önce, sakatlık, hastalık gibi mazeretlerle savaşa katılmayanların müstesna olduğu, onların maddî ve manevî müeyyidelere dâhil bulunmadığı açıklanarak ilgililer rahatlatılmış ve teselli edilmiştir.[354] Ama onların dışında kalanlar yani mazereti olmadığı hâlde savaşa katılmayanlar hem dinen hem de hukûken suçlu sayılırlar. İslam’da mazeretsiz olarak savaşa katılmamak veya savaştan kaçmak büyük günahlar arasında sayılmıştır:

Ebû Hüreyre *radıyallahu anh*’den rivayet edildiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

– *İnsanı helâke sürükleyen yedi şeyden sakınınız***.** Sahâbîler:

– *Yâ Resûlallah! Bu yedi şey nedir?* diye sordular. Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu:

– *Allah’a şirk koşmak, sihir ve büyü yapmak, – haklı olarak öldürülen müstesna- Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmek, fâiz yemek, yetim malı yemek,* düşmana hücum sırasında harpten kaçmak, *evli olup hiçbir şeyden haberi olmayan namusuna düşkün müslüman kadınlara zina isnad etmek.*[355]

Düşmana hücûm edileceği zaman cepheden kaçmak, düşmandan yana tavır almak anlamına geldiği için hem en büyük günah hem de kişinin önce kendi can güvenliğini, sonra arkasındaki müslüman toplumunun hayatını tehlikeye atması demektir. Harb taktiği gereği olmayan kaçışlar aslâ affedilmez.[356]

Samimi Olan ve Olmayan Müslümanlar

Cihada geçerli bir özrü dolayısıyla katılamayanlar, bundan dolayı sorumlu tutulamazlar. Ama güçlü, kuvvetli, sapasağlam insanlar birtakım bahaneler uydurarak yerlerinden kıpırdamazlar, cihada katılmazlarsa, Allah ve dini konusunda samimi kabul edilemezler. Ve onlara İslam toplum düzeni içinde olmanın menfaatlerinden devamlı faydalanmaları fırsatı verilmez. Ama İslam uğruna can feda etme sırası gelince Müslümanlar, İslam cemiyeti içinde bu kimselerin de can ve mallarını korurlar. Burada şunu iyi bilmek gerekir ki dinimiz iki tip insanın cihada iştirak etmemesini mâzur görmüştür:

a. Bedenî sebeplerden dolayı savaşamayacak durumda olanlar: Mesela, küçük yaştaki çocuklar, kadınlar, deliler, körler, savaşamayacak el-ayak sakatlıkları olanlar.

b. Çeşitli makul sebeplerden dolayı cihada katılması imkânsız olanlar: Mesela, köleler, savaşmaya hazır oldukları hâlde silah ve diğer mühimmatı elde edemeyenler veya kısa süre içinde borcunu ödemek mecburiyetinde olup alacaklısının ödeme süresini uzatmadığı kimseler, bakıma muhtaç anne-babası olanlar. Eğer çocuklarına muhtaç olan anne-baba Müslüman ise evladı onlardan izin almadan cihada katılmamalıdır. Ama eğer kâfirseler, onların engellemesinden dolayı hiçbir kişinin cihada katılmaması caiz olmaz.[357] Ciddî bir özrü olduğu için savaşa katılamayanlar, katılmış gibi sevabını alırlar:

Enes *radıyallahu anh* şöyle dedi:

– Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Tebük Gazvesi'nden döndüğümüz sırada şöyle buyurdu:

– *Medine'de bizden geride kalan öyle kimseler vardır ki bir dağ yoluna, bir vâdiye girdiğimizde onlar da bizimle yürüyormuş gibi sevap kazanırlar. Çünkü onları birtakım* mazeretleri *alıkoymuştur*.[358]

Allah yolunda cihad etmek, şehâdet şerbetini kana kana içmek arzusuyla yanıp kavrulduğu hâlde, maddî ve bedenî güçsüzlük yüzünden buna imkân bulamayanları, korkaklık, tembellik veya rahatına düşkünlük gibi sebeplerle savaştan kaçanlardan ayıran husus, *niyet, samimiyet* ve *ihlâs*tır. İnsanı Allah

katında değerli kılan da işte bu özelliklerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hicretin 9. yılında yapılan Tebük Gazvesi'nden dönerken söylediği bu hadîs-i şerîf, niyet ve ihlâsın önemini belirtmektedir.

Asr-ı saâdette bir savaş çıktığı zaman, bütün sahâbîler o savaşa katılmak için can atardı. Herkes kendi imkânlarıyla veya varlıklı müslümanların yardımlarıyla savaşa hazırlanırlardı. Maddî imkânsızlıkları yüzünden savaşa katılamayanlar, büyük bir sevaptan mahrum kaldıklarını düşünerek üzülür, gözyaşı dökerlerdi. Bu defa da öyle olmuştu. Allah Resûlü'nün bu son gazvesine gidemeyenler hep İslam ordusunu düşünmüşler, savaşa katılan bahtiyarların arasında olmayı hayâl etmişlerdi.

Hadiste, hastalıkları veya başka mazeretleri yüzünden savaşa katılamayan bazı müslümanların, savaşa katılan mücâhidler gibi sevap kazanacakları ifade buyurulmaktadır. Zira ellerinden gelseydi onlar da savaşa gidecekler, nice eziyetlere katlanacaklar, hatta canlarını Allah yolunda seve seve vereceklerdi.

Nisâ Sûresi'nin 95-96. âyetlerinde[359], bütün imkânlarını ortaya koyarak Allah yolunda savaşan kimselerle, özürleri bulunmadığı hâlde savaşa gitmeyip evlerinde oturanların bir olmadığı söylenmekte, savaşanların ötekilerden üstün sayıldığı belirtilmektedir. Bu âyet-i kerîme, hadisimize ters düşmemektedir. Zira âyette mazeretsiz olarak savaşa gitmeyenlerden, burada ise mazereti sebebiyle savaşa gidemediği için üzülüp ağlayan mücâhid ruhlu yiğitlerden söz edilmektedir. İki grup arasında dağlar kadar fark vardır.[360]

Cihadın Gerekliliği

Tefsirini yaptığımız bu âyette, cihada katılamayacak kimseler sayılmıştır. Bunların dışındaki mü'minler, muhakkak cihada katılmalıdırlar. Çünkü cihad; düşmanı defetmenin, İslam topraklarına saldıranları kovmanın, onların ezâ ve cefâlarından kurtulmanın tek yoludur. İzzetli ve şerefli olmak, bağımsızlığı korumak, milletin ve vatanın mukaddesatını himaye etmek ve ümmetin yapısını muhafaza etmenin tek yoludur. Şâyet cihad olmasaydı milletler kaybolur, dinler ve değer yargıları ortadan kalkar, toplumlar erir, halklar ya sonsuza veya uyanışa geçinceye, başındaki zillet tozlarını silkinceye kadar zillet, aşağılık ve esaret

içinde kalırdı. İşte bu sebeple Allah Teâlâ nefislere çirkin gelse de gerçek imana sahip olanlar ile mükellefiyetlerin zorluk ve meşakkatlerine karşı sabırlı olanları ayırt etmek ve insanları imtihan edip iyilik veya kötülük olarak yaptıkları amellerin karşılığını vermek için mü'minlere cihad etmeyi farz kılmıştır: كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ "*Hoşlanmasanız da savaş size farz kılındı. Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.*" (Bakara, 216)

Cihad, İslam'ın zirvesi ve ebedî Cennet'e götüren bir yoldur. Allah yolunda şehit olanlar, Rableri katında rızıklandırılır. Onlar peygamberler ve sıddıkların bulunduğu makamdadırlar, işte onlar ne güzel arkadaştır![361]

Âyetlerin, Önceki Âyetlerle Münasebeti

Yüce Allah önceki âyetlerde, Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ile beraber Hudeybiye'ye gitmeyenlerin ve özürlülerin durumlarını açıkladıktan sonra, gelen âyette de Peygamber Efendimizle *(sallallahu aleyhi ve sellem)* "Bîatu'r-rıdvân"ı gerçekleştiren mücâhid mü'minlerin durumlarını anlattı ki Allah'ın onlardan râzı olduğunu kayda geçirsin ve onların övgüye değer iyi işlerini ebedîleştirsin.

Ağacın Altında Biat Ederlerken Allah Onlardan Râzı Olmuştur

لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

18- "Andolsun o ağacın altında (Hudeybiye'de) sana biat ederlerken Allah, mü'minlerden râzı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır."

Ey Muhammed, Allah, Hudeybiye barışından önce, ağacın altında; Kureyşle savaşacaklarına, seni bırakıp kaçmayacaklarına dair sana biat eden mü'minlerden, sana biat ettikleri sırada râzı oldu. Allah, onların kalplerindeki samîmiyeti ve vefakârlığı ve sabrı bildi. Onlara sükûnet ve vakar bahşetti.

Böylece dinlerinde sâbit kaldılar ve haktan ayrılmadılar. Yine Allah onlara, Mekke'nin fethinden önce Hayber'in fethini mükâfat olarak nasip etti.

Nüzûl Sebebi

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Cerîr ve İbn-i Merdûveyh Seleme ibn-i el-Ekvâ'nın şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir: *Biz kaylule*[362] *uykusuna yatmıştık. Birden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) münâdîsi: "Ey insanlar! Haydi, biat yapmaya gelin! Haydi biate. Rûhu'l-Kudus (Cebrâîl) indi." diye nida etti. Hemen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına yürüdük. O semure ağacının altında bulunuyordu. Ona biat ettik. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hudeybiye dönüşünde "Andolsun ki Allah mü'minlerden râzı olmuştur..." âyetini indirdi.*[363]

Tefsirciler der ki: *Bu bîatın sebebi şudur: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Hudeybiye'ye ulaşınca, umre için geldiğini, savaş yapmak istemediğini haber vermek üzere Hz. Osman ibn-i Affan'ı (radıyallahu anh), Mekkelilere gönderdi. Hz. Osman (radıyallahu anh), Mekke'ye gidince Mekkeliler onu yanlarında alıkoydular. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Osman'ın (radıyallahu anh) öldürüldüğü haberi geldi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) müslümanları, ölünceye kadar savaşmak ve geri dönmemek, savaşarak Mekke'ye girmek üzere kendisine bîat etmeye çağırdı ve onlar da ölmeyi kabul ederek ona bîat ettiler. Bu yapılan bîat, "bîatu'r-rıdvân" idi.*

Bu haber müşriklere ulaşınca onları bir korku sardı ve Peygamber Efendimiz'den *(sallallahu aleyhi ve sellem)* barış talebinde bulundular.

Rıdvân Biatı ve Rıdvân Ağacı

لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ *"Allah, mü'minlerden râzı olmuştur."* Hudeybiye'de hayatları pahasına da olsa Peygamber Efendimizi destekleyeceklerine, savaşıldığı takdirde kaçmayacaklarına yemin eden sahâbîler Allah'ın rızâsına (rıdvânına) nâil olmuşlardır. Ayrıca bu hoşnutluğunu Cenâb-ı Hak kitabında zikrettiği için Kur'ân var olduğu ve okunduğu sürece hayırla ve gıpta ile anılma şerefine ermişlerdir. Âyette zikredilen hoşnutluğun Arapçası "rıdvân" olduğu için bu yeminli söz vermenin (biatin) adına "bîatu'r- rıdvân" da

denilmiştir. Altında biatin yapıldığı ağaç da bu olaydan sonra “şeceretü’r-rıdvân” adını almıştır.[364]

Biatin Önemi ve Biat Edenlere Verilecek Uhrevî Mükâfat

Bu biatta, Rûhu’1-kuds olan Cibrîl-i Emin de bulunmuştu. Onun içindir ki bu bîat, Kur’ân-ı Kerîm’de yazılıp anlatıldı.[365] Yüce Allah, düşmanla savaşmak üzere Peygamber Efendimize bîat ettikleri zaman, onların kalplerindeki doğruluk ve vefayı bildi, bîat sırasında onlara huzur ve güven verdi. Bu bîat sebebiyle onları, Hayber’in fethi ve bu fetih sayesinde elde edilen zafer ve ganimetlerle mükâfatlandırdı.[366]

“*Allah, biat edenlerden râzı olmuştur*.” denilerek, Hudeybiye seferine katılanların sevinçleri, katılmayanların da üzüntüsü ikiye katlanmış oldu. Çünkü Allah’ın rızâsı, dünya ve âhirettteki en büyük hayırdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَرِضْوانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ “*Hepsinden âlâsı ise Allah’ın kendilerinden râzı olmasıdır*.” (Tevbe, 9/72)

Biat Edenler Cennetliktir

Birçok âyette Resûlüne itaat edenin, Allah’a itaat etmiş olacağı ifade buyurulmuştur. Fetih Sûresi 10. âyette de Allah’ın elçisi olan Peygamber’e itaat gibi ona biat da dolaylı olarak Allah’a verilmiş bir bağlılık ve itaat sözü olarak değerlendirilmektedir.[367]

Âyet-i kerime, Rıdvan Biatına katılanların cennet ehli olduğuna işaret eder. Çünkü bu âyette yemin ile “Allah onlardan râzı oldu.” buyurulmuştur.[368] Allah Teâlâ’nın rızâsı da sahih hadislerin işaret ettiği gibi Cennet’e girmeyi gerektirir.[369]

İbn Kesir ve diğer müfessirler bu biatta bulunanların üstünlüğüne dair bazı rivayetler nakletmişlerdir. Bu rivayetlerden Câbir hadisinde şunlar yer almaktadır: Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ağaç altında insanlardan biat alırken şöyle buyurdu: “*Bugün sizler, yeryüzündeki insanların en*

hayırlılarısınız.”[370]

Ümmü Mübeşşir’den rivayet edilen başka bir hadiste ise Ümmü Mübeşşir şöyle demiştir: “Resûlullah’ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Hafsa’nın yanında şöyle dediğini işittim: “*İnşaallahu Teâlâ, ağaç altında biat edenlerden hiçbiri ateşe girmeyecektir*.”[371]

Biat Edenlere Verilecek Dünyevî Mükâfat

Şânı Yüce Allah, Rıdvan Biatine katılanlara dünyada da bir takım mükâfatlar vermiştir. Bu ve devam eden âyetlerde sözü edilen mükâfatlar şöyle açıklanmıştır:

1. Üzerlerine huzur ve sükûn (sekîne) indirmiştir.

2. Yakın bir fetih vermiştir.

3. Bir kısmı çabucak verilen pek çok ganimet vermiştir.

4. İnsanların ellerinin onlara uzanmasını engellemiştir. Böylelikle gerek kendilerine, gerekse Medîne-i Münevvere’de bulunan çoluk çocuklarına herhangi bir sıkıntı isabet etmemiştir.

5. Dosdoğru yola iletmiştir. Bu, onlar için Müslüman olarak ölünceye kadar İslam’a uygun amel işlemeye muvaffak kılınacaklarına dair bir müjdedir.

6. Allah’ın daha sonra kendilerine müyesser kılacağı İran, Bizans ve diğer ülke topraklarının fethi ile ele geçirebilecekleri, fakat hatırlarına gelmeyen ganimetler vermiştir.

7. Her bir savaşta zafere kavuşacaklarına dair müjde vermiştir. Böylelikle bu müjde, onların buna dair şartlara sahip olmaları dolayısıyla Rabbânî yardıma lâyık olduklarını belirten bir tezkiye olmak niteliğindedir. Bütün bunlar, Resûlullah’a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* imanla ona hakkıyla yardımcı olmak, gereken saygı ve ta’zimi göstermek üzere yapılan samimi biatin bereketleridir.[372]

Allah’ın Rızâsını Kazanmanın Sebebi

Allah *(celle celâluh)* bu âyette, bahsi geçen tehlikeli durumda canlarını feda etmekte zerre kadar tereddüt etmeyen ve Peygamberimizin eli üzerine; Allah yoluna baş koyduklarını bildiren biatlarını yaparak, sapasağlam bir imana sahip

olduklarını açıkça ispat eden o insanlardan memnun ve râzı olduğunu müjdelemiştir. Çünkü o zaman Müslümanların üzerinde yalnız birer kılıç vardı ve sadece 1400 kişiydiler, üzerlerinde savaş kıyafeti değil, ihram bezi vardı. Savaş karargâhları Medine'den yaklaşık 450 km. uzaklıktaydı. Eğer bu insanların Allah, Peygamberi ve dini konusundaki samimiyetleri biraz az olsaydı, bu son derece tehlikeli durumda Peygamberimizi tek başına bırakırlar ve İslam mücadelesi de artık ebedî olarak sona ermiş olabilirdi. İçlerindeki iman ve ihlaslarından başka hiçbir güç onları bu biate mecbur edemezdi.[373] İşte o zor şartlarda bîat ettikleri için Allah'ın rızâsına nâil oldular.

Sahabenin Fazîleti

Onların böyle bir durumda Allah'ın dini uğruna ölmeye ve öldürmeye hazır ve âmâde olmaları, imanlarında ne derece sağlam ve hâlis olduklarına, Allah Resûl'üne vefada en üst dereceye ulaşmış olduklarına açık bir delildir. Allah'ın memnuniyetini ve rızasını bildiren bir belge niteliğindeki lütfu bu âyetle verildikten sonra, herhangi biri bunlara öfke duyar veya dil uzatırsa, bu kimselerin karşı çıkışı onlara değil Allah'adır. Bunun üzerine "Allah bu kişilerden râzı olduğunu söylediği sırada samimi idiler ama daha sonra aynı kişiler Allah ve Resûlü'ne vefasızlık ettiler." diyenler, Allah'a sû-i zan'da bulunmaktadırlar. Allah bu âyeti indirdiği sırada onların geleceğini bilmiyor muydu da sadece o günkü durumlarını görerek bu övgüyü onlara lutfetti.[374] Elbette ki bir insan olarak onların da bir takım hataları olabilir. Ama Allah, ezelî ilmiyle onların ileride işleyecekleri hatalarını bilmesine rağmen onlardan râzı olduğunu bildirmektedir.

Belâgat

يُبايِعُونَكَ "*Sana biat ediyorlar*." ifadesinde, o yüce biatlaşma durumunu zihinlerde canlı tutmak için geçmiş zaman kipi yerine şimdiki zaman manasına gelen muzârî kipi kullanılmıştır.[375] Allah'ın rızâsının, biat yapıldığı anda gerçekleştiğini, biatin bitmesinin beklenmediğini ifade için ise mâzî fiil yani geçmiş zaman لَقَدْ رَضِيَ اللهُ "*Allah onlardan râzı oldu*." kipi kullanılmıştır.[376]

Günümüzde Biat

Günümüzde biatin nasıl olacağına dair, M. F. Gülen Hocaefendi'ye sorulan bir soruyu ve cevabını iktibas ediyoruz:

Soru: *Biat sünneti, asrımızda nasıl tatbik edilebilir? İzah eder misiniz?*

Biat; bir kimsenin hâkimiyetini tanıma, ona itaatini bildirme, uyup bağlanacağına söz verme mânâlarına gelir. Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, hayat-ı seniyyelerinde birkaç defa ashabından kendisine biat etmelerini istemiştir.

Sahabe-i Kiram, biatlerini Efendimiz'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* elini sıkarak gerçekleştirmişlerdir. Zira bunun mânevî tesiri çok büyüktür.

Müslümanlığın başlangıcında biat çok önemli görülüyor ve kadın-erkek herkes, "Ya Resûlallah! Allah şâhit olsun ki biz Seni kendi nefislerimize, evlâtlarımıza ve mallarımıza tercih edeceğiz." diyerek O'na *(sallallahu aleyhi ve sellem)* biat ediyorlardı. İşte bu şekildeki bir biat, inanmış bir sînenin, hayatını bağlayacağı her hususla alâkalı, Allah'ın şehâdetiyle, O'nun Resûlüne söz vermenin ifadesi oluyordu.

Günümüzde, hayatın onlara bağlanması gereken hususlara gelince; her şeyden önce bugün doğrudan doğruya bize tevdi edilen (emânet edilen) bazı emânetler var. Nitekim Nebîler Serveri *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, "*Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetçe asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın Kitabı ve Resûlünün sünneti*." buyurarak bu emanetlere dikkat çekerler.

Bu itibarla hangi devirde olursa olsun bu emânetlere sahip çıkmak zımnî bir biat gereğidir ki Cenâb-ı Hak da *"Ey mü'minler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun."* (Âl-i İmran, 3/104) âyet-i kerimesiyle her dönem bu emânetlere sahip çıkacak bir topluluğun bulunmasını ister ve âdeta bize şunları söyler:

İçinizde, güzelliği temsil eden, Allah'ın güzel dediğini güzel kabul eden, çirkin dediklerini de çirkin sayan ve gönülleri fetheden ve her sîneye iyilik bayrağını diken kutlu bir cemaat olsun; olsun ve gittikleri her yere burcu burcu Hz. Muhammed Mustafa'nın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* gül kokusunu götürsünler. Bunu yaparken de sadece ve sadece Cenâb-ı Hakk'ın ululuk ve izzetini dünyanın dört

bir yanına duyurmanın heyecan ve helecanını yaşasın; başka hiçbir mülâhazaya da bağlanmasınlar.

Şimdi biat anlayışında bu mânâların daha önemli olacaklarını zannediyorum. Evet "İnandım." diyen herkes, Rabbisinin haysiyet ve izzetini, mukaddes, münezzeh, muallâ ve mübeccel onurunu müdafaa etme vazifesini de üzerine almış sayılacağından bu yaklaşım önemlidir.

Ayrıca, günümüzde mü'minlerin biati, İslam adına bulundukları yerin kadir ve kıymetini bilmeleri ve hiç kırılıp darılmayarak sonuna kadar dayanmalarıdır da diyebiliriz. Bu kutsî vazifede çok defa şeytan onların arkalarına düşebilir, ehemmiyetsiz şeyleri büyük gösterip içlerine düşmanlık salabilir ama onlar, *"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara şeytandan bir hayal sinyali ilişince, hemen düşünüp kendilerini toparlar ve basiretlerinin ufkuna yönelirler."* (Araf, 201) âyet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi bu tür vesveselere iltifat etmeyip vazifelerine devam ederler.[377]

Altında Biat Edilen Ağac (Şeceretü'r-rıdvân) Ne Oldu?

تَحْتَ الشَّجَرَةِ "*Ağacın altında..*" Bu ağaç, sidre veya semüre yani mugaylân veya sakız ağacıdır.

Altında biat yapılan bu ağaçla ilgili olarak şu rivayet çok yaygınlaşmıştır: Müslümanlar oraya uğradıkları zaman bereket için orada namaz kılıyorlardı. Hz. Ömer'e altında biat yapılan bu ağacın bazı kimselerce ziyaret edildiği ve yanında namaz kılındığı haberi ulaşınca, câhiliye dönemindeki kalıntılar ortaya çıkar korkusuyla o ağacın kesilmesini emretmiş[378] ve bunun üzerine ağaç hemen kesilmiştir.[379]

Fakat bu rivayete ters düşen başka rivayetler de vardır:

Birinci rivayet: "*Biat-ı Rıdvan'dan birkaç sene sonra Sahabe-i Kiram bu ağacı aradılar, fakat o zaman diğer ağaçlardan ayırıp bulamadılar. Hatta bu konuda 'O ağaç hangisiydi?' diye ihtilafa düştüler*."[380]

İkinci rivayet: Hz. Saîd ibn-i Müseyyeb'in rivayetidir. O der ki: "*Babam Biat-ı Rıdvan'a katılmıştır. O bana dedi ki: "İkinci sene biz kaza umresi için*

gittiğimizde o ağacı aradık, fakat yerini unutmuşuz, bir hayli aramamıza rağmen onu bulamadık.”

Üçüncü bir rivayet: Hz. Ömer kendi hilafeti sırasında Hudeybiye’den geçerken altında biat yapılan ağaç neredeydi diye aradı. Bir kısmı ‘falan ağaç’ dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer: “*Bırakın, uğraşmaya ne lüzum var!*” dedi.[381]

Fakat meşhur olan rivayet, ilk zikrettiğimiz rivayettir ki buna göre bu ağacı bizzat Hz. Ömer kestirmiştir.

İslam’da “Allah’ın Birliği” İnancına Verilen Önem

İslam’da, “Allah Teâlâ’nın birliği” inancını ihlâl edebilecek olan her şeyi imha etmek bir esastır. İşte bu esası takip eden Hz. Fâruk, altında biat yapılmış olan ağacı da bu esasa uyarak imha etmiş, bu hareketiyle de dini koruma adına ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştur.

Eski kavimlerde putperestliğin ve “Totemizm” denilen ve ağaçlara, hayvanlara, taşlara ve sâir bu gibi şeylere tapınmaktan ibaret bulunan bâtıl bir mezhebin ortaya çıkması, hep birtakım yanlış anlayışlar yüzünden meydana gelmiştir. Meselâ, vaktiyle birer sebeple mukaddes ve hürmete lâyık görülen bazı eşyaya, zamanla câhil halk, birer ilahlık pâyesi vermiş, bunlara tapınmaya başlamış, bunun neticesi olarak da şirk üzerine kurulu bâtıl dinler türemiştir. İşte Hz. Ömer, ileride bazı kimselerin bu ağaca da bir kudsiyet atfederek taparcasına bir hürmet göstermeleri ihtimalini nazara alarak ağacı kestirmiştir. Hz. Ömer’in *(radıyallahu anh)* bu hareketi, İslam Dininde, Allah’ın birliği inancının ne kadar önemli bir mesele olduğunu göstermeye kâfidir.[382]

Ağacın Yerine Yapılan Mescid

Rivayete göre ağacın yerine daha sonraları bir mescid yapılmıştır. Bu mescidi yapan kişi, Abbâsî Halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr’dur. Ancak zikredilen mescidde üzerinde şu yazının bulunduğu bir taş vardır: “Mü’minlerin emiri Abdullah –Allah onu şerefli kılsın- biat mescidi olan bu mescidin yapılmasını emretti. Bu mescid, hicrî 244 senesinde yapılmıştır.” Bu tarih, el-Mütevekkil Ca’fer ibn-i el-Mu’tasım dönemine denk düşer. Bu mescid harap olmuş ve Abbâsî Halifesi el-Mustansır 629 yılında mescidi yenilemiştir. Osmanlı Halifesi

Sultan Mahmud Han'ın 1254 yılında yenilediği mescid günümüze kadar gelmiştir.

تَحْتَ الشَّجَرَةِ "*Ağacın altında*.." ifadesinin zikredilmesinin sebebi, mekanı vurgulayarak o tabloyu zihinde canlandırmaktır. Çünkü olayların yerlerinin ve zamanlarının zikredilmesi, dinleyenin dikkatini artırır. Ayrıca bu olaylarda savaşlar ve önemli olaylar gibi bir hatıra vardır.[383]

Rahmet Kapılarının Açılması

فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا "*Kalplerinde olanı bilmiş onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır*."

Allah Teâlâ, onların kalplerinde bulunan iman ve sadakati, ihlas, vefâ ve itaati bildiği için onların üzerine gönül hoşnutluğu ve sükûneti indirmiş ve onları Hudeybiye'den döndükten sonra Hayber'in fethiyle mükâfatlandırmıştır. Hayber'in fethinden sonra Mekke'nin, diğer belde ve yerlerin fethini nasip etmiştir.[384]

Cenâb-ı Hak, "*Sana biat edenler, Allah'a biat etmiş olurlar.*" (Fetih, 10) buyurduktan sonra, peşinden, savaştan geri bırakılanların hâlini anlattı ve sonra sözü yine bu biat edenlere getirdi: "Andolsun ki Allah, mü'minlerden seninle o ağacın altında biat ederlerken- râzı olmuştur da münafıkların kalplerindeki şek (şüphe) hastalığını bildiği gibi, mü'minlerin kalplerindeki doğruluğu da bilmiş ve böylece üzerlerine kuvve-i mâneviye indirmiştir." Böylece onlar, ölünceye kadar savaşmak üzere, Allah Resûlü'ne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* biat etmişlerdir.[385]

Mü'minlerin Resûl-i Ekrem'e *(sallallahu aleyhi ve sellem)* yardım etmeye dair biat etmelerinden dolayı Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar biat edip, müşriklerle savaşmaya hazır olmuş ve barış meydana gelince onların içlerinde bir moral bozukluğu meydana gelmişti. Fakat buna rağmen onların Peygamber Efendimize *(sallallahu aleyhi ve sellem)* fiilen destek vermeleri üzerine فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ "*Allah onlara sekîne indirmiştir*.":[386]

Müslümanların yolları kesilip umreleri engellenince nasıl bir moral bozukluğuna, kafa karışıklığına ve isyan duygusuna kapıldıklarını kestirmek zor değildir. Ama Allah فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ "o*nların gönüllerinde olanı*" yani içine düştükleri huzursuzluk ve bunalımı bildiği için derhâl rahmet kapılarını açmış, yüreklerine su serpmiş, heyecan ve öfkelerini, huzur ve tatmin duygusuna çevirmiştir. Bu ruh fırtınasını temsil eden Hz. Ömer, Peygamberimizin ve Hz. Ebû Bekir'in açıklamaları üzerine sakinleşmiş, heyecanla söylemiş olduğu sözlerinden dolayı da pişman olmuş, telâfi için ibadetler yapmış, sadakalar dağıtmıştır. "Gönüllerde olanı" ifadesini, iman, ihlâs ve bağlılık olarak yorumlayanlara göre de Allah; ashabın heyecan sebebiyle edep sınırlarını zorlayan davranışlarını gönüllerindeki iman ve sevgi sayesinde bağışlamış, heyecanlarını teskin etmiştir.[387]

فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ "*..onlara güven indirmiş..*" Burada السَّكِينَةَ sekîneden yani huzur ve sükûnetten maksat; büyük ve yüce bir gaye uğruna telaşsızca, tam bir sükûn ve itminan içerisinde kendini tehlikeye atan ve hiçbir korku ve ürkeklik göstermeden "sonucu ne olursa olsun bu işi mutlaka yapmalıyım" şuuruyla karar verebilen insanın ruh ve kalp hâlidir.[388]

Yakın Bir Fetih

وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا "*..ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır*." Sûrenin başında geçen fetih, Hudeybiye barışıdır ve tefsirini yaptığımız bu 18. âyette zikredilen yakın fetih, ileride gerçekleşecek Hayber'in fethidir. 19. âyette sözü edilen ganimet de Hayber'de elde edilecek savaş ganimetidir.

Bu âyetteki فَتْحًا قَرِيبًا 'yakın fethi' Katâde ve İbn-i Ebî Leylâ, Hayber fethi diye açıklamışlardır. 'Mekke'nin fethi' olduğu da söylenmiştir.[389]

Bu âyet ve sonraki âyetlerde Rabbimiz, Peygamber Efendimize ve beraberindeki Müslümanlara müjdeler veriyor ve yakın bir fetihten söz ediyor. 'Yakın fetih' –biraz önce de geçtiği gibi- Hayber'in fethi olabilir. Çünkü Hudeybiye'den çok kısa bir süre sonra Müslümanlara nasip olan fetih, Hayber'in fethi olmuştur. Resûlullah Efendimiz bundan sonra Hayber'i fethetmiş ve Müslümanlar o bölgenin en zenginleri olan Yahudilerin ganimetlerine sahip

olmuşlardır. Rabbimizin yakın bir fetihle müjdelediği Müslümanlar çok büyük zenginliklere ulaşmışlardır. Daha düne kadar Medine'de savunma savaşı veren, Hendek'te üzerlerine gelen birleşik ordulara karşı savunma savaşı veren Müslümanlar Rabbimizin müjdesi, desteği ve yardımıyla bu umre seferinden zaferle dönerlerken şimdi pek çok ganimet Rabbimiz tarafından kendilerine lutfediliyordu. Rabbimiz onları bu samimiyetleri, bu yiğitlikleri sebebiyle ödüllendiriyordu.[390]

Bu konuda son ve farklı bir görüş de şöyledir: 18'nci âyette zikredilen *feth-i karîb* (yakın fetih) Hudeybiye barışıdır. 19'ncu âyette Müslümanların alacakları bildirilen ganimetler de ilerideki fetihlerde ellerine geçecek olan ganimetlerdir. Bu görüş de doğru olabilir. Çünkü fetih için geçmiş zaman kipi, ganimetler için gelecek zaman kipi kullanılmıştır. "Allah onlara yakın fetih ve ileride alacakları ganimetler verdi." buyuruluyor. Buna göre fetih, ileride verilecek değil, fiilen verilmiştir ki bu da Hudeybiye barışıdır.[391] Doğrusunu Allah bilir.

Allah Senden Râzı!

Şehit müfessir Seyyid Kutup bu âyeti psikolojik açıdan tefsir ederek şöyle demektedir: "*Bugün ben, geçen bin dört yüz küsur senenin ardından, o kutsal ânı, Yüce Allah'tan, Peygamberine bu topluluk hakkında gelen bu ulvî bildirisine bütün varlık âleminin tanık olduğu o ânı kavramaya çalışıyorum. Varlık âleminin o andaki sayfasına ve gizli dünyasına bakmaya çalışıyorum. Varlık âlemi bütün benliği ile o anda bu âlemin belirli bir köşesinde bulunan o insanlar hakkındaki, şerefli ve kutsal ilahî sözü nasıl karşıladılar izlemeye çalışıyorum. Ve yine ben, âyette sözü edilen Allah'ın kendilerinden râzı olduğu o insanların, kendileri olduklarını bizzat kulakları ile işiten, o mutlu insanların duygularını bir parça hissetmeye çalışıyorum. Yüce Allah onlardan söz ederken, kendilerinden hoşnut olduğunu söylemekte, bulundukları yeri ve bu hoşnutluğu elde ederken bulundukları durumu "Onlar o ağacın altında biat ederken" diye belirtmektedir. Onlar bu sözleri Peygamberlerinin ağzından Yüce Rabblerinin sözcükleri ile işitmektedirler. Aman Allah'ım! Acaba bu bahtiyar insanlar o kutsal ânı ve bu ilahî bildiriyi nasıl karşıladılar. Herkese teker teker bizzat işaret eden ve "Sen,*

evet bizzat sen... Allah sana bildiriyor... Senden hoşnut olmuştur O. Sen biat ederken... O ağacın altında... Senin içinden geçen duyguları bildi O. Bildi de senin üzerine gönül huzuru indirdi..” diyen, âyeti nasıl karşıladılar acaba. İçimizden herhangi biri “Yüce Allah inananların yardımcısıdır.” (Bakara, 257) *âyetini okur, sonra da mutlu olur ve kendi kendine: “Âyette yer alan o insanların arasına ben de dâhil olmayı neden ummayayım?” der. Ve yine: “Yüce Allah sabredenlerle birliktedir.”* (Bakara, 153) *âyetini okur veya duyar da içine güven gelir. Ve kendi kendine “Bu sabredenlerden birinin de ben olduğumu neden ummayayım der. Oysa bu biata katılanlar, öyle midirler? Evet, tek tek kendilerine Allah’ın bizzat kendilerini kastettiği ve kendilerinden hoşnut olduğu, içlerindeki duyguyu bildiği ve içlerinden geçen şeylerden hoşnut olduğunu bildirdiği söylenmekte ve belirtilmektedir. Aman Allah’ım! Bu ne müthiş bir hâl?”*[392]

Sûrenin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Sûrenin başı ile sonu arasında ciddî bir münasebet vardır, şimdi onlardan bazılarına işaret edelim:

Fetih Sûresi’nin dördüncü âyetinde هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ “*Mü’minlerin kalplerine sekîne indiren O’dur.*” buyurulmuş, fakat bu sekînenin ne zaman ve hangi özelliği taşıyan mü’minlere indirildiği bildirilmemişti. On sekizinci âyette ise kime ve ne zaman indirildiği bildirilmiştir: لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ “*Gerçekten Allah, (Hudeybiye’de) o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, mü’minlerden râzı oldu. Onların kalplerindeki ihlâsı bildiği için üzerlerine sekîne, huzur ve güven indirdi.*”

Sûrenin ilk âyetinde Peygamber Efendimize hitaben: إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا “*Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.*” buyuruluyor, Rıdvân biatine katılanlara hitaben on sekizinci âyette ise: وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا “*Onları hemen yakında gerçekleşecek bir zaferle mükâfatlandırdı.*” buyuruluyor.

Sûrenin ikinci âyetinde yine Allah Resûlüne hitaben: وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا “*seni dosdoğru yola hidâyet etmesi..*” şeklinde buyurulurken, Rıdvân biatine

katılanlara hitâben ise yirminci âyette şöyle buyurulmaktadır: وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا *“sizi dosdoğru yola hidâyet etsin.”*

Görüldüğü gibi sûrenin başında şânı Yüce Allah’ın, Resûlüne verdiği ikram ve lütufların bir kısmına işaret edilmiştir. Allah, mü’minleri de bu lütuf ve ikramlara ortak kılmış ve onları da sûrenin sonuna doğru zikretmiştir. Böylece sûrenin başı ile sonu arasında bir uyum meydana gelmiştir.

Peygamber Efendimizin Hilmi ve Hudeybiye

Muhterem M. F. Gülen Hocaefendi’nin, Peygamber Efendimizin Hilmi ve Hudeybiye antlaşması arasında kurduğu irtibatı, konumuzla münasebeti açısından burada özetleyerek iktibas ediyoruz:

“Hilim, malum olduğu üzere yumuşak davranma, yumuşak huylu olma, af ve müsâmahaya mütemayil bulunma, karar verirken de acele etmeme gibi mânâları ifade eder. Görüldüğü gibi bu vasıf tamamen yumuşaklığa delâlet etmektedir ki kusurları görmeme, insanları bağışlama, diyalog adına herkese açık olma.. gibi tavırların hemen hepsi bu temel vasıftan kaynaklanır.

Hilim, Allah Resûlü’ne Cenâb-ı Hak tarafından verilmiş sırlı bir anahtar durumundadır. O, bu anahtarla nice gönülleri açmış ve o sînelere taht kurmuştur. O’nu tanımayanlar, başta herkesi öyle haşin kabul ettiler ve kendileri nasıl davranıyorlarsa O’nun da (sallallahu aleyhi ve sellem) öyle davranacağını zannettiler. Vaktâ ki Hudeybiye Musalahası’yla diyaloğa giden yollar açıldı ve müslümanlarla kafirler iç içe yaşama fırsatını buldu ve yine bu antlaşmayla, Kur’ân’la beslenen müslümanın civânmertliğine, hilmine, silmine şahit oldular; oldu ve “Bize hâkim olurlarsa kellelerimizi alırlar, bizi öldürürler ve dünya saadetinden bizi mahrum ederler.” mülâhazasıyla kovdukları ve haklarında kötü vehimler besledikleri bu insanlarla teşrîk-i mesâi kurunca müslümanların âdeta yeryüzünde gezen melekler olduğunu gördüler. Böylece hem Allah Resûlünü (sallallahu aleyhi ve sellem) hem de müslümanları daha iyi tanıma imkânı buldular.

Hudeybiye, müslümanlar için daha sonraki günler adına sürprizlere gebe bir fetihti. Mekke fethi ise Hudeybiye fethinin sadece bir buuduydu. Zaten Sahabiye göre de “İnnâ fetehnâ leke fethan mübînâ=Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.” âyetindeki fetih, Hudeybiye fethidir. Bu açıdan Allah Resûlü

(sallallahu aleyhi ve sellem), küfre, ilhada, cehalete ilk darbesini Hudeybiye ile indirmiştir denilebilir. Hudeybiye'den evvel cereyan eden Bedir, Uhud ve Hendek muharebeleri, İslam tarihi bakımından çok önemli hâdiselerdir. Ancak Hudeybiye bunlardan farklıdır. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hendek'i müteakip âdeta Hudeybiye'ye giden yolu görüyor gibi konuşmuş ve "Bundan sonra onlar kaçacak biz takip edeceğiz." demiştir. Evet Hudeybiye ve sonrasında takip edilen hareket tarzı, önceki dönemlere nisbetle tamamen farklı bir çizgi takip etmiştir. Bunu müslümanların, kâfirleri avuçlarının içine alıp, balmumu gibi yoğurma ve onların gönüllerine kendi ruhlarının ilhamlarını boşaltma şeklinde özetleyebiliriz. Nebiler Serveri'nin bu stratejisi, kısa zamanda meyvesini vermiş ve onlardan çokları müslümanlığı kabul etmişti. Hatta Ebû Süfyan gibi sertliğe, kötülüğe ve gurura kilitlenmiş bir insanın bile, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke fethi öncesi "Bugün, Ebû Süfyan'ın evine giren de emindir." demesiyle hem Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) hem de müslümanlara karşı taşıdığı kötü duygular, buzun güneş karşısında eriyip gitmesi misüllü eriyip gitmiş ve daha sonra da geç uyandığı İslamî hakîkatler çerçevesinde çok hızlı hareket ederek geçmişi telâfi etme yoluna girmiş ve çok hızlı, amûdî bir şekilde âdeta füze hızıyla hak ve hakikate ulaşma yoluna girmişti ki temelinde de yine Allah Resûlü'nün o engin hilmi, af ve müsâmahası yatmaktadır.

Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem), hep halîmdi ama belli bir süre düşmanları O'na hilmini ifade etme fırsatını vermemişlerdi. Hasımları, onunla aralarındaki atmosferi sürekli sertleştirmiş ve O'nu hep o sert atmosferde mukabeleye zorlamışlardı; ancak hep yanılmışlardı; çünkü o, sertleşme niyetinde değildi.

Hudeybiye, Allah Resûlü'nün Küfre Hilmiyle İndirdiği Büyük Bir Darbedir

Netice itibarıyla diyebiliriz ki Hudeybiye, Allah Resûlü'nün küfre, hilmiyle indirdiği büyük bir darbedir. Daha sonra da O, hep bir hilim kahramanı olarak davranmış ve istidatlı gönülleri teshir etmişti. Evet, Allah Resûlü, Mekke'nin fethini müteakip şehre girerken, bir kere daha o mahviyet ve tevâzusunu sergilemiş ve bindiği merkûbun üzerindeki eğerin kaşına, mübarek alnı değecek

şekilde iki büklüm bu mübarek beldeye girmişti. Bir Batılı, buradan hareketle onun hakkında şöyle der: "Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), öyle bir söz bestelemiş ve seslendirmiştir ki başladığı zaman hangi perdede başlatmışsa, bitirirken onu iki perde daha yukarıda bitirmiştir. Evet, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), bu mevzuda da beklenenin ötesinde çok önemli bir performans ortaya koyarak yine kendi rekorunu kıran bir insandır."

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hudeybiye'den sonra Allah tanımazlara ikinci darbeyi de Mekke fethinde vurmuştur. Bu kâfirler; "Şimdi bize ne muamele yapacaksın?" diye sorduklarında da O: "Size ne yapmamı beklersiniz?" diyerek sorularına soruyla cevap vermiştir. Onlar da; Hz. Ali'den (radıyallahu anh) öğrendikleri bir sözle onu cevaplamış ve "Sen kerim oğlu kerimsin." demişlerdi. Bunun üzerine de o Şefkat Peygamberi "Öyleyse gidin, hür ve serbestsiniz. Size bugün kınama yoktur." buyurmuştu. Bu söz, Hz. Yusuf'un, kendisine o kadar gadreden kardeşlerine karşı asırlarca evvel söylediği ve arkadan gelenlere bıraktığı bir mirastır; Peygamber mirası.. düşünce mirası.. hikmet mirası.. hilim mirası... ve Allah Resûlü'nün hilminin bir buudu olarak onlara ikramıydı. İnat, bu civânmertliği görünce de ikinci bir darbe daha yemişti. O darbe öyle müthiş bir darbeydi ki -zannediyorum- İkrime değil de Ebû Cehil bile hayatta olsaydı, o da oğlu gibi dize gelerek Allah Resûlü'ne teslim olacaktı."[393]

Mü'minlere Vaadedilen Ganimetler

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

19- "Allah onları elde edecekleri birçok ganimetle de mükâfatlandırdı. Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."

Müfessirlerden bazıları, bir önceki 18. âyette sözü edilen وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا "*..ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır.*" şeklinde sözü edilen yakın fethin, Hudeybiye Barışı olduğunu, 19. âyette müslümanların müjdelendiği وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً çok ganimetlerinse genel bir ifadeyle Allah'ın müslümanlara müyesser kılacağı ganimetler olduğunu savunmuşlardır. Bazıları ise; yakın fetih, Hayber'in fethi, çok ganimetler ise Hayber'den elde edilen

ganimetlerdir, demişlerdir.[394] Hayber'in akarı ve malları pek çoktu ve atlıya iki hisse, yayalara bir hisse olarak paylaştırılmıştır.

Bu âyette zikredilen çok ganimetlerin, Fars ve Bizans ganimetleri olduğu da söylenmiştir.[395]

وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا "*Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir*." Allah, işinde ve idaresinde hikmet sahibidir. Onun içindir ki onlara karşı size yardım etti ve onların topraklarını, yurtlarını ve mallarını size ganimet olarak verdi.[396]

Hayber Seferi

Bazı müfessirler bu âyetlerin tefsirinde, Hudeybiye ashabı için Hayber ganimetlerinin bir mükâfat olarak verildiğini belirtmişlerdir. Bunu fırsat bilen bazı Oryantalistler, Allah Resûlünün *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Hayber'e düzenlediği bu seferin, haklı bir sebep olmaksızın sadece Hudeybiye'de bulunanların hatırına ve onların gönüllerini rahatlatmak gayesiyle düzenlenmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat oryantalistlerin bu iddialarını destekleyecek bir delilleri mevcut değildir. Çünkü Peygamberimizle birlikte bu sefere çıkanlar sadece Hudeybiye'de bulunanlar değildir. Başkaları da bu sefere katılmışlardır. Habeşistan'dan dönen muhâcirler de bu ganimetlerden pay almışlardır. Kaldı ki bu seferin düzenlemesinde çok haklı gerekçeler vardır:

Öncelikle Hayber seferi, özelde Hayber için düzenlenmiş bir sefer olmayıp, Şam yolu üzerinde bulunan diğer Yahudi köyleri de bu seferle ele geçirilmiştir. Olayın Hayber üzerinde yoğunlaşmasının sebebi, Hayber'in, Yahudilerin başşehri ve Medine'den sürülmelerinden sonraki en önemli yerleşim birimleri olmasıdır. Dolayısıyla biz burada, konu ile ilgisi münasebetiyle Hayber hakkındaki rivayetleri değerlendireceğiz. Önce Hayber hakkında bilgi verecek, daha sonra da Hayber Seferinin sebepleri ve nasıl olduğunu zikredeceğiz:

Hayberin Konumu

Hayber; Medine'nin yaklaşık 180 km. kadar kuzeyinden başlayan ve denizden 850-1000 m. yükseklikte yer alan, etrafı volkanik topraklarla çevrili geniş bir vadinin adıdır. Özellikle Câhiliye döneminde Yahudilerin oturduğu yedi ayrı

kaleden oluşan ve bunların sağlamlığıyla tanınan Hayber, içinde bulunduğu vadinin verimliliği ve su bentlerinin çokluğu ile de meşhurdu; aynı zamanda yarımadanın güney-kuzey ana yolu üzerinde önemli bir ticaret merkeziydi ve içinden Hîre yolu da geçiyordu. Burada, Hindistan ve Çin gibi uzak diyarlardan gelen malların yanı sıra bölgenin hayvancılık, sebzecilik ve meyvecilikten elde edilen ürünleri, ziynet eşyaları, silâhlar, ziraat aletleri, bal ve şaraplar, çeşitli kumaşlar ve köleler alınıp satılır, bundan başka sarraflık da yapılırdı. Bu ticarî faaliyetler, özellikle her yıl hac mevsiminden sonra 10-30 Muharrem tarihleri arasında kurulan meşhur Netâh (Netât) panayırında yoğunlaşır; başta Mekke ve Yesrib (Medine) olmak üzere Yemen, Hadramut, Bahreyn, Tâif, Suriye ve Filistin ile Irak taraflarından pek çok kişi buraya akın ederdi.[397]

Hayber Seferinin Sebepleri

Sadece Hayber Seferi değil, Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* dönemindeki bütün cihad seferleri haklı sebeplere dayanmaktadır. Çünkü Yahudiler geçmişte işledikleri hainliklerine aldırmadan düşmanlıklarını sürdürüyorlar ve her fırsatta arkadan vurmaya çalışıyorlardı. Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri, Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu Dûmetülcendel'den geçip Hayber yoluyla Medine'ye ulaştığından, kervanlar için bir tehdit unsuru oluşturuyorlardı. Diğer taraftan Mekkeli müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı büyük bir saldırı hazırlığı içindeydiler. Bu arada Gatafanlılar'a da gitmişler ve onlara yapacakları yardım karşılığında kendilerine Hayber'in bir yıllık hurma mahsulünü vereceklerini söylemişler, ayrıca Fezâreliler ve Benî Süleym ile civarda yaşayan diğer Arap kabilelerinin de tamamını aynı şekilde Medine'ye karşı bir cephede toplamışlardı. Hayberli Yahudilerin Mekkelilerle ve Medine'yi çevreleyen kabilelerle yaptıkları bu ittifakın hedefi, Hz. Peygamber'i *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Medine'den uzakta savaşa zorlayarak onu az sayıdaki sahâbîden teşekkül eden ordusuyla birlikte ortadan kaldırmak ve başsız kalan şehir üzerine her yönden hücum ederek geri kalanları kılıçtan geçirip İslam gâilesinden ebediyen kurtulmaktı. Onların bu faaliyetleri sonucunda Hendek Gazvesi vuku buldu. Böylece yeni kurulan İslam devleti için kalıcı bir tehdit hâline gelmiş olan Yahudilerle başa çıkabilmek

gayesiyle Resûlullah, Hudeybiye'de Kureyş'le onların istedikleri şartlar üzerine anlaşarak ileride çıkacak bir Müslüman-Yahudi savaşında tarafsız kalmalarını sağladıktan sonra Hayber'e sefer düzenleme hazırlıklarına başladı ve henüz bir ay dahi geçmeden 1500 kişilik bir kuvvetle Medine'den ayrıldı. Sahbâ'ya geldiğinde Hayberli Yahudilerin müttefikleri olan Gatafânlılar yolunu kesmek istedilerse de Resûlullah'ın onların bölgesine doğru yönelmesi üzerine mallarını ve mülklerini korumak için geri döndüler ve bir daha yerlerinden ayrılmaya cesaret edemediler. Müslümanlar ise üç gün Recî'de kaldıktan sonra Hayber'e ulaştılar.[398]

Hayberin Fethi

Allah Resûlünün gelişinden haberdar olan Hayberliler ona karşı koymaya hazırdılar. Çeşitli rivayetlere göre 20.000 veya en az 10.000 savaşçıları vardı; ayrıca müstahkem kalelerinde savunma avantajına sahiptiler ve silahları da boldu. Tarihçilere göre ilk önce Nâim Kalesi zaptedildi. Daha sonra Hz. Ali'nin olağanüstü çabasıyla şehrin içindeki Kamus Kalesi, arkasından da sırasıyla ve bazıları barış yoluyla Şık, Netâh, Ketîbe, Vatîh ve Sülâlim kaleleri alındı.[399]

Fetihten sonra eğer Tevrat'a göre hüküm verilseydi bütün yetişkin erkekler kılıçtan geçirilecek, kadın ve çocuklar da köle yapılacaktı. Ancak Resûlullah önce halkın tamamının canını bağışlayarak kendilerine üzerlerindeki kıyafetleriyle memleketlerini terketme izni verdi; sonra kararını daha da yumuşattı ve yerlerinde kalarak ortakçılık yapmalarına yani yetiştirecekleri mahsulün yarısını almalarına izin verdi.

Hayber'de Müslümanların kazandığı bu parlak zafer Arap kabileleri üzerinde büyük bir tesir icra etti. Hayber'deki Yahudilerin savaş gücü, sahip oldukları servet, müstahkem kaleler ve bereketli topraklardan haberdar olan kabileler bu savaşın sonucunu dikkatle takip ediyorlardı. Bundan sonraki tavırlarına ve planlarına Hayber'den gelecek haberlere göre yön vereceklerdi.

Resûlullah Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Hayber'in Ketîbe ve Sülâlim dâhil yarısını devlete ayırıp geri kalanını fetheden askerler arasında dağıttı.[400]

Daha sonra Peygamberimiz Kura' Vadisi'ne yöneldi. Orada Yahudilere ait

kaleler bulunuyordu. Orada da mukavemetle karşılaştı. Daha sonra burada da zafer elde edildi ve Yahudilerin bazıları savaşta ölürken, bazıları sürgün edildi, malları ve silahları ele geçirildi. Ardından kalmasında bir sakınca olmayan Yahudiler yerlerinde bırakıldı ve onlarla tarlalara, bostanlara yarıcılık usulü bakmaları hususunda antlaşmaya varıldı. Fedek Yahudilerini korku almıştı. Peygamber Efendimize elçiler gönderdiler. Tarla ve bahçelerin yarısını vermek şartıyla Allah Resûlü onlarla da anlaştı."[401]

Mü'minlerin Annesi Hz. Safiyye (r. anhâ)

Hayber'in fethinden sonra esirler arasında bulunan Yahudi reislerinden Huyeyy ibn-i Ahtab'ın kızı, Kinâne ibn-i er-Rabî ibn-i Ebi'l-Hukayk'ın hanımı olan Safiyye de esirler arasında idi. O günlerde Safiyye rüyâsında Ay'ın, kendi koynuna girdiğini görmüş ve bunu kocası Kinâne'ye anlatmıştı. Kinâne:

– Bu demektir ki sen Hicaz kralı Muhammed'i istiyorsun, deyip yüzüne bir tokat vurmuş ve Safiyye'nin gözünü morartmış idi. Allah'ın Elçisine getirildiği zaman Safiyye'nin gözünün çevresindeki morartı duruyordu. Resûlullah ona, kendi ridâsını verip örttürünce herkes, onu kendisine seçtiğini anlamıştı.

Bir rivayete göre sahabîlerden Dihye, alınan esirlerden bir tanesini kendisine vermesini Allah Resûlünden istemiş, o da esirlerden bir tanesini almasını söylemiş, Dihye de Safiyye'yi seçince bir adam:

– Ey Allah'ın Peygamberi, sen Kurayza ve Nadîr oğullarının reisinin kızını Dıhye'ye mi verdin? O yalnız sana yaraşır, dedi. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* de Safiyye'yi çağırttı ve Dıhye'ye:

– Sen başka bir câriye al, dedi ve Safiyye'yi âzâd edip (hürriyetine kavuşturup) onunla nikâhlandı ve böylece Safiyye *(radıyallahu anhâ)* mü'minlerin annesi oldu.[402]

Zehirli Koyun

Savaştan sonra Hayber'de bir Yahudi kadın, Allah'ın Elçisine ikram etmek üzere pişirdiği koyunu (veya keçiyi) kuvvetli bir zehirle zehirledi. Allah'ın Elçisi, koyundan bir lokma alıp çiğnedi ve yutmadan hemen tükürdü ve اِرْفَعُوا اَيْدِيَكُمْ اِنَّهَا اَخْبَرَتْنِى اَنَّهَا مَسْمُومَةٌ "Bu pişirilen koyun bana zehirli olduğunu

haber verdi, ellerinizi çekin yani yemeyin!” dedi.

Herkes elini çekti. Fakat o şiddetli zehirin tesirinden Bişr ibn-i Berâ, aldığı ve yuttuğu bir tek lokmadan zehirlenerek öldü. Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, o kadını çağırdı. Kadın suçunu itiraf etti. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* neden böyle bir şey yaptığını sordu. Kadın kendisini şöyle savundu:

– Kavmime yaptıklarını görünce böyle bir şey yapmaya karar verdim. Çünkü eğer sen bir kral isen (yalancı bir peygambersen), senden hem ben hem de kavmim kurtulur. Eğer sen gerçek Peygamber isen zaten bu durum sana bildirilir ve sana zarar vermez diye düşündüm.[403]

Bir rivayette Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, bu kadını öldürttüğü söylense de,[404] daha sağlam rivayete göre bu kadını affetmiş,[405] fakat ölen Bişr’in yakınları kadını öldürmüşler.[406]

Hz. Âişe *(radıyallahu anhâ)* anlatıyor: “*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı zaman derdi ki: “Ey Âişe! Ben Hayber’de yediğim (zehirli) yemeğin elemini hep hissediyordum. İşte bu anlar o zehirden dolayı kalp damarımın kesilmesini hissettiğim zamandır.*”[407]

Hayber Fâtihi Hz. Ali (k.v.)

Hayber Savaşı sırasında özellikle Kamûs Kalesi şiddetle direnmişti. Fetihten ümit kesilmeye başlandığı bir günün akşamında Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurdu:

– Bu sancağı yarın, Allah’ı ve Resûlünü seven, Allah’ın fethi kendisine nasip edeceği bir yiğide vereceğim.

Hz. Ömer *(radıyallahu anh)* demiştir ki: “*Emirliği o günkü kadar hiçbir zaman arzu etmedim. Beni çağırır ümidiyle Resûlullah’a kendimi göstermeye çalıştım durdum. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ali ibn-i Ebî Tâlib’i çağırdı, sancağı ona teslim etti ve şöyle buyurdu:*

– Yürü, Allah fethi müyesser kılıncaya kadar sağa-sola bakınma!

Hz. Ali derhâl hareket etti, sonra durdu ve arkasına dönmeden (gözlerini

hedeften ayırmadan) seslendi:

– Ey Allah'ın elçisi, onlarla ne (yapmaları) için savaşayım?

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– Onlarla, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet getirmelerine kadar savaş. Bunu yaptıkları an, -dinin yasaklarını çiğnemedikçe- kanlarını ve mallarını senden korumuş olurlar. Asıl hesapları(nı görmek ise) Allah'a aittir.[408]

Hayber kuşatması günlerce sürdü. İbn-i İshâk'ın rivayet ettiğine göre, Allah Resûlü önce Hz. Ebû Bekir'i sonra Hz. Ömer'i Hayber kalelerinin fethi için göndermiş, her ikisi de düşmanı yıpratıcı ve teslime zorlayıcı darbeler vurmuşlarsa da kaleler alınamamıştı. Neticede Peygamber Efendimiz, Hz. Ali'yi komutan tayin etti. Fetih onun eliyle müyesser oldu.

Habeşistan Muhâcirlerinin Dönüşü

Hâlâ Habeşistan'da bulunan ilk muhacirler de Hayber'in fethi sırasında geldiler. Bir rivayete göre Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Amr ibn-i Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye gönderip oradaki Müslümanları istetmişti. Necâşî de onları iki gemiye bindirerek göndermiş, Allah Resûlü henüz Hayber'de iken Habeşistan'dakiler gelmişler. Resûl-i Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Ca'fer ibn-i Ebî Tâlib'i kucaklayarak alnından öpmüş ve:

والله ما أدري بأيهما أفرح بفتح خيبر أم بقدوم جعفر؟ *"Vallahi bilemiyorum, hangisine sevineyim, Hayber'in fethine mi Ca'fer'in gelmesine mi?! demiş."*[409]

Hiç kuşkusuz Peygamberimizin, Habeşistan'dakileri istetmesi de Hudeybiye barışının yararlı sonuçlarındandır. Çünkü Müslümanlar yeterli derecede güçlendikleri için artık uzun süreden beri vatanlarından ayrı yaşayan ilk muhacirlerin, daha fazla gurbette durmalarına gerek kalmamış ve Allah Resûlü onların geri dönmelerini istemiştir.[410]

Allah Size Birçok Ganimet Vaat Etmiştir

وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَث يرَةً تَاْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِه وَكَفَّ اَيْدِىَ

النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِ ينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطاً مُسْتَق يماً وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللهُ بِهَا وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَد يراً

20-21- "Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaat etmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, mü'minlere bir işaret olsun ve Allah sizi doğru yola iletsin. Bundan başka sizin güç yetiremediğiniz ama Allah'ın sizin için kuşattığı ganimetler de vardır. Allah her şeye kâdirdir."

وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ "*Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaat etmiştir. Bunu size hemen vermiş..*" Bu âyet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere verdiği bu fethin ve ganimetlerin, alacakları mükâfatın hepsi demek olmayıp, aksine, alacaklarının daha ilkleri olduğuna ve bunların, onlara peşin verilen şeyler olduğuna bir işarettir. Âyette vaat edilen ganimetlerin neler olduğu hususunda birtakım görüşler vardır. Bunların en doğrusu şudur: Allah Teâlâ onlara, belirlemeksizin pek çok ganimet vaadinde bulunmuştur. Binâenaleyh müslümanların ganimet olarak elde ettikleri her şey, bu vaat olunan ganimetlerdendir ve Allah bunların hepsini bilmektedir. Bu tıpkı, cömert bir padişahın, kendisine hizmet eden kimseye, "İnşallah senin için, yaptıklarına karşı, tarafımdan mükâfatlar olacak!" deyip, mükâfatı açık ve net bir şekilde belirtmemesidir. Daha sonra padişahın ona verdiği her şey, işte bu vaadin muhtevasına girer. Bu iki durum arasında şu fark vardır: Padişah, kendisine hizmet eden o şahsa ulaşan bu şeylerin neler olacağını ayrıntılı olarak bilmemektedir. Ama Allah Teâlâ, bunları tâ vaat ederken bilmektedir.[411]

Vaad Edilen Ganimetler

Âyette vaat edilen ganimetlerin neler olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Şimdi o görüşlere temas edelim:

وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا "*Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaat etmiştir*."

Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın, mü'minlere bir kısım ganimetleri derhâl verdiği, diğer bir kısım ganimetleri ise daha sonra vereceği beyan edilmektedir.

Derhâl verilen ganimetlerden maksat, İbn-i Abbas ve Mücahid'e göre Hudeybiye sulhünden sonra Müslümanların elde ettikleri Hayber ganimetleridir. Daha sonra verileceği ifade edilen ganimetten maksat ise Hayber ganimetinden sonra, kıyamete kadar Müslümanların fetihleri ve kâfirlerden alacakları ganimetlerdir. Huneyn savaşında alınan ganimetler, Fars ve Rumlardan alınan ganimetler, Allah'ın vaat ettiği bu ganimetlerden bazılarıdır.[412]

Abdullah ibn-i Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise derhâl verilen ganimetlerden maksat, Hudeybiye antlaşmasının bizzat kendisidir. Bu barış antlaşması mü'minler için bir ganimet mahiyetindedir.[413] Bu görüşün daha tutarlı olduğu görülmektedir. Çünkü bu cümlede belirli bir olaya işaret vardır. Nitekim bu âyetin nazil olduğu sırada sadace Hudeybiye Barışı vuku bulmuştu. Dolayısıyla cümlede, Müslümanlara verilmiş olan ilahî va'din bir an evvel tamamlanmasına delalet eden bir işaret saklıdır.[414]

Ganimetlerden maksat, Mekke'nin fethi ve Mescid-i Haram'a giriştir, diyenler de vardır. Fakat bu görüş de pek doğru görünmemektedir, çünkü Mekke'nin fethinde ganimet ele geçmemiştir. Dolayısıyla başka savaşlarda elde edilen ganimetlere işaret edilmiş olabilir.[415]

İnsanların Ellerini Üzerinizden Çekmiştir

وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ "*İnsanların ellerini sizden çekmiştir*."

الكَفُّ: Yapanı, yapmak istediği, ya da meşrû olan bir fiilden engellemektir. Bu, el anlamındaki الكَفّ isminden türemiştir. Çünkü engellemek aslında el ile savarak olur.

Burada الكَفّ kelimesi mecaz olarak engellemek anlamında kullanılmıştır. Yani Allah, onların ellerini, sizden engellemeyi takdir etti. Şöyle ki onların size zarar vermesini engelleyecek sebepler yarattı. Tabii onların buna niyetlenmiş olup-olmamaları farketmez.[416]

Âyet-i Kerîme'de, Allah Teâlâ'nın, mü'minlerden insanların ellerini çektirdiği beyan edilmektedir. Bu insanlardan maksat, Katâde'ye göre Yahudilerdir. Zira mü'minler, Hudeybiye sulhunun yapıldığı yıldaki umreyi yapmak için yola

çıktıklarında Allah mü'minlerin Medine'de kalan aile ve çocuklarını, orada yaşayan Yahudilerin kalplerine korku salarak, onların şerrinden korumuştur.

Müslümanların Medine'yi terkedip yaklaşık 450 km. uzaklıktaki Hudeybiye'de bulundukları sırada herhangi bir düşman birliği tam o sırada Medine'ye hücum etme cesaretini gösteremedi. Hâlbuki 1400 savaş erinin gitmesinden sonra Medine cephesi çok zayıf kalmıştı. Yahudiler, müşrikler ve münafıklar bu durumdan faydalanabilirlerdi.[417] Hatta Medine Yahudileri, Hayber Yahudileri ile bazı Araplar, aralarında anlaşarak Medine'de Müslümanların evlerine baskın düzenlemeyi kararlaştırdılar. Bu baskında evlerde kalan Müslüman aileleri öldürecekler, buldukları eşyayı yağmalayacaklardı. Yüce Allah kalplerine korku salarak Yahudileri bu tuzaktan vazgeçirdi.[418] Böylece Allah, onların ellerini mü'minlerden çekti ve onları korudu.

Diğer bir görüşe göre ise Allah'ın mü'minleri şerlerinden koruduğu insanlardan maksat, Mekke müşrikleridir. Yüce Allah yapılan barış ile Mekkelilerin mü'minlere ilişmelerini önlemiş ve onların şerlerinden korumuştur.[419] Hâlbuki görünüşte onlar her bakımdan çok üstün durumda bulunuyorlardı. Ve savaşta kuvvet üstünlüğü bakımından da ilerideydiler.

Katâde de şöyle demiştir: "*Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Hudeybiye ve Hayber'e gittikten sonra Yüce Allah Medine'ye Yahudilerin ilişmelerini önlemiştir. Hudeybiye'de müşriklerin ellerinin çektirilmesi Allah'ın; "O... onların ellerini sizden... çektirmiştir."* (Fetih, 24) *buyruğunda sözkonusu edilmiştir.*"[420]

Bazı müfessirlere göre ise bundan maksat, Hayberlilerle onların müttefikleri olan Esed ve Gatafan kabileleridir. O zaman bu kabileler Hayberlilere yardıma gelmiş, Allah da onların kalplerine korku salmıştı.[421]

Âyetteki "*İnsanların ellerini üzerinizden çekmiştir*." ifadesi tek taraflı, 24. âyette ise "*sizinkini onlardan, onlarınkini sizden çekmiştir*." şeklinde çift taraflı olarak zikredilmiştir. Tarihte gerçekleşen olaylara bakarak tefsirciler burada geçen korumayı, müslümanlar Mekke'ye hareket ettikten sonra kuzey komşuları olan Hayber Yahudileri ile bazı müşrik Arap kabilelerinin fırsattan istifade

ederek Medine'ye hücum etmelerinin Allah tarafından engellenmesi olarak yorumlamışlardır. 24. âyetteki engelleme ise Hudeybiye'de olmuş hem müşriklerin birkaç kere teşebbüs ettikleri baskın hem de müslümanların savaşa karar vermeleri engellenmiş, iki tarafın da birbirine zarar vermelerine imkân tanınmamıştır.[422]

Mü'minlere Bir İşaret Olsun

وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ "*..mü'minlere bir işaret olsun..*" Yani onların bozguna uğramaları, sizin ise esenliğe kavuşmanız mü'minlere bir belge, bir delil olsun. Böylelikle Yüce Allah'ın gerek hazırlarken, gerek de hazır bulunmadıkları zamanda onları koruduğunu bilsinler.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onların ellerini sizden çektirmesi, mü'minlere bir alamet olsun diye bunu yaptı.

Bir diğer açıklamaya göre: Allah'ın size âcilen vermiş olduğu bu ganimetler, Allah Resûlünün *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Allah'tan size haber verdiği hususlarda, (mesela bu ganimetleri ele geçireceğinize dair size vaatte bulunması gibi) doğru sözlü olduğunu anlamanız ve bu size açık bir alâmet olsun diye böyle oldu.[423]

İşte bütün bunlar Allah'a şükretmeniz için ihsan edilmiştir. Bu nimetler, vaat ettiği şeylerin tamamında Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* doğru söylediğini ve sayıları az olmasına rağmen düşmanlarına karşı Allah'ın onları koruduğu ve yardım ettiğini bilmeleri için bir alâmet olsun diye bu alâmetle veya âyetle hidâyetleri artsın veya bu alâmet onları hak yolunda hidâyet üzere sabit kılsın da Allah'ın emrine boyun eğsinler ve Resûlullah'a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* itaat etsinler diye ihsan edilmiştir.[424]

Allah Sizi Doğru Yola İletsin

وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا "*Allah sizi doğru yola iletsin.*" Hidâyetinizi arttırsın veya hidâyet üzere size sebat versin diye. Aynı zamanda, her hâlükârda Allah'ın fazlı keremine güvenmeye ve her işte Allah'a tevekkül etmeye sizi irşad edip buna muvaffak kılsın diye.[425]

Allah, itaatınızın, emre sarılmanızın ve içinizdeki samimiyetinizin karşılığı

olarak sizi doğru yola çıkarsın... Böylece Yüce Allah onlara hem ganimet veriyor ve hem de hidâyet bahşediyor. Ve hoşlanmadıkları ve çok ağır kabul ettikleri bir antlaşma onlara her yönden tam bir hayır olarak ortaya çıkıyor. Netice itibariyle Yüce Allah onlara bildiriyor ki; onlar için Allah'ın tercihi, tercih edilmesi gereken yararlı bir şeydir. Kalplerini mutlak itaat ve emre sarılmaya hazırlayan da kendisidir.[426]

Bu fetih müjdeleri, gerçekleşen fetihler, elde edilen ganimetler, düşmanın zararlı olacak teşebbüslerinin engellenmesi, mü'minlerin sabır ve gayretleri yanında ve bundan da ziyade Allah'ın bir lütfudur. Bu lütfun hikmet ve gerekçesi ise mü'minlerin imanlarını, yaşanan delillerle güçlendirmek ve doğru yolda sebat edip ilerlemelerini sağlamaktır.[427]

Elde Edeceğiniz Birçok Ganimet

مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا "*...elde edeceğiniz birçok ganimet..*" Ganimetler kelimesinin 'alacaklar, elde edecekler' fiili ile nitelenmesi, o fiilin gerçekleşmesinden önce bütün biat edenlere olan bu vaadin faydasının kesin olarak meydana geleceğini ifade eder. Bunda ek bir kesinlik olarak fethin yakın olacağı, onlardan hiçbirinin bu fethi görmeden önce ölmeyeceği müjdesi anlamı vardır. Ayrıca, ganimetlerin 'alacaklar, elde edecekler' diye nitelenmesi vaadin kesinliğini ifade içindir.

فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ "*Bunu size hemen vermiş.*" âyetinde, فَعَجَّلَ '*Hemen verdi.*' fiili, olayın kesin olarak gerçekleşeceğine vurgu yapmak için mecaz olarak, gelecek zaman için kullanılmıştır. Yani bunu size ilerde kesin olarak verecek. Vaad edilenin, en yakın vakitte meydana gelmesi için Hayber ganimetlerini size verilecek şeyler kıldı.[428]

Peygamber'e Biat Edenlere Allah'ın Vaadi

20 ve 21. âyetler, genel olarak önceki âyetlerin, özellikle de 18 ve 19. âyetlerin bir devamıdır. 18 ve 19. âyetlerde Peygamberimize hitaben, ağacın altında biat edenler övülmekte ve müjdelenmektedirler. 20 ve 21. âyetlerde ise biat edenlerin bizzat kendilerine hitaben müjde verilmektedir. Dolayısıyla bu âyetler, önceki

âyetlerin devamı ve o âyetlerde ifade edilen müjdenin bir teyidi niteliğindedir.[429]

Allah'ın Sizin İçin Kuşattığı GanimetLER

وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللهُ بِهَا وَكَانَ اللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا

21- "Bundan başka sizin güç yetiremediğiniz ama Allah'ın sizin için kuşattığı ganimetler de vardır. Allah her şeye kâdirdir."

Yani Allah Teâlâ size Hudeybiye sulhu ve Hayber'in fethi dışında başka ganimetler ve fetihler de vaat etmiştir. Hali hazırda onları elde etmeye muktedir değilsiniz, kendi gücünüzle onu alamazsınız. Fakat Allah, lütuf ve keremiyle o fethi yani Mekke'nin fethini size nasip etti. Ayrıca Allah Teâlâ ezelî ilmi ile Huneyn gazvesinde Hevâzin ganimetleri, İran ve Bizans fetihleri gibi fetihlerde bulunup ganimetler elde edeceğinizi bilmektedir. Allah, gücüyle oraları istila etti ve onu size hibe etti. Oralar, etrafı kuşatılmış ve sizin için tutulmuş, elinizden kaçırmayacağınız bir yer gibidir. Allah Teâlâ her şeyi yapabilecek mutlak güç ve kuvvetin sahibidir. Hiçbir şey onu aciz bırakamaz.[430] O, dostlarına zafer ihsan etmeye, düşmanlarını yenmeye kadirdir.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede, âyetin indiği zamanda henüz müslümanların güçlerinin yetmediği fakat bilahare fethederek ganimetlerini elde edecekleri ülkelerden bahsetmektedir. Bu ülkelerden maksat, Abdullah ibn-i Abbas, İbn-i Ebî Leyla ve Hasan-ı Basrî'ye göre İran ve Bizans toprakları ile müslümanların yaptıkları bütün fetihlerdir. Mücahid'e göre ise kıyamete kadar fethedilecek ülkelerdir. Dahhâk, İbn-i Zeyd ve İbn-i İshak'a göre ise Hayber'dir. Katâde'ye göre de Mekke'dir. Zira mü'minlerin, bu âyet indiğinde fethetmeye güç yetiremedikleri şehir Mekke idi.[431] Yüce Allah orayı fethetmeden önce onu Peygamberine vaat etmiştir. Onlar, Yüce Allah orayı fethedeceklerini kendilerine haber verinceye kadar orayı fethedeceklerini ummuyorlardı.[432] Fakat Kur'ân önceden haber verdi ve zamanı gelince aynen Kur'ân'ın haber verdiği gibi

fetihler oldu ve Kur'ân'ın mu'cize oluşu bir kez daha ortaya çıktı.

İbn Kesir ve Mevdûdî'ye göre de bu âyetteki ganimetten maksat Mekke'nin fethidir. Mevdûdî devamla şöyle der: "*Henüz Mekke elinize geçmedi, fakat Allah onu kuşatmıştır ve Hudeybiye Antlaşması'nın getirdiği fetih ve zaferin sonucunda o da sizin elinize geçecektir*."

Aynı görüşte olan Seyyid Kutup bu konuda şöyle demektedir: "*İlahî ifadenin akışına en uygun düşeni bu ganimetin Hudeybiye barışını izleyen Mekke'nin fethi olayıdır. Yürürlükte ancak iki yıl kalabilen ve sonra müşriklerin bozduğu bu antlaşma sebebiyle Yüce Allah Mekke'yi müslümanlara hemen hemen savaşsız açmış ve nasip etmiştir. Bilindiği gibi, Mekke önceleri müslümanlara boyun eğmemiş, hatta onlara Medine'de kendi evlerinin önünde saldırmış ve Hudeybiye yılı kendilerini Mekke'ye sokmadan geri çevirmişti. Sonra Allah Teâlâ Mekke'yi çepeçevre kuşatmış ve onlara savaşsız olarak orayı teslim etmiştir*."[433]

Gücünüz Yetmeyen Zaferler

قَدْ أَحَاطَ اللهُ بِهَا "*Allah ise onları kuşatmıştır*." buyruğu da Allah onları sizin için hazırlamıştır, demektir. Bu âyete göre o ganimetler, dört bir yanından etrafı kuşatılmış olup, kuşatıldığından ötürü elden kaçması sözkonusu olmayan bir şey gibidir. İşte sizler de şu anda henüz onlara güç yetiremiyor iseniz dahi, Allah onu muhakkak surette kuşattı yani zaferinizi takdir etti, sizin tarafınızdan fethedilsinler diye muhafaza etti ve kesin olarak vaat etti, mü'minler için korumaktadır ve bunlar kesin olarak sizin elinize geçecektir.[434]

Ferrâ, Cenâb-ı Hakk'ın ifâdesini, "*Allah bu şeyleri, (sonraki) mü'minler için muhafaza etti... Müslümanlar onu elde edinceye değin, onlar yok olmayacaklar...*" şeklinde tefsir etmiştir.[435]

Netice itibariyle, bu âyette Allah'ın bu beldeleri ve ganimetleri kuşattığı ve Müslümanları daha sonra bu yerleri fethe muktedir kılacağı belirtilmiştir. Her hâlükârda bu ifadeyle müslümanların kalpleri huzur bulmuş, maksat Mekke, Hayber ya da başka bir şey de olsa, Kur'ân mucizelerinden bir müjde gerçekleşmiştir.[436]

Allah Her Şeye Kâdirdir

وَكَانَ اللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا *“Allah her şeye kâdirdir.”* Allah Teâlâ sürekli olarak bu sıfatla muttasıftır. O’nun kudreti kendisinden kaynaklanan ve kendisine özgü bir kudrettir. Sadece bir kısım şeylere değil her şeye taalluk eder.[437]

Yüce Allah, Hudeybiye’deki imtihanın ve mahrumiyetin karşılığı ve mükâfatı olarak Hayber’i ve ganimetlerini hemen vermiştir, diğerlerini ise kendileri bugün henüz bilmeseler ve elde edecek güce sahip bulunmasalar da Allah bilmekte ve onlar için muhafaza etmektedir; zamanı geldikçe de lütfedecektir. Ayrıca ganimet, savaşın bir ödülü ise bu ödül maddî olan ve dünyada elde edilenlerden ibaret de değildir, Allah’ın mücahid kulları için, gaziler ve şehitler için âhirette hazırladığı, beklettiği nice ödüller, bitip tükenmeyen ganimetler vardır.[438] Dolayısıyla âyetten böyle bir mânâ çıkarmak da mümkündür.

Sizinle Savaşsalardı Arkalarına Dönüp Kaçarlardı

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذ ينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمّ لَا يَجِدُونَ وَلِـيًّا وَلَا نَص يراً سُنَّةَ اللهِ الَّت ى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَـبْد يلاً

22-23- “Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı. Allah’ın öteden beri gelen kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا *“Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı..”* Şâyet Hudeybiye’de antlaşmadan önce Kureyş kâfirleri, siz onlarla bir antlaşmaya yanaşmamış, ya da onlar antlaşmak istememiş olup da sizinle savaşı göze alıp savaşa tutuşsalardı, Allah Teâlâ, Resûlüne *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve mü’minlere mutlaka yardım eder ve onlar da:

لَوَلَّوُا الأَدْبَارَ *“muhakkak arkalarına dönüp kaçacaklardı.”* Çünkü Allah, sizin biatinizden hoşnut olmuş ve topluluğunuzu takdir etmiş idi. Onun için onlara karşı size yardım edecek ve onlar da kaçacaklardı. Çünkü kâfirler her zaman

korkak olur, hiçbir zaman mü’minlerle savaşa cesaret edemezler. Ancak mü’minler Allah yolundan ayrılıp aralarında ihtilâfa düşerlerse, işte o zaman Allah’ın üzerlerindeki yardımı kalkar, düşmanları kendilerine karşı cesaretlenir. Kâfirlerden korkmaya başlarlar ve savaştıkları zaman da hezimete uğrarlar. Tarihte bunun birçok örneği vardır. Allah ve Resûlünün yolundan ayrılanlar daima hezimete uğramışlardır.[439] Çünkü Allah ve Resûlünün yolundan ayrılınca, Allah’ın yardımından ve fethinden de mahrum kalmış olurlar.

Dost ve Yardımcı da Bulamazlar

ثُمَّ لاَ يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا *“Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.”* Sizinle savaşmak için kendilerini koruyacak bir muhâfız, kendilerine destek olacak bir dost ve size karşı kendilerine yardım edecek bir yardımcı bulamazlardı.

Âyete şöyle de mana verebiliriz: Allah mü’minlere yardım etmeyi murat ettiği için, meselâ onlar Hudeybiye seferinde iken yahudiler veya müşrikler Medine’ye hücum etselerdi bile Allah’ın izin ve yardımı ile yenilecek, geri dönüp kaçacaklardı.[440]

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede, ağacın altında Resûlullaha biat eden mü’minlerin maneviyatını takviye etmekte ve onlara yardım edeceğini bildirmektedir.

Allah’ın Öteden Beri Değişmeyen Kanunu

سُنَّةَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً

23- “Allah’ın öteden beri gelen kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

سُنَّةَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ *“Allah’ın öteden beri gelen kanunu budur.”* Allah’ın, devamlı olarak süregelen kanunu, kâfirlere karşı dostları olan mü’minlere yardım etmektir. O’nun peygamberinin galip gelmesi eski ümmetlerden beri cereyan edegelen bir âdetidir. Yani kâfirlere karşı iman ordusuna yardım etmek, hakkı yükseltip bâtılı alçaltmak, Bedir’de sevdiği mü’min kullarına müşrik düşmanlarına karşı yardım ettiği gibi kuvvetler

dengesiz bile olsa mü’min kullarını düşmanlarına galip kılmak, işte bütün bunlar Allah’ın mahlukâtı hakkında cereyan eden sünnetullah, eskiden beri devam eden âdet ve kanunudur. İşte bu sünnetullah aynen devam etmektedir.

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً *“Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”* Allah’ın bu kanunu asla değişmeyecektir. Zira iyilikte bulunana iyiliğinin karşılığını vermek, kötü amel işleyenleri cezalandırmak, Allah’ın adaletinin gereğidir.

Âyette ‘Allah’ın sünneti’ ifadesinden kastedilen şudur: Allah, Resûlüyle savaşan kâfirleri rezil ve perişan eder. Bu Allah’ın önceki toplumlara da uyguladığı bir kanunudur. Allah’ın bu sünneti daha önce de geldi geçti. Allah’ın sünnetinde, Allah’ın toplumla ilgili yasalarında asla bir değişiklik bulamazsın. Zamanın hangi diliminde, mekânın hangi bölümünde, hangi coğrafyada, hangi devirde olursa olsun Allah’ın değişmeyen yasası işte budur. Müslümanlar, Müslüman oldukları sürece, Müslümanlar Allah’ın istediği gibi bir hayat yaşadıkları, Allah’a güvendikleri, Allah’ın yardımına ehil oldukları sürece kesinlikle Allah’ın yardımı ve desteği onlar üzerinedir. Müslümanlar, böyle Allah’ın dinine destek oldukları sürece onlarla savaşan kâfirler her zaman karşılarında önce Allah’ı bulacaklar ve her zaman Müslümanlar karşısında mağlup olup kaçacaklardır. Allah desteğindeki Müslümanlar karşısında onların bir başarıya ulaşmaları asla mümkün olmayacaktır.[441]

Eğer Müslümanlar, Allah’ın sünnetine, Allah’ın bu toplumla ilgili yasalarına boyun eğmezler de Allah’ın buyruklarını ihlâl ederek, Allah’ın istediği kulluktan çıkarak, Peygamberinin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* emir ve yasaklarına riâyet etmeyerek, Kitap ve sünnetten uzaklaşarak kendi hevâ ve hevesleri doğrultusunda hareket ederek bir savaşa girerlerse yani Allah desteğini kaybetmiş bir vaziyette karşılarındaki kâfirlerle eşit bir konumda savaşa girerlerse, o zaman da elbette sünnetullah gereği hangi taraf güçlüyse savaşı o taraf kazanacaktır. O zaman da Müslümanların artık kendilerinden başka hiç kimseyi kınamaya hakları olmayacaktır.[442]

سُنَّةُ اللهِ *“Sünnetullah” “Allah’ın sünneti”*

Sünnetullah; Allah’ın evrende yaratıklar için koymuş olduğu tabiî kanunlar

anlamına gelen bir terimdir. السُّنَّة: Sünnet, kelime olarak, izlenen ve gidilen yol, âdet, yaşayış tarzı ve şekli[443] ve ayrıca tabiatta geçerli âdet anlamına gelir. Sünnetullah da "Allah'ın sünneti" yani Yüce Allah'ın yaratıkları için koymuş olduğu hüküm ve kanun demektir. Allah'ın evrende ve yaratıkları arasında geçerli genel bir kanunu olan sünnetullah değişmez ve bozulmaz; bu sebeple sünnet-i âmme diye de anılır. Tabiatta tanık olduğumuz bütün olaylar, belli bir düzene ve âdete göre meydana gelir. Sünnetullah ilâhî hikmet gereği önce sebebin, sonra da sonucun yaratılması şeklinde ortaya çıkar…

Tabiatta sünnetullah çerçevesinde meydana gelen pek çok olaya tanık olunmaktadır. Söz gelimi; ateş yakar, su söndürür, su belli bir derecede (şartlara göre) kaynar, gaz veya buz hâlini alır. Bunlara tabiat kanunları denir. Ancak bu sünnet-i ilâhiyye, yine ilâhî bir hikmet gereği, meselâ bir peygamberin Allah tarafından gönderilmiş olduğu iddiasını isbat edebilmesi için değişebilir. Başka bir anlatımla, Allah tarafından konan sünnet-i âmme (genel kanun), özel durumlarda yine Allah'ın özel bir sünnetiyle (sünnet-i hâssa) bozulabilir. İşte olağanüstü hâller bu tarzda ortaya çıkar. Kuşkusuz, başlangıçta genel sünneti koyan Allah, dilerse bu sünneti, belli ve geçici bir süre için değiştirebilir. Fakat bu, genel sünnetin devamlı olarak ve rastgele bozulduğu anlamına gelmez. Özel durum geçince, her şey eski hâlini alır. Esasen "bozulma", "değişme" gibi kelimelerle anlatım yerine bunun genel kanun içinde ve onu hiçbir şekilde bozmadan, özel bir ortam yaratma tarzında açıklanması daha uygun olur.

Sünnetullah, sadece tabiî olaylar hakkında geçerli değildir. O, aynı zamanda sosyal olaylar için de söz konusudur. Âyetlerde sünnetullah teriminin kullanılışı bunu göstermektedir. Meselâ, Allah'ın sünnetinde asla bir değişme bulunmadığını vurgulayan Fâtır Sûresi'nin 43. âyetindeki "*..öncekilere uygulanagelen sünnete (kanuna) bakmazlar mı?*" ifadesinden bu husus kolayca anlaşılmaktadır. Zira bu âyetlerde, açıkça geçmiş ümmetlere uygulanan bir yasadan sözedilmektedir ki bu, sosyal olaylara ilişkin bir yasadır. Yasanın gereği ise haddi aşanların, kendi tutumları yüzünden bir belâya uğramaları ve yokluğa mahkûm edilmeleri olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde, bu anlamda sünnetullahın geçmiş ümmetlerdeki birçok örneğine işaret edilmiştir.[444]

Allah ve Elçileri Gâlip Gelir

Ebû Hayyân şöyle der: Yüce Allah, Nebîleri ve Resûlleri için ezelî bir kanun koymuştur. O da كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ *"Allah: 'Ben ve elçilerim elbette gâlip geliriz.' diye hükmetmiştir. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak gâliptir."* (Mücâdile, 21) âyetidir. Yüce Allah'ın kanunu, âdeti değişmez, bozulmaz.[445] Bu adet de kâfirlere karşı mü'minlere yardım etmektir. Çünkü mü'minlerin niyeti Allah'ın dinine yardım etmektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدامَكُمْ *"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) destek olursanız, O da size yardım eder ve savaşta ayaklarınızı kaydırmaz."* (Muhammed, 7), وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ *"Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir."* (Hac, 40). Yani Allah, -her ne kadar bazı yerlerde yenilmiş olsalar bile- mü'minlerin savaşlarının sonucu zafer olacak şekilde onlara yardımı garanti etmiştir.

Yardımın mükemmelliği, mü'minlerin zorda kalmalarına, iman ve takvalarına göre olur. Bu sebeple bu vaat çoğunlukla Peygambere ve onunla birlikte olanlara yapılmıştır. Bu sebeple yardım, Bedir gününde olduğu gibi tehlike durumunda tam olur. Uhud gününde olduğu gibi genişlik durumunda ise sınırlı olur. Peygamberimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Bedir gününde yaptığı şu dua buna delalet eder: اللّهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي اللّهُمَّ آتِ مَا وَعَدْتَنِي اللّهُمَّ إِنْ تُهْلِكْ هَذِهِ الْعِصَابَةَ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْضِ *"Allahım! Bana vaat ettiğini yerine getir. Allahım! Bana vaat ettiğin zaferi ver. Allahım! Eğer bu müslüman topluluğu helak edersen, yeryüzünde bir daha Sana kulluk edilmez."*[446]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قالَ مُوسى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُها مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَالْعاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ *"Mûsâ kavmine şöyle dedi: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Muhakkak ki dünya Allah'ın mülküdür; kullarından dilediğini oraya vâris kılar. Güzel âkıbet, elbette müttakilerindir."* (A'râf, 7/128)

Bu yardım Resûlullah Efendimizden *(sallallahu aleyhi ve sellem)* sonra onun vasiyetlerine sarılmalarına göre müslüman ordulara da yapılır. Peygamberimizden *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

يَأتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَغْزُو فِئَامٌ مِنْ النَّاسِ فَيُقَالُ لَهُمْ فِيكُمْ مَنْ رَأى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيُفْتَحُ لَهُمْ ثُمَّ يَغْزُو فِئَامٌ مِنْ النَّاسِ فَيُقَالُ لَهُمْ فِيكُمْ مَنْ رَأَى مَنْ صَحِبَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيُفْتَحُ لَهُمْ ثُمَّ يَغْزُو فِئَامٌ مِنْ النَّاسِ فَيُقَالُ لَهُمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ رَأَى مَنْ صَحِبَ مَنْ صَحِبَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيُفْتَحُ لَهُمْ “*Bir zaman gelir, insanlardan bir takım gruplar savaşır. Onlara şöyle denilir: İçinizde Peygamberi gören var mı? Evet diye cevap verilir ve onlara fetih müyesser olur. Sonra bir zaman gelir ve insanlardan bir takım gruplar savaşır ve içinizde Peygamberle arkadaşlık edenleri gören var mı? diye sorulur. Evet denilir ve onlara fetih müyesser olur. Sonra bir zaman gelir ve insanlardan bir takım gruplar savaşır, onlara içinizde Peygamberle arkadaşlık edenlere arkadaşlık edenleri gören var mı? diye sorulur. Evet denilir ve onlara fetih müyesser olur.*”[447]

Allah’ın Yasası Asla Değişmez

Yüce Allah işte böylece Müslümanların galibiyetleri ile kâfirlerin yenilgilerini, sâbit, değişmez ve evrende uygulamış olduğu kendi yasasına bağlıyor. Bu mü’minler kendi zaferleriyle, düşmanlarının yenilgilerinin Yüce Allah’ın şu varlık âleminde uyguladığı yasalarından biri olduğunu duyunca, kim bilir içlerinde ne huzur, ne güven ve sebat duymuşlardır?

Bu ilahî yasa değişmez bir kanundur, sürüp gider. Fakat bazen belirli bir süreye kadar gecikebilir. Bu gecikmeye mü’minlerin tuttukları yol, ya da Yüce Allah’ın bildiği davranış biçimleri sebep olabileceği gibi, bazen de sebep, mü’minlere zaferin ve kâfirlere de yenilginin doğacağı ortamı hazırlamak olabilir ki bu ortamın bir değeri ve etkisi olsun. Ya da bu gecikmenin sebebi, ne birinci ihtimaldir, ne de ikinci. Ancak Yüce Allah’ın bildiği başka bir şeydir. Fakat ne olursa olsun Yüce Allah’ın yasası asla değişmez. Ve söz söyleyenlerin en doğru sözlüsü Allah’tır. “Ve sen Allah’ın yasasında asla değişiklik bulamazsın.”[448]

Âkıbet Müttakilerindir

Âlûsî’ye göre âyetten maksat, başarı ve gâlibiyetin; netice itibariyle peygamberler tarafında kalması, onların her durumda gâlibiyete ulaşması demektir. Yoksa gayrimüslimlerle yapılan her savaşta peygamberlerin gâlip

gelmesi, gayrimüslimlerin mutlaka hezîmete uğraması demek değildir.

Evet... Gayrimüslimler de bazen gâlip gelseler bile, neticede yine mağlup olmuş, esas gâlip gelenler, peygamberler olmuştur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ *"..Şüphen olmasın ki hayırlı âkıbet müttakilerindir! (Sonunda kazananlar, Allah'ı sayıp O'nun emirlerini çiğnemekten sakınanlar olacaktır)."* (Hûd, 49) İnananlara ait olan bu hayırlı âkıbet, her zaman bu dünyada olmasa bile, netice itibariyle Cennet'e girmek suretiyle kazananlar yine onlar olacaktır. Kâfirler bu dünyada kazanmış gibi görünseler bile neticede Cehennem'e girerek kaybedenler yine onlar olacaktır.

Onların Ellerini Sizden, Sizin Ellerinizi de Onlardan Çeken Allah'tır

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

24- "O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir."

Hudeybiye yılında Resûlullah'ı *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve beraberindekileri Kâbe-i Muazzama'dan alıkoymak için geldiklerinde Mekke'nin içinde ve etrafında müşriklerin ellerini müslümanlardan, müslümanların ellerini de müşriklerden çeken bizzat Allah Teâlâ'dır. Zira Mekkelilerden seksen kişi silahlı olarak Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* dalgınlığından faydalanmak maksadıyla Ten'im dağı tarafından Resûl-i Ekrem'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bulunduğu yere doğru indiler. Müslümanlar onları yakaladılar. Bir müddet sonra da onları serbest bıraktılar. İşte müslümanlarla müşrikleri birbirlerinden uzak tutması, Allah'ın mü'minlere ihsan ettiği bir lütuftur.[449]

İbn Kesir der ki: "*Evet bu, Yüce Allah'ın, mü'min kullarına bir lütfudur. O zaman, müşriklerin ellerini mü'minlerden çevirdi. Dolayısıyla onlardan mü'minlere herhangi bir kötülük gelmedi. Mü'minlerin ellerini de müşriklerden çekti. Böylece Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmadılar. Evet, Yüce Allah bu iki*

gruptan her birini korumuş ve aralarında barış antlaşması yapmalarını sağlamıştır. Bu antlaşmada mü'minler için büyük bir fayda ve onlar için dünya ve âhirette iyi sonuç vardır."

Nüzul Sebebi

Bu âyetin nüzul sebebiyle ilgili birkaç rivayet vardır:

1. Hz. Enes'in *(radıyallahu anh)* şöyle dediği rivayet olunmuştur: "*Mekkeli seksen kişi silahlı olarak sabah namazı vakti, Peygamberimizi gafil yakalayıp öldürmek niyetiyle Ten'im'den Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabının karargâhının etrafında dolaştılar. Bu olay arada barış yapmak üzere elçilerin gidip geldiği sırada olmuştu. Bize herhangi bir zarar veremeden onları esir aldık ve hayatta bıraktık (öldürmedik). Sonra Peygamberimiz onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah, "Mekke'nin göbeğinde, onların ellerini sizden sizin ellerinizi de onlardan çekendir..." âyetini indirdi.*"[450]

2. O zamanlar henüz İslam'la şereflenmemiş olan Hâlid ibn-i Velîd komutasında iki yüz kişilik bir güç, Usfân önünde bulunan Gamîm isimli bir tepeyi siper alarak mevzilenmiş ve müslümanlar namazda iken ansızın hücum etmeyi planlamışlardı. Müslümanlar öğle namazına niyetlendiler, sonra vazgeçip ikindiye bıraktılar. Peygamberimiz ikindi namazını salâtü'l-havf (tehlike hâlinde kılınan namaz) usulü ile kıldırdığı ve böylece yüzleri düşman tarafına dönük bulunduğu için Hâlid, "Bu adam korunmaktadır." diyerek kararını gerçekleştiremedi.[451]

3. Abdullah ibn-i Muğaffel el-Müzenî dedi ki: "*Hudeybiye'de Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sözünü ettiği ağacın dibinde bulunuyorduk. Biz bu durumda iken üzerimize silahlı otuz genç delikanlı çıkıverdi. Üzerimize doğru hücum ettiler. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara beddua etti, Yüce Allah da onların gözlerini aldı ve hiçbir şey göremez oldular. Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara: "Sizler herhangi bir kimsenin ahdine (emanına) sığınarak mı geldiniz? Yoksa herhangi bir kimse size bir eman mı verdi?" Onlar: "Hayır, öyle bir şey yok dediler." Peygamberimiz de onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah:*

“O onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir.” âyetini indirdi.”[452]

4. Hudeybiyye seferi esnasında Ebû Cehl’in oğlu İkrime -ki sonradan müslüman olmuştur- beş yüz kişi ile Hudeybiye vadisine çıkmış, müslümanlara baskında bulunmak istemişti, fakat Peygamber Efendimizin gönderdiği bir kuvvet, onları yenilgiye uğratmıştı.[453]

5. Müfessirlerden bazıları bu zikredilenleri uzak görmüş ve âyetin Mekke fethi hakkında nâzil olduğunu belirtmişlerdir. Bu âyetin Mekke fethi hakkında nâzil olduğuna dair İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretlerine dayandırılan bir söz de vardır.[454] Fakat bu yorum, sûrenin bağlamına uygun düşmez. Ayrıca ilk müfessirlerin görüşüne de aykırıdır. Hâlbuki onlar maksadı daha iyi bilirler.[455]

El Çektirme Ne Zaman ve Nerede Oldu?

Bu âyet, savaştan el çektirmeye işaret etmektedir. İlk müfessirler bu el çektirmenin Hudeybiye’de olduğu konusunda fikir birliği içindedirler. Bu görüş, çeşitli yollarla gelen rivayetlere dayanmaktadır. Bazı rivayetlerde diğerlerine göre bazı eklemeler ve farklılıklar vardır. Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığına göre birkaç defa sayıları 6, 12, 30, 70, 80 veya 200 arasında değişen Mekkeli düşmanların özel hareket ve baskın güçleri silahlı olarak müslümanlara ansızın saldırmak üzere Hudeybiye’ye inmişler, Müslümanlar ise onları farketmişler ve savaşmaksızın onları yakalamışlar. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onları serbest bırakmıştır. Bu olay, elçilerin, Allah Resûlü ile Mekkeliler arasında gidip geldiği günlerde olmuştur. Belki de Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* barış antlaşmasının bozulmasından kaçınarak onları serbest bırakmıştır.[456] Bu serbest bırakma da neticede Hudeybiye antlaşmasının imzalanmasına vesîle olmuştur. Hudeybiye antlaşması ise gerçekten Müslümanların lehine olan, Müslümanları zafere ulaştıran, Müslümanlara Mekke’nin fethini hazırlayan bir antlaşmaydı. İlk bakışta Müslümanların aleyhineymiş gibi görünse de ilerde bütün Arabistan yarımadasını Müslümanların emrine verecek bir başarıydı bu… Müslümanlar büyük bir zafer kazanmışlardı bu antlaşmayla. Hem de kılıçlarını

kınlarından çıkarmadan, burunları bile kanamadan. Mekkeli müşrikler artık Müslümanların ve İslam'ın varlığını kabul etmişlerdi. Düne kadar değer vermedikleri Müslümanlarla barış masasına oturmuşlardı. Müslümanlar adına büyük bir siyasî zaferdi bu.[457]

Onları sizden çeken ve sizi onlardan çeken ancak Allah'tır, ne sizsiniz, ne de onlardır. Çünkü onlar size kötülük yapmak istiyorlardı. Siz ise onları kuşattığınız zaman onları öldürmek ya da esir almak istiyordunuz. Allah onlara ve size engeller takdir etmeseydi savaşa bulaşırdınız. Onların ellerini sizden çekmesi, onlar size ansızın saldırmadan önce onlara karşı sizi uyarmasıdır. Sizin ellerinizi onlardan çekmesi, Resûlullah'ın *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onların affedilmesini ve serbest bırakılmasını emretmesidir.[458]

Batn-ı Mekke

بَطْنِ مَكَّةَ "Batn-ı Mekke" البَطْن 'Batn' kelimesinin gerçek anlamı, 'insanın ve hayvanın içi' demektir. Bunun 'alçak ve orta konumdaki şey' anlamlarında kullanılması ise mecazdır.

Râgıb el-İsfehânî şöyle demiştir: Alçak yönlere بَطْن batn, yüksek yerlere ise ظَهْر/sırt denilir. Mesela vadinin ortasına بَطْنُ الْوَادِي 'batnu'l-vâdî' denilir. Bir yere nispet edildiği zaman بَطْن lafzının kullanımından anlaşılan mana, o yerin ortasıdır.

Âyette geçen بَطْنِ مَكَّةَ "Batn-ı Mekke" hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bununla Mekke kastedilmektedir. İkinci görüşe göre ise kastedilen Hudeybiye'dir. Çünkü Hudeybiye'nin bir bölümü Harem bölgesindedir.[459]

Hudeybiye, Mekke ve Cidde arasında yol üzerindedir. Bu yer Mekke'ye daha yakındır ve Mekke'ye 17 kilometredir. Günümüzde de Mekke'de oturanların umre için mîkat yeri olan Ten'îm ise sekiz kilometredir. Mekke şehir sınırının yakınlarında, Ten'îm ve Hudeybiye'de yani Mekke'nin neredeyse içinde veya bir başka açıklamaya göre Hudeybiye aşağıda yani vadide olduğu için Mekke'nin aşağısında veya Mekke'nin göbeğinde denilmiştir.[460]

Bir diğer görüşe göre batn-ı Mekke demek, harem bölgesi demektir. Harem

bölgesinin hepsi de Mekke sayılmaktadır.[461]

Allah, Yaptıklarınızı Görendir

وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا *"Allah, yaptıklarınızı görendir."*Allah Teâlâ mü'min ve müşrik kullarının yaptığı amelleri çok iyi bilmektedir. Bu konuda hiçbir şey ona gizli kalmaz. Buna göre "Sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra..." sözünden maksat Mekke'nin fethi değildir. Doğru olan görüşe göre bu âyet, Mekke savaş yoluyla fethedildiği hâlde Mekke'nin fethinden önce Hudeybiye'de nâzil olmuştur. Buna göre bu âyetten maksat müslümanlara baskın yapmak için gelen müşriklerin esir alındıktan sonra müslümanlar tarafından öldürülmemeleridir.[462] Aynı şekilde, müşriklerin ellerinin de Müslümanlardan çekilmesi, onların Müslümanlara zarar verememeleridir.

Âyetler Arası İlişki

Allah Teâlâ Kureyş kâfirleriyle mü'minlerin birbirlerinden uzaklaşarak el çekmeleri ve kendi aralarında yaptıkları Hudeybiye antlaşmasının kesinlik kazanması gibi mü'minlere ihsan ettiği nimetleri zikrettikten sonra gelen âyette "*Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkek ve kadınları bilmeyerek çiğneyip de o yüzden size onlardan sıkıntı ve vebal isabet etme ihtimali olmasaydı (size fetih için elbette izin verilirdi.)*" âyetiyle karşılıklı ateşkesin sebeplerini beyan etmiş ve sulh antlaşmasının hikmetinin mü'minleri korumak olduğunu izah etmiştir:[463]

Savaşın Önlenmesinin Hikmeti

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

25- "Onlar inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını men edenlerdir. Eğer kendilerini henüz

tanımadığınız mü'min erkeklerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık."

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ "Onlar inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını men edenlerdir." Yani Allah'ın bir olduğunu inkâr edenler başkaları değil elbette Kureyş müşrikleridir. Ey Müslümanlar! Siz ona daha lâyık ve ehil olduğunuz hâlde Beytullah'ı tavaf etmenize de onlar engel olmaktadır.

Kurtubî şöyle der: "*Kureyş, Hudeybiye yılında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), arkadaşlarıyla birlikte umre için ihrama girdiği zaman, müslümanların Mescid-i Haram'a girmesini engellemiş ve kurbanların, kesileceği yere varmasına mâni olmuşlardı. Ancak onlar, bunun doğru olduğuna inanmıyorlardı. Fakat izzet-i nefisleri ve Câhiliyye gururları, onları, dinen doğru olduğuna inanmadıkları bu işi yapmaya sevketti. Dolayısıyla Yüce Allah onları kınadı ve bu sebeple tehdit etti.*"[464]

صَدُّوكُمْ "*..sizi menettiler..*" Hiçbir mazeretleri olmadığı hâlde ve hiçbir mâni yokken sizi engellemeleri, ancak câhiliyye taassubu sebebi iledir. Hâlbuki mü'minler, harem halkının yararı için kurbanlıklarını sevkederek Kâbe'nin saygınlığını ta'zim ederek gelmişlerdi. Umreden onları engellemeleri doğru bir şey değildi. Fakat câhiliyye taassubu onların akıllarını kör etmişti. Bu sebeple müslümanları engellemede kararlı olmuşlardı.[465]

Bekletilen Kurbanlar

وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ "Bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını (men edenlerdir)." Âyetteki الْهَدْيَ "hedy"den maksat, Harem-i Şerif'in fakirlerinin yemesi için Beytullah'a gönderilen kurbanlıklardır. O kurbanlık hediyeleri yerine yani kurban edilmesi helal olan yere, Minâ mevkiine varmaktan men ettiler. Bundan dolayı azap ve kötü âkıbete lâyık oldular.

وَالْهَدْيَ "Hedy" kelimesi burada iki manada anlaşılabilir:

1. Mekke’ye götürülen her şey.

2. Allah’a yaklaşmak maksadıyla Harem-i Şerife sevk edilip, hac veya umre için Beytullah’ı ziyaret esnasında orada boğazlanacak kurbanlık koyunlar.

مَحِلَّهُ (Mehılle) “*Mahalline*.” Yani kurban kesmenin helal olduğu yer demektir. Bu yerden başka yerde kurban kesmek câiz olmaz. Kurbanların kesildiği yer Mina veya Mekke’deki harem mıntıkasıdır. Burada kendisinde kurban kesmenin helâl olduğu (câiz olduğu) yer değil de öteden beri kurban kesim yeri olan Mina kastedilmiştir.[466] Onların kurbanlıkları engellemelerinin anlamı; kurban sahiplerini Mina’daki kurban kesme yerine ulaşmasını engellemeleridir. Yoksa bundan maksat doğrudan kurbanlıkları engellemeleri değildir.[467]

Peygamber Efendimizin götürdüğü kurbanlıklar yetmiş deve idi. Hudeybiye antlaşmasında bulunan Câbir ibn-i Abdillah şöyle demiştir: “*O gün biz yetmiş büyükbaş hayvan kestik. Her bir büyükbaşa yedi kişi ortak olduk.*”[468]

Yüce Allah lütfuyla Harem hudutlarının dışında bulundukları hâlde vardıkları yeri yani Hudeybiye’yi kurban kesim yeri kılarak onlara ruhsat vermiştir.[469]

Bilmeden ve İstemeyerek Yapılan Kötülüklerin Vereceği Sıkıntı

وَلَوْلاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ “*Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mü’min erkeklerle, mü’min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, (Allah savaşı önlemezdi.)*”

Yani şâyet Mekke’de imanlarını gizleyen, kavminden korktuğu için imanını gönlünde saklayan musta’zaf mü’min erkek ve kadınlar bulunmasaydı, elbette ki fetih için size izin verirdik. Ve sizin ellerinizi onlardan çekmeniz, onları öldürüp kökten temizlemeniz için sizi onların başına belâ yapardık. Ancak onlar arasında tanımadığınız, savaşın tuzağına düşmüş mü’min erkek ve kadın toplulukları vardır.

“*Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mü’min erkeklerle, mü’min kadınlar olmayaydı...*” buyruğu ile Mekke’de kâfirler arasında bulunan Seleme ibn-i Hişam, Ayyaş ibn-i Ebî Rebîa, Ebû Cendel ibn-i Süheyl ve benzeri musta’zaf

mü’minler kastedilmektedir.[470] Mekke’deki bu mü’minler 7 erkektir. Başka bir rivayete göre, onlar 3 erkek ve 7 kadındır. Âyetin lafzı, ikiden daha fazla olmasını gerektiriyor.[471]

Bu zâtların 72 kişiden ibaret olduğu da rivayet edilmiştir.[472]

Mustaz’aflar

Bu âyette, Mekke’de mü’min erkek ve kadınların varlığı bildiriliyor. Bunlar, imanlarını gizleyen bir topluluktur. Müslümanlar ile Kureyş arasında bir savaş meydana gelse onların tehlikeden uzak durmaları veya gizlenmeleri zor olurdu. Onlar Mekke’de özürlerinden dolayı kalmışlardı. Nisa Sûresi’nin 75. âyeti Mekke’de veya başka bir yerde müslüman olmuş olup da Medine’ye hicret ederek kendilerini işkenceden kurtaramayan mü’minlerin feryadını şöyle dile getiriyor: “*Size ne oluyor ki Allah yolunda ve çaresizlik içinde bırakılan: “Ey büyük Rabbimiz! Ahalisi zalim olan şu memleketten bizi kurtarıp çıkar. Tarafından bir sahip gönder, katından bir yardımcı yolla!” diye yalvarıp yakaran bir kısım erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda düşmanla çarpışmıyorsunuz?*” Yine Nisa Sûresi’nin 98 ve 99. âyetlerinde şöyle buyurulmaktadır: “*Ancak, her türlü imkândan mahrum ve hicret için yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar bu hükmün dışındadırlar. Çünkü bunları Allah’ın affedeceği umulur. Allah gerçekten afüv ve gafurdur (affı ve mağfireti boldur).*”

Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* amcası Hz. Abbas *(radıyallahu anh)* ve ailesi de müslümandı ve Mekke’nin fethine kadar Mekke’de kalmışlardı. Hz. Abbas ve ailesinin Mekke’de kalması, Resûlullah’ın izni ile olmuş ve bir maslahat gözetilmiştir.[473]

Eğer.. Olmasaydı

وَلَوْلاَ “*Eğer.. olmasaydı..*” buyruğundaki şart cümlesinin cevabı hazfedilmiştir. Yani “kendilerini henüz tanımadığınız mü’min erkeklerle, mü’min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı…” ne olurdu? Ne olacağı âyette zikredilmemiş. Kanaatimize göre bu ifadenin

takdiri şöyledir: Eğer, tanımadığınız mü’min erkek ve mü’min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, Yüce Allah sizin Mekke’ye girmenize izin verir, sizi onlara musallat ederdi yani Allah savaşı önlemezdi..[474]

Ayakla Ezmek

أَنْ تَطَئُوهُمْ “ezmek suretiyle” الوَطْءُ ‘el-vat’u’; ayakla ezmek demektir. Yok etmek ve helak etmek anlamında da kullanılır. Âyette de ‘ayaklarıyla çiğnemekten’ maksat helak edip öldürmektir. Buna göre âyetteki ifadenin manası şöyledir: Size fetih için izin verilmesi hâlinde farkında olmadan onları helak edip de o yüzden, onlar dolayısıyla:

فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ “*..bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı..*” yani onları yanlışlıkla öldürerek onları çiğneyip geçtiğinizden dolayı onlar cihetinden size sıkıntı, üzüntü ve onların müslüman olduğunu bilmeden öldürme meydana geldiği için de hata ile öldürmeye karşılık keffâret ve günah isabet edebilirdi. İşte o zaman müşrikler de ‘Müslümanlar kendi dindaşlarını öldürüyor.’ demeye başlarlardı.[475] İşte bütün bunlar olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi .

Vebal Altında Kalma

أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ “*..bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı..*” buyruğunun manası: Yani eğer müşrikler: “Bunlar kendi dindaşlarını öldürdüler.”, demeyecek olsalardı… demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onları öldürdüğünüz için hataen öldürme keffâreti ödemek yükümlülüğü ile karşı karşıya kalmayacak olsaydınız... demektir. Çünkü Yüce Allah dâr-ı harpte bulunup oradan hicret etmemiş ve mü’min olduğu da bilinmeyerek öldürülen mü’minin katilinin diyet ödemeyip, keffârette bulunacağını şu buyruğu ile farz kılmıştır: “*Eğer yanlışlıkla öldürülen, kendisi mü’min olmakla birlikte, size düşman bir topluluktan ise öldürenin mü’min bir köle âzad etmesi gerekir.*” (Nisa, 4/92)[476]

مَعَرَّةٌ Mearra: Rahatsız eden maddî veya mânevî dert ve zorluk veya borç

ödeme ve günah demektir. Müfessirlerin bazıları mearra kelimesini diyet, bazıları keffâret, bazıları günah, bazıları da kâfirlerin serzenişi veya vicdanda acı ve sıkıntı ile tefsir etmişlerdir.[477]

Mü'minlerin, erkek ve kadın dindaşlarının tehlike altına girmelerini istememeleri, onlara acımaları yüzünden savaştan vazgeçmeleri, müşriklere İslam'ın rahmet dini olduğunu apaçık bir biçimde gösterdi. Kardeşlerini böylesine titiz bir biçimde kollayan bir dinden hiçbir akıllı insan uzak kalmak istemez.[478] Bunu düşünen müşriklerden Hâlid ibn-i Velîd ve Amr ibn-i el-Âs gibi bazıları, Hudeybiye barışından sonra müslüman oldular.

Dilediklerine Rahmet Etmek İçin

لِيُدْخِلَ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ "*Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır*." Bu cümle, Allah Teâlâ'nın mü'minleri korumak için ellerini onlardan çekmesinin illet ve sebebini açıklamaktadır. Buna göre mana şöyledir: Allah'ın mü'minlerden dilediği kimseleri daha çok hayır yapmaya muvaffak kılmak, mü'minleri müşriklerin esaretinden kurtarmak ve bazı müşrikleri de müslüman olmaya tevfik ve hidâyet etmesi için sizin elinizi onlardan çekip, sizinle onlar arasına girip savaşa engel olmuştur.[479]

Kurtubî şöyle der: "*Mekke halkından, müslüman olacağına hükmettiği kimselerin, barış antlaşmasından sonra İslam'a girmeleri için, Allah size müşriklerle savaş izni vermedi. Ve Hudeybiye antlaşması onlar için de bir rahmet oldu ve iki sene sonra Mekke'nin fethiyle çok azı hariç hepsi Allah'ın hidâyet lütfetmesiyle Müslüman oldular ve İslam'ı güzel yaşadılar. Böylece Allah'ın rahmetine ve Cennet'ine girdiler ve Cehennem'e gitmekten kurtuldular*."[480] Burada rahmet, âyetlerin indiği zamandaki mü'minleri ve ileride iman edecek olan kâfirleri, ayrıca dünya ve ahiret rahmetini kapsar.

Allah gerçekten büyük hesap sahibidir. Hem o gariban Müslümanların bir savaşla öldürülmelerini engelliyor hem de yarın Allah'ın gücünü, yardımını ve Müslümanların zaferini görerek Müslüman olacakların orada katledilmesine ve ebediyen Cehennem'e gitmesine engel oluyordu. Çünkü geleceği bilen O'dur,

yarını programlayan O’dur. [481]

مَنْ يَشاءُ : “*Dilediklerini..*” Yani, Allah’ın dünya ve ahirette veya her ikisinde birden rahmetini murat ettiği bu durumdaki herkesi içine alır.[482]

Eğer Onlar Birbirinden Ayrılmış Olsalardı..

لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “*Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık.*” Yani Mekke’de, müşriklerden korktuğu için imanlarını gizleyen ve onlara karıştıkları için kendilerini tanıyamadığınız zayıf durumdaki erkek ve kadın mü’minler kâfirlerden tamamen seçilip ayrılmış olsalardı, sizin Mekke’ye girmenize izin verir ve Mekke ehlinden inkâr edenleri öldürmeniz, esir olarak almanız veya yurtlarından sürmek için sizi onlara musallat etmek suretiyle kâfirleri elem verici bir azapla cezalandırırdık.[483] O mü’minlerle savaşmanızı ve iman ettiklerini bilmeden onları öldürmenizi ve bu sebeple size günah ve ayıp gelmesini istemediği için izin vermedi.[484]

تَزَيَّلُوا Tezeyyül; fark ve temyiz yani ayrılıp seçilmek demektir. Yani o mü’min erkeklerle mü’min kadınlar, kâfirlerin içinden ayrılıp da çekilebilseler, çiğnenmeksizin oradan ayrılıp sizden tarafa geçebilselerdi, yahut kâfirlerle mü’minler fark edilebilselerdi, demektir.[485]

لَعَذَّبْنَا “*Biz azaba çarptırırdık.*” Âyetin anlamı: Müslümanlar, kâfirleri kılıçla cezalandırırlardı. Azap etmenin Allah’a dayandırılmasının sebebi, Allah’ın bunu emretmesi ve müslümanlara yardım takdir etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: قاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ “*Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın.*” (Tevbe 14)[486]

Âyette Allah Teâlâ, Mekke kâfirlerinin, üç şey sebebiyle cezaya müstehak olduklarını beyan etmiştir. Bunlar:

a. Kalplerindeki küfürleri,

b. Müslümanların umrelerini tamamlamalarını engellemeleri,

c. Kurbanların yerlerine ulaşmasına mâni olmaları.

Onlar bu çirkin işleri sebebiyle aslında öldürülmeyi veya savaşı hak etmişlerdi.

Ama Allah Teâlâ Mekke'deki güçsüz Müslümanları korumak için her iki grubun elini yekdiğerinden çekmiştir.

Ashab, Kasten Bir Günah İşlemekten ve Başkasına Haksızlık Etmekten Uzaktı

وَلَوْلاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ *"Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle, mü'min kadınları* bilmeyerek *ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, (Allah savaşı önlemezdi.)*"

لَمْ تَعْلَمُوهُمْ "bilmeyerek" buyruğu ashâb-ı kiramın faziletini ortaya koymakta, onların günah işlemek ve başkasına haksızlıkta bulunmaktan yana uzak kalmak gibi güzel bir niteliklerinin bulunduğunu haber vermektedir. Öyle ki onlar bu kabilden herhangi birisine bir zarar verecek olurlarsa, bu ancak kasıt dışı olabilirdi. Bu da karıncanın Hz. Süleyman'ın *(aleyhisselâm)* askerlerini nitelendirirken söylediği: "*Süleyman ve askerleri farketmeyip sizi çiğnemesin.*" (Neml, 18) sözlerinde dile getirdiği durumu andırmaktadır.[487]

لَمْ تَعْلَمُوهُمْ "bilmeyerek" âyeti, kasıtsız yapılan hata ve kusurların affedileceğini göstermektedir: وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ *"Yanılarak yaptığınız hatalardan ötürü size vebal yoktur ama kalplerinizin kasden yaptıklarında vebal vardır."* (Ahzâb, 5), رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا *"Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma."* (Bakara, 186)

Allah, Mekke'nin Kanlı Bir Savaş Sonucu Fethedilmesini İstemiyordu

Hudeybiye'de engellenen mü'minlerin, Mekke'de ya kendilerini henüz tanımadıkları veya bulundukları yerleri bilmedikleri müslümanlar vardı. Eğer savaşa karar verip Mekke'ye hücum etselerdi kurunun yanında yaş da yanacak, bilmeden birçok müslümanın kanına girilecekti. Allah buna râzı değildi, Mekke'nin daha uygun şartlarda ve kutsallığına yaraşır şekilde kan dökülmeden fethedilmesini takdir buyurmuştu. Allah'ın bu iradesi, iki sene içerisinde onların her yandan çembere alınması yoluyla çaresiz ve güçsüz hâle getirilerek hiçbir eziyete lüzum kalmadan mağlup olmalarına ve daha sonra Kureyş kabilesinin

topyekûn İslam'ı kabul edip Allah'ın rahmetine nail olmalarına zemin hazırlamak idi. Nitekim iki yıl sonra fetih böyle gerçekleşti.[488]

Kâfirlerin Kendilerine Siper Yaptığı Müslümanlar Öldürülebilir mi?[489]

Eğer kâfirlerle aramızda savaş varsa ve bu kâfirlerin elinde bir miktar erkek, kadın, çocuk, ihtiyar Müslümanlar olup da bunları önlerine siper yaparak ortaya çıkmışlarsa veya saldırılacak kâfir şehirlerinde Müslümanlar varsa, hatta bizim yok etmemiz gereken bir savaş aracının bulunduğu bir noktada Müslümanlar tutuluyorlarsa, bu durumda biz onlara ateş edip bombardımana tutabilir miyiz? Müçtehit ve fakihlerin bu soruya verdikleri cevap şöyledir:

İmam Mâlik der ki: "*Bu durumda ateş edilmemeli, bombardıman yapılmamalıdır. Bu görüşüne de tefsirini yaptığımız bu âyeti delil getirmektedir*." Onun görüşü şöyledir: "*Allah Müslümanları kurtarmak için Hudeybiye'de savaşa mâni olmuştur.*"[490]

Fakat gerçekte bu zayıf bir delildir. Âyette böyle bir durumda hücum etmenin câiz olmayıp haram olduğunu belirten hiçbir söz yoktur. Bu âyetten olsa olsa en fazla, böyle bir durumda Müslümanları kurtarmak için saldırmaktan kaçınılabileceği anlamı çıkabilir. Fakat bu yola ancak bu kaçınmadan dolayı kâfirlerin Müslümanları yenme tehlikesi yoksa veya onlara karşı bizim zafer kazanmamızı sağlayacak imkânlar ortadan kalkmışsa cevaz verilebilir.[491]

İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Züfer, Muhammed ve Sevrî böyle bir durumda başka çare bulunmadığından büyük zararı küçük zarar karşılığında önlemek için ateş açmanın câiz olduğunu, hatta kâfirler Müslümanların çocuklarını siper yapıp öne dikseler bile onlara ateş açmakta hiçbir sakıncanın bulunmadığını dile getirmişler ve bu durumda öldürülen Müslümanların kanı karşılığında hiçbir keffâret ve diyetin Müslümanlar üzerine gerekmediğini belirtmişlerdir.[492]

İmam Süfyan Sevrî de bu durumda ateş açılmasını câiz görmektedir. Fakat o der ki: "*Bu durumda öldürülen Müslümanların kanı karşılığında diyet yoktur, ancak elbette ki Müslümanlar üzerine keffâret vermeleri gerekir*."[493]

İmam Evzâ'î ve Leys ibn-i Sa'd şöyle demektedir: "*Kâfirler, Müslümanları*

siper yapıp öne dikmişlerse onlara ateş açılmamalı, bunun gibi, bir savaş aracı içerisinde bizden esir alınanlar da bulunduğunu biliyorsak bu durumda o savaş aracını tahrip etmemeliyiz. Ama bir düşmanın şehrine hücum ediyorsak, o şehirde Müslümanların da bulunduğunu bilsek bile, ateş açmamız câizdir. Çünkü ateş açtığımızda Müslümanları vuracağımız kesin değildir. Ve eğer herhangi bir Müslüman düşmana açılan ateş sırasında vurulsa bile, bu durum isteyerek olmadığı için bir keffâret gerekmez.”[494]

İmam Şâfiî’nin görüşü de şöyledir: “*Eğer bu durumda ateş açmak mutlaka gerekli değilse, Müslümanları mahvolmaktan kurtarmaya çalışmak seçilecek en iyi yoldur. Her ne kadar böyle bir durumda ateş açmak haram değilse de mutlaka mekruhtur. Ama gerçekten bir mecburiyet varsa ve ateş açılmadığı takdirde savaş açısından kâfirler avantajlı, Müslümanlar zararlı çıkacaklarsa ateş açmak câizdir. Ama bu durumda dahi Müslümanları kurtarmak için bütün imkânlar araştırılıp gayret gösterilmelidir.*”[495]

Büyük müfessirlerden Kurtubî görüşünü şöyle dile getirmektedir: “*Ortada bütün müslümanları veya o bölgedeki müslümanların tamamını ilgilendiren küllî (genel) ve kesin bir zorunluluk varsa, az sayıda müslümanın ölmesi ihtimali göze alınarak tehlike defedilmelidir; buna kimsenin itirazı olamaz.*”[496]

Âyetin Tefsirinin Özeti

Allah Teâlâ bu âyet-i kerime’de, Resûlullah’ın umre yapmak için kurbanlıklarla birlikte Kâbe’yi ziyarete vardığında onun Kâbe’ye girmesine engel olan ve kurbanlarının Harem bölgesinde kesilmesine mâni olan Mekkeli müşriklerin kâfir olduklarını bildiriyor ve Hudeybiye sulhü yerine bunlarla savaşmaya izin verilmemesinin hikmetini beyan ediyor. Bu da Mekkeli müşriklerin içinde, korkularından imanlarını açığa vuramayan veya imanlarını açığa vurdukları hâlde Mekkeli müşriklerin hicret etmelerine engel oldukları bir kısım mü’minlerin bulunmasıdır. Zira Medine’den gelen Resûlullaha ve sahabilere, Mekke müşrikleriyle savaşmaya izin verilecek olsaydı, bunların içinde bulunan mü’minler, müslümanlar tarafından öldürülmüş olurlardı. İşte bu sebeple Allah, müşriklerle yapılacak bir savaşa değil, Hudeybiye sulhunun

yapılmasına izin verdi.[497]

Hamiyyet-i Câhiliyye/ Câhiliyye Taassubu

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

26- "O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliyyet taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve mü'minlere sükûnet ve güvenini indirdi. Onları takvâ sözü üzerinde durdurdu. Zaten onlar buna pek layık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir."

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ "*O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliyet taassubunu yerleştirmişlerdi.*" Âyet-i kerimede, kâfirlerin, kalplerine câhiliyye hamiyyetini yerleştirdikleri bildirilmektedir.

حَمِيَّةَ Hamiyyet: Bir şeye körü körüne bağlanmak yani taassup, kibir, kibirlilik, izzet-i nefis, hiddet, şiddet, şiddetli öfke ve bir maksadı korumak hususunda gösterilen gayret demektir. Ayrıca namus gayretiyle kızmak, bir şeyden arlanarak vazgeçmek, demektir.

Hamiyyet, iki kısma ayrılır. Biri "Hamiyyet-i fâzile"dir ki: Namusu, diyaneti, milletin hukukunu koruma, töhmetten korunma hususunda gösterilen gayret ve ihtimam duygusudur.

Diğeri de "câhiliyye hamiyyeti"dir ki hak ve hakikate karşı bâtıl inançları korumak için gösterilen câhilce gayret ve câhilce bir gurura binaen gazap gücünün feveranı hâlidir. Bu noksanlıktır, kibir ve gurura binaen hakkı kabulden kaçınmaktır.[498] Âyette geçen câhiliyye hamiyyetine gelince:

Câhiliyye Hamiyyeti

حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ "Hamiyyet-i câhiliyye" ise; câhiliyye hamiyyeti, câhiliyye milletinin hamiyyeti veya câhiliyyet hamiyyeti yani câhillik hamiyyeti veya câhilane hamiyyet ki; yerinde olmayan, mânâsız hamiyyet yahut hakkı kabule mâni olan hamiyyet demektir. Nitekim Kâfirlerin câhiliyye taassupları,

Resûlullah'ın Mekke'ye girmesine engel olmalarıyla başlamıştır. Daha sonra "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazılmasını istememişler, بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ "Allahım senin adınla." şeklinde yazılsın demişlerdir.[499] Hz. Muhammed'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* peygamberlik vasfını yazmayı kabul etmemiş ve Abdullah'ın oğlu Muhammed şeklinde yazılsın diye diretmişler, Kâbe'nin ziyaretini bu sene için durdurup gelecek seneye bırakmak istemişlerdi. Zira onları bu tür davranışlara sevkeden tek sebep, taassuplarıdır.[500]

İbn Bahr dedi ki: Onların hamiyyetleri, Yüce Allah'ı bırakarak tapındıkları ilahlarına taassubla bağlılıkları ve o ilahlarından başkalarına ibadet etmeyi kabul etmeyişleri, yüz çevirişleridir.

"Câhiliyye taassub ve kibri"nin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar bizim oğullarımızı, kardeşlerimizi öldürdüler, şimdi de biz evlerimizde kalacağız ve onlar bizim bulunduğumuz yere girecekler (öyle mi?) Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki o (Muhammed) buraya ebediyyen giremeyecektir, dediler.[501]

Araplar Arasında Şöhretimiz Sönecek, Gururumuz Kırılacak

Câhiliyyet hamiyyeti denmekle kastedilen; bir kişinin sırf kendi şöhreti ve gururu uğruna veya kendi menfaati peşine düşüp, bilerek, kasten uygunsuz bir işi yapmasıdır.

Mekke kâfirleri, herkesin hac ve umre için Kâbe'yi ziyaret etme hakkı olduğunu biliyorlardı ve buna inanıyorlardı. Hiç kimsenin, bu dini görevin yapılmasını engellemeye hakkı yoktu. Bu, Araplar arasında eskiden beri kayıtsız şartsız uyulan bir kanundu. Fakat kendilerinin baştan sona haksız olduklarını, Müslümanların da tamamen haklı olduklarını bilmelerine rağmen, sırf gururları uğruna Müslümanların umre yapmalarını engellediler. Bizzat müşrikler arasında fıtraten doğruluğu sevenler de "İhram giyinip, kurbanlık adak develeri yanlarına alıp umre yapmak üzere gelen bu insanları engellemek yersiz ve yanlış bir harekettir." diyorlardı. Fakat Kureyş'in liderleri sadece şu düşünceden dolayı zorluk çıkarıyorlar, Müslümanları Mekke'ye sokmamak için çırpınıyorlardı: "Eğer Muhammed bu büyük kalabalıkla Mekke'ye girerse bütün Araplar arasında şöhretimiz sönecek, gururumuz kırılacak." diyorlardı. İşte bu onların

câhiliyyet hamiyyeti idi.[502]

Hâlbuki müşrikler, Kâbe'yi ziyarete gelenleri engellemek şöyle dursun, onlara hizmet vermek şeklinde yerleşmiş bulunan geleneklerine aykırı olmasına rağmen, Câhiliyye psikolojisinin, büyüklük kompleksinin, müslümanlara karşı kalplerinde besledikleri kin ve düşmanlık duygusunun etkisinde kalarak Medine'den gelen mü'minlerin Mescid-i Haram'ı ziyaretlerini engellediler; yanlarında getirdikleri yetmiş kadar kurbanlık devenin kesim yerine ulaştırılıp kurban edilmesine de mâni oldular.[503]

Bütün Gayeleri, Araplara "Müslümanlar Mekke'ye Zorla Girdiler." Dedirtmemekti

Kâfirlerin kalplerinde ateşledikleri izzet-i nefis, inanç ve sistem uğruna değildi. Sadece ve sadece kibir, övünme, şımarıklık ve eziyet verme taassubuydu bu. Resûlullahı ve beraberinde bulunan müslümanların karşısına dikilmelerine sebep olan bir taassuptu. Bu taassup sebebiyle müslümanları Mescid-i Haram'a bırakmıyorlar, yanlarında getirdikleri develerin kesilecekleri yere kadar ulaşmalarına engel oluyorlardı. Bu davranışları her türlü âdet ve inanca aykırı idi. Bütün gayeleri, Araplara *"Müslümanlar Mekke'ye zorla girdiler."* dedirtmemekti. İşte bu câhilî taassup uğruna her âdet ve dinde büyük bir günah, iğrenç sayılan bu hareketi yapıyorlardı. Ve kutsallığı uğruna yaşadıkları bu kutsal evin saygınlığını çiğniyorlar, ne câhiliyyet devrinde ve ne de İslam'da saygınlığına asla dokunulmayan haram ayları çiğniyorlardı. Onların bu taassupları, bu böbürlenen ve haksız yere eziyet eden şu câhiliyyetten kaynaklanıyordu. Yüce Allah, onların ruhlarında var olan Hak ve hakikate boyun eğmeye karşı direnci bildiği için, içlerine böyle câhiliyyet taassubunu yerleştirmelerine izin vermiştir. Oysa mü'minleri bu tür bir taassuba düşmekten korumuş, bunun yerine ruhlarına iç huzuru ve Allah korkusunu yerleştirmiştir.[504] Neticede Mekkeli müşrikler, kalplerine yerleştirdikleri taassuba göre, mü'minler de Allah'ın kalplerine indirdiği sekînete göre hareket ettiler.

Câhiliyye Taassubu ve Allah'ın Sekîneti

Cenâb-ı Hak önce “hamiyyet” demiş; sonra da “câhiliyyet hamiyyeti” diyerek, o hamiyyeti câhiliyyeye nisbet etmiştir. Aslında hamiyyet zaten kötü bir sıfattır. Câhiliyyete nisbet edilerek kötülüğü daha da artmıştır. Sekînete gelince, bu da aslında her ne kadar kendisi zaten güzel olsa da سَكِينَتَهُ “*Allah’ın sekîneti*” denilerek Allah’a isnâd edildiği için güzelliği, eşi benzeri olmayan bir güzelliğe ulaşmıştır. İşte bundan ötürü, Allah Teâlâ, “sekînesini” buyurmuştur ve bu nisbetin güzelliğiyle yetinip daha başka bir şey söylememiştir.[505]

Allah, Elçisine ve Mü’minlere Sekînesini İndirdi

فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ “*Allah da elçisine ve mü’minlere sükûnet ve güvenini indirdi.*” Âyette bahsedilen ‘sekîne’den murat, sabır ve vakardır. İşte bu sabır ve vakar sayesinde Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve Müslümanlar, Kureyş kâfirlerinin câhiliyyet hamiyyetlerine karşı koydular. Onlar, öfkelenip şuursuzca hareket etmediler. Ve onlara karşı cevap olarak hak ve hukuku çiğneyen, doğruluğa ters düşen veya hayır ve güzellikle sonuçlandırma yerine havayı daha fazla bozacak hiçbir harekette bulunmadılar.[506]

Muhammed Sûresi’nin 35. Âyetinde فَلاَ تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ “Gevşeklik etmeyin ve daha üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın.” buyurulmuş olduğundan dolayı, müslümanların ve Hz. Ömer’in heyecanları, zâhire göre bir vazife demektir. Rıdvan Biati de böyle bir heyecanla yapılmıştır. Fakat Allah Teâlâ bu barışı yaptırmakla birçok erkek ve kadın mü’mini kurtaracak ve bunu apaçık bir fethin başlangıcı yapacaktır. Bunun için o kâfirlerin hamiyyeti, câhiliyye dürtüsü ile İslam’a karşı gösterdikleri inada bedel Yüce Allah hem Resûlünün hem de mü’minlerin üzerine sekînesini indirerek bu heyecanlarını yatıştırdı. Görülüyor ki burada hamiyyet, “O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliyet taassubunu yerleştirmişlerdi.” denilerek halkın fiili olarak gösterilmiş; sekîne ise “Allah da elçisine ve mü’minlere sükûnet ve güvenini indirdi.” denilerek Allah’a ait kılınmıştır. Bununla o cahilane hamiyyetin, yapılmış kötü bir fiil, buna karşı sekînenin ise ilâhî ve kutsî bir ihsan olduğu anlatılmıştır. Bir de فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Allah

da Peygamberinin üzerine ve mü’minlerin üzerine kendi sekînesini indirdi.” buyurulmuş, عَلَى رَسُولِهِ “Resûlünün üzerine” denilmekle yetinilmemiştir. Bunda da sekînenin her birine layık bir şekilde indirilmiş olduğuna bir işaret vardır. Bu şekilde Allah Teâlâ sekînesini hem Resûlünün üzerine hem de mü’minlerin üzerine indirmiştir.[507]

Onları Takvâ Sözü Üzerinde Durdurdu

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى “*Onları takvâ sözü üzerinde durdurdu*.” Bu kelimeye kâfirler değil, mü’minler daha lâyık ve ehildir. Çünkü onlar, bozuk akideli kâfirlerin zıddına sahih akidenin, salâh ve hayrın sahipleridir. Âyet-i kerimede mü’minlerin “Takvâya götüren sözden” ayrılmadıkları zikredilmektedir. Takvâya götüren sözden maksadın ne olduğu hususunda âlimler ihtilaf etmiş ve farklı şeyler söylemişlerdir. Şimdi onları maddeler hâlinde görelim:

Takvâ Kelimesi

1. Hz. Ali, Abdullah ibn-i Abbas, Kâ’b ibn-i Mâlik, Amr ibn-i Meymun, Mücâhid, Katâde, İbn-i Zeyd, Dahhâk, İkrime ve Atâ’ya göre لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ kelimesidir. Takvâ sözünün لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ olduğu Ubeyy ibn-i Ka’b’dan, o da Peygamber Efendimiz’den *(sallallahu aleyhi ve sellem)* merfû bir hadis olarak da rivayet edilmiştir.[508] Âyetin bu şekilde tefsiri sahâbeden birçoklarından rivayet edilmiştir.[509] Allah’ın “*onları takvâ sözü üzerinde durdurdu*” sözünün anlamı: “*Allah onları hem kavlî olarak hem anlamıyla amel etme açısından takvâ üzerine sabit kılmıştır*.” demektir.[510]

2. Ebû Hüreyre’den bir rivayette ve Atâ el-Horasanî de لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ demişler, fakat مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ’ı ilave etmişler ve beraberdir demişlerdir.[511]

3. Bir görüşe göre Takvâya götüren sözden maksat, “İhlas”tır.[512]

4. Zührî’ye göre ise takva kelimesinden maksat, بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ’dir. Yani müşrikler bu sözü söylemediler. O bakımdan Yüce Allah bu sözü mü’minlere ait bir özellik kıldı.

5. Diğer bir görüşe göre ise “Takvâya götüren söz”den maksat, لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ

وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَي كُلِّ شَئٍ قَدِيرٌ (Allahtan başka hiçbir ilah yoktur. O tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur, mülk sadece O'na aittir. Övülme sadece O'na mahsustur. O, her şeye gücü yetendir.) sözüdür.[513]

6. Hz. Ali ve İbn-i Ömer'den gelen diğer bir rivayete göre takvâ sözü لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَ اللهُ أكْبَرُ sözüdür.[514]

7. "Takvâ sözü" kendisi ile şirkten sakınılan söz demektir.[515]

8. Hasan-ı Basrî'den nakledildiğine göre bazıları da sebat ve ahde vefa demişlerdir. Yani barış antlaşmasında sebat ile antlaşma hükümlerini yerine getirmeyi kabulleniştir. Buna göre takvâ kelimesi barış akdi, diğer bir tabirle barış antlaşması demek olur. Çünkü bununla erkek ve kadın mü'minler korunacak, ilerisi için hazırlanacaktır. Bu mânâ, âyetin ifade şekline daha yakındır.[516]

8. "Takvâ" kelimesinden maksat, onların ihlâsı, Allah ve Resûlüne itaati ve antlaşma maddeleri yazılırken ihtilaf çıkarmamalarıdır. Çünkü bu antlaşma, görünüşte müslümanların haklarını yok edici idi. Onun için Allah, mü'minleri Resûlullah'a *(sallallahu aleyhi ve sellem)* itaatte sâbit kıldı. Bu barış, tamamen müslümanların lehine oldu. Bu fazilete, mü'minler Mekke kâfirlerinden daha layıktırlar. Çünkü Allah, onları kendi dini için ve Peygamberine *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ashâb (arkadaşlar) olmak üzere seçmiştir. Allah, fazilete layık olanı bilir ve ona çokça hayır verir ve ikramda bulunur.[517]

Görüldüğü gibi "(Allah) Onları takvâ sözü üzerinde durdurdu." âyetindeki 'takvâ' kelimesinin hangi manada kullanıldığı konusunda farklı açıklamalar yapılmıştır. Birçokları takvâ sözünden maksadın, kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet olduğunu söylemişlerdir. (Kelime-i Tevhîd لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ, kelime-i şehâdet أشْهَدُ أنْ لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ 'dır.) Zira bu ifade ile şirkten korunma tahakkuk eder.

Takvâ kelimesinden maksat, بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ve مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ifadesi de olabilir. Çünkü kâfirler, bu ifadelerin Hudeybiye antlaşmasına yazılmaması hususunda diretmişler, mü'minler ise bunu kendileri için son derece gerekli ve lüzumlu olduğunu görmüşlerdir.[518]

Takvâ sözü burada, Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, ihtiyatlı olma, aşırı davranıştan sakınma, masum kanına girmeme konusunda söylediği öğütler, ashabın takvâ sözüne bağlanması da Peygamberimizin öğütlerini ve seçtiği çözüm yolunu kabul edip aşırı davranışlardan kaçınmaları olabilir. Bütün bu görüşlerden sonra en doğrusu, takvâ kelimesiyle neyin kastedildiğini en iyi Allah bilir.

Bu Şerefe Layık Olmaları

وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا "*Zaten onlar buna pek lâyık ve ehil kimselerdi*." O mü'minler ilm-i ilâhîde o kelimeye daha lâyıktılar ve hem de ehildiler. Öyle bir kelimeyle korunmak, diğerlerinden daha çok onların hakları idi hem de onu korumaya ve ona uymaya ehil olan, müşrikler değil, onlar idi. Çünkü Allah onlardan râzı olmuştu, o câhiliyyet taassubu sahibi müşrikler, korunmaya lâyık olmadıkları gibi, onu koruma ve devam ettirme ehliyetine de sahip değildiler. Nitekim öyle oldu; mü'minler korundu ve güzel âkıbet onların oldu.[519] Çünkü onlar كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ "*Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*." (Âl-i İmrân, 110) övgüsüne nâil olmuş bir topluluktur. Başta Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* zaten mâsum'dur ve Allah'ın emriyle hareket etmektedir. O'nun o güzîde arkadaşları sahabe-i kirâm da Allah Resûlünün emirlerine itaat etmekte ve onun emirlerinin dışına çıkmamaktadırlar. Bütün bunlardan sonra, "o takvâ sözüne" onlar lâyık olmayacak da kim olacak ki?[520]

Allah Her Şeyi Bilendir

وَكَانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا "*Allah her şeyi bilendir*." Allah, o müslümanların bu kabiliyetlerini, istidatlarını **bildiği** için kendilerini öyle seçkin bir hâlde yaratmış ve yaşatmıştır.[521]

Hudeybiye barışı, müslümanlar için apaçık bir fethin başlangıcı olmuş ve çok geçmeden müslümanlar öyle çoğalmıştır ki bu Hudeybiye seferine yalnız bin beş yüz kişi ile gelebilen müslümanlar, iki sene sonra on bin kişilik desteklenmiş bir ordu ile Mekke'nin fethine gitmişlerdir.[522]

Sahabenin Gerginliği

Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, Kâbe'yi ziyaretten engellenince, sabahe-i kirâma bulundukları yerde kurbanlarını kesip ihramdan çıkabileceklerini söyledi ise de müslümanlar bir müddet şaşkınlık ve tereddüt geçirerek bunu yapmadılar ve O'nu *(sallallahu aleyhi ve sellem)* üzdüler. Eşi Ümmü Seleme'nin tavsiyesine uyarak Peygamberimiz kurbanını kesince işin ciddiyetini anlayan sahabe bu defa acele ve heyecanla emri yerine getirmeye koyuldular.[523] Sahabenin ahlâkı, edebi, Peygamber Efendimizden aldıkları eğitimi, Allah ve Resûlünün emirlerine tereddütsüz ve ertelemesiz teslim olmayı kaçınılmaz kılıyordu ve genellikle de böyle yaparlardı. Hudeybiye'de olup biten gerilime iki şey sebep olmuştu:

1. Peygamberimizin gördüğü rüyaya dayanarak -o yıl gerçekleşeceği açıklanmadığı hâlde- ziyaretin hemen gerçekleşeceğine inanmaları, rüyayı eksik yorumlamaları,

2. Mekke'yi ve Kâbe'yi özlemiş oldukları ve ona çok yaklaştıktarı hâlde haksız olarak engellenmeleri karşısında öfke ve heyecanlarını kontrol edememeleri. Ama Allah'ın manevî yardımı, Allah Resûlünün de kararlı tutumu sayesinde bu heyecan fırtınası yatıştı, sahabe asıl çizgilerinin gerektirdiği davranışa döndüler ve her şey yoluna girdi.[524]

Doğru Rüyanın Gerçekleşmesi ve Allah'ın, Mü'minlerin Beklentilerini Gidermesi

Tefsirini yaptığımız bu âyetten sonra gelen 27. âyet, önceki âyetlerin bir devamı olarak müslümanlara hitap ediyor ve aşağıdaki hususları içeriyor:

1. Daha önce Resûlullah'ın gördüğü rüya ile sevinip birbirine müjdeler veren bazı mü'minleri, rüyanın o yıl gerçekleşmemesinin ve Mescid-i Haram'a girmekten engellenmelerinin dehşete düşürdüğünü görmüştük. Gelen (27.) âyette Yüce Allah onlara, bu rüyanın doğru bir rüya olduğunu, yeniden vurguluyor, o rüyanın kendi katından olduğunu ve onun mutlaka çıkacağını ve Mescid-i Haram'a korku ve ızdıraptan uzak, emin bir şekilde gireceklerini, kiminin saçlarını tamamen tıraş edip, kimininse kısaltarak ihramdan çıkacaklarını

bildiriyor.

Mescid-i Haram a girmekten daha büyük, daha önemli gelişmeler olacağını da onlara haber veriyor.[525]

2. Hudeybiye seferinin noktalandığı olumlu sonuca işaret ediyor, bizzat bu seferde rüyanın gerçekleşmemesinin, mü'minlerin bilmediği bir ilahî hikmete dayandığını bildiriyor. Nitekim, bu yolculukta Kâbe'nin ziyareti yerine Allah yakın bir fethi murad etmiş ve bu fetihle mü'minlerin gönülleri huzur bulmuştur.

Âyet, Peygamber Efendimizin *(sallallahu aleyhi ve sellem)* uykuda gördüğü rüyadan ilham alarak Kâbe ziyareti için yola çıkması ile ilgili rivayetleri desteklemekte ve rüyanın hak olduğunu bildirmektedir. Hudeybiye seferinde Kâbe ziyaretinin gerçekleşmemesi bazı müslümanları şaşkınlık ve tereddüde sürüklemiş, âyet ise rüyanın gerçekleşeceği vaadini Rabbanî bir üslupla sergileyerek kalpleri huzura kavuşturmuştur.[526]

Fetih Sûresi Son Üç Âyet

لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لاَ تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

27. "Allah, elçisinin rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. İnşaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. Ama Allah sizin bilemediğiniz şeyleri bildiğinden, ondan önce yakın bir zafer nasib etti."

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيدًا

28. "Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter."

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ

السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

29. "Muhammed Allah'ın Resûlü'dür. Onun beraberindeki mü'minler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. Sen onları rükû ederken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve rıza ararken görürsün. Onların alâmeti yüzlerindeki secde izi, secde aydınlığıdır. Bunlar, Tevrat'taki sıfatları olup İncil'deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kâfirleri de öfkelendirir. İşte böylece Allah onlar gibi iman edip makbul ve güzel işler yapanlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." 527

1 Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Demmâm, 1991, s. 383; Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.
2 Vahidî, *a.g.e.*., s. 382; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, Beyrut 1990, s.193.
3 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Kâhire 1980.
4 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1985.
5 Usfan denilen yere üç mil uzaklıkta bir yerin adıdır. Usfan, Mekke'ye iki günlük bir yerin adıdır ki Medine tarafına düşer.
6 Ebû Dâvûd, *Sünen*, İstanbul ts., *cihad* 155; *Rûhu'l-Meânî*.
7 Müslim'deki bir rivayete göre Hudeybiye dönüşünde; *Sahîh*, İstanbul 1955, *cihad*, 97.
8 Buhârî, *Sahîh*, İstanbul ts., *tefsîr*, 48/1.
9 Buhârî, *tefsîr*, 48/5; Müslim, *cihad*, 94.
10 Karaman, Hayrettin; Gümüş, Sadrettin, Dönmez; İ. Kâfi; Çağrıcı, Mustafa, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2007.
11 Buhârî, *cizye* 18, *tefsîr-u sûreti* 48/5; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, Beyrut 1985, 1/391, 464, 3/486, 4/326; Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988; *Rûhu'l-Meânî*.
12 *Kur'ân Yolu*.
13 Çölde yaşayan. Göçebe. Medeni olmayan ve şehir hayatı yaşamayan.
14 Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, İstanbul ts.; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Beyrut 1991.
15 Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, Kahire 1974, 18/277.
16 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut ts.; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.
17 Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, 18/278.
18 *et-Tefsîru'l-Kebîr*.
19 Buhârî, *tefsîr*, 48/1; Müslim, *cihad* 97 (Hz. Enes'ten, başka lafızla bu manada).
20 Vâhidî, *a.g.e.*, s.382.
21 Tirmizî, *Sünen*, Mısır 1978, *tefsîru'l-Kur'ân, feth*, 48/2; Suyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl*, s. 193. Vahidî, *a.g.e*., s. 383.
22 İbn Sâ'd'ın rivayet ettiği Mücmi' ibn-i Câriye hadisinde geçmiştir, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985.
23 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*; *Rûhu'l-Meânî*. Âlûsî, bu rivayeti zikrettikten sonra "Bu rivayet sahih bir

haberde bulunamadı.” diyor.

24 Ebussuud Efendi, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, Beyrut ts.

25 Buhârî, *tefsîr-û sûre* 48/2; Müslim, *münâfikîn* 81.

26 M. Necati Bursalı, *Âyet ve Hadislerle Kur’ân’ın ve Sûrelerin Faziletleri*, İstanbul 1983, s.165.

27 Ebu’l-Leys es-Semerkandî, *Tefsiru’s-Semerkandî (Bahru’l-Ulûm)*, Beyrut 1993.

28 Buhârî, *tefsîr-u sûre* 48/1.

29 Peygamberimizle *(aleyhisselam)* birlikte yola çıkanların sayısı 1400 idi. (Buhârî, *tefsir*, 48/5) 1500, 1525 veya 1600 veya 1700 kişi oldukları da rivayet edilir. Bkz. M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Şâmil yay., İstanbul 1981, 13/131.

30 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, Beyrut ts., 3-4/310; İbn-i Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Beyrut 1985, 2/95.

31 Feth Sûresi, 25.

32 Buharî, *şurût* 15.

33 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/329.

34 M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 13/152.

35 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/323-324.

36 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/324.

37 Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/324.

38 Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/324.

39 İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 3-4/315-316.

40 Buhârî, *cihad* 110; Müslim, *imâret* 80.

41 İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 3-4/316.

42 Buhârî, *fedâilü’l-ashâb* 7; Tirmizî, *menâkıb* 19.

43 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/330.

44 Buhârî, *şurût* 15; Müslim, *cihad* 90-93; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/325.

45 Buhârî, *Fetih Sûresi*, 48/1, *cizye* 18; Müslim, *cihad* 94.

46 Buhârî, *şurût* 15.

47 Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/325-326; İbn-i Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 3-4/318.

48 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/331; İbn-i Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 3-4/324.

49 Bkz.: Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned* 4/330; M. F. Gülen, *Kalb İbresi*, İstanbul 2010, s.205.

50 Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 3/420; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s.382.

51 Buhârî, *tefsîr-u sûreti* 48/1; Tirmizî, *tefsîr-u sûret-i Fetih* 1.

52 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Beyrut 1966, 4/238 vd.

53 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 2/137; İbn-i Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, Beyrut 1328, 2/460.

54 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 4/252vd; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4/238 vd.

55 M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, İstanbul 1994, 1/448-455.

56 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/331.

57 Buhârî, *cizye* 18; Müslim, *cihad* 94.

58 İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 3-4/389 vd.

59 Buhârî, *şurût* 15, 1, *hac* 106; Ebû Dâvûd, *cihad* 168, (2765, 2766). Ayrıca bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, (trc: M. Han Kayanî ve diğerleri), İstanbul 1986; M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, 1/448-455.

60 *Tefhim*.

61 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Mısır 1966; *et-Tefsîru’l-Münîr*.

62 *Hak Dîni Kur’ân Dili*.

63 *el-Keşşâf*.

64 Buhârî, *tefsîr*, 48/1, *meğâzî*, 35; Müslim, *cihad* 97.
65 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân; et-Tefsîru'l-Münîr.*
66 *Hak Dîni Kur'ân Dili.*
67 Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut ts.
68 *Rûhu'l-Beyân*.
69 *et-Tefsîru'l-Kebîr.*
70 Mâturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Beyrut 2004.
71 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
72 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
73 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
74 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
75 Ebû Dâvûd, *cihad*, 155, *harac*, 24; *Fî Zilâl*.
76 *Rûhu'l-Beyân*.
77 *el-Keşşâf.*
78 *Safvetü't-Tefâsîr.*
79 *et-Tefsîru'l-Kebîr.*
80 *Tefhim*.
81 *Câmiu'l-Beyân*; Müslim, *cihad* 94.
82 Ebû Dâvûd, *cihad* 155.
83 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Beyrut ts.
84 Ebû Dâvûd, *cihad* 155, *harâc* 24.
85 Buhârî, *megâzî*, 35.
86 *Rûhu'l-Beyân.*
87 Buhârî, *megâzî* 35.
88 İbn Hişâm, *Sîret*, 3-4/322.
89 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân; Rûhu'l-Meânî.*
90 *Fî Zilâl*.
91 Furkân.
92 Furkân.
93 Kurtubî.
94 "Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine artık geri dönemeyeceklerini düşündünüz. Bu hayal, gönüllerinizde allanıp pullandı ve yerleşti. Kötü zanlara düştünüz ve helâki hak etmiş kimseler oldunuz."
95 "Allah, elçisinin rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. İnşaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. Ama Allah sizin bilemediğiniz şeyleri bildiğinden ondan önce, yakın bir zafer nasib etti."
96 *Rûhu'l-Beyân.*
97 Buhârî, *tefsir*, 48/2; *Kur'ân Yolu.*
98 *et-Tefsîru'l-Münîr.*
99 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Kâhire ts., 1/428.
100 *Tefhim*.
101 *Tefhim*.
102 *et-Tefsîru'l-Kebîr.*
103 İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
104 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
105 Mâturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*.
106 *Rûhu'l-Beyân.*
107 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*

108 *et-Tefsîru'l-Kebîr; Rûhu'l-Meânî.*
109 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
110 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
111 Buhârî, *şurût* 15, 1, *hac* 106; Ebû Dâvûd, *cihad* 168, (2765, 2766).
112 *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.*
113 Bu konuyu, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, *Sonsuz Nur* isimli kitabından özetle iktibas edeceğiz. Bkz. M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, 1/141-194.
114 Çocukluğunda kalbinin yıkanması hâdisesi için bkz.: Müslim, *iman* 261. Miraç öncesinde kalbinin yıkanması için bkz.: Buhârî, *tevhid* 37; Müslim, *iman* 263.
115 Buhârî, *deavât* 3; Müslim, *zikr* 41-42.
116 Geniş bilgi için bkz. M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, 2/141-194.
117 Buhârî, *tefsîr-û sûre* 48/2; Müslim, *münâfikîn* 79-81.
118 Buhârî, *teheccüd* 6.
119 M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn*, İstanbul 2001, 5/391.
120 M. Yaşar Kandemir, vd., *Riyâzü's-Sâlihîn*, I,403.
121 *Tefhim*.
122 *et-Tefsîru'l-Kebîr.*
123 Tabatabâî, Muhammed Hüseyn, *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran 1997.
124 *Rûhu'l-Meânî.*
125 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân.*
126 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
127 *Hak Dîni Kur'ân Dili.*
128 *Tefhim*.
129 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
130 *Safvetü't-Tefâsîr*.
131 *et-Tefsîru'l-Münîr.*
132 Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*.
133 *Tefhim*.
134 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân.*
135 *Hak Dîni Kur'ân Dili.*
136 Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru Merâgî; et-Tefsîru'l-Münîr*.
137 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
138 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân.*
139 Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
140 Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*.
141 Heybet: Azamet, büyüklük, ululuk, yücelik, hürmetle beraber korku hissini veren hâl, sakınıp korkulacak hâl. Mehâbet ise; hürmetle karışık korku, büyük ve saygıdeğer kimselere duyulan saygı.
142 Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*.
143 *Hak Dîni Kur'ân Dili.*
144 *Rûhu'l-Meânî.*
145 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
146 M. F. Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, İzmir 1994, I,189-192.
147 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*.
148 *Safvetü't-Tefâsîr*.
149 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
150 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
151 *Fî Zılâli'l-Kur'ân.*

152 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
153 *Câmiu'l-Beyân*.
154 Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, (trc. Heyet), İstanbul 1997.
155 Sıddık Hasan Han el-Kınnıvcî, *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân*.
156 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
157 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
158 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
159 Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, I,42.
160 M. F.Gülen, *Fasıldan Fasıla I*, İzmir 1995, 1/47-48.
161 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
162 *Câmiu'l-Beyân*.
163 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
164 Allah'ın tanıması: İşlere karşılık verilmesine, ceza veya mükâfat verilmesine esas teşkil edecek şekilde, fiilî olarak tanıyıp bilmesi demektir. Yoksa ezelî ilmiyle Allah istikbali bilmektedir.
165 *Mefâtîhu'l-Gayb*; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
166 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
167 Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*.
168 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidi'l-Kur'ân*.
169 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
170 Tâhir ibn-i Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.
171 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*; Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsiru'l-Kur'ân*.
172 *Câmiu'l-Beyân*.
173 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
174 Bir önceki yani dördüncü "İmandaki yakînlerini iyice artırsınlar diye müminlerin kalplerine sekîne indiren…" âyetindeki "mü'minler" lafzı, "erkek inananlar" manasındadır.
175 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
176 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
177 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
178 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
179 *Safvetü't-Tefâsîr*.
180 Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*.
181 *Câmiu'l-Beyân*.
182 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
183 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
184 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
185 *Tefhîmu'l-Kur'ân*; *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân*.
186 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
187 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
188 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
189 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
190 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
191 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
192 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
193 *Rûhu'l-Beyân*.
194 *Rûhu'l-Beyân*.
195 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
196 Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'ân Tefsiri*.

197 *Mefâtîhu'l-Gayb*; *Hak Dini Kur'ân Dili*; *et-Tefsîru'l-Münîr*.
198 *Rûhu'l-Beyân*.
199 Ömer Nasuhi Bilmen, *Sûre-i Fetih Tefsiri*, s.96.
200 *Câmiu'l-Beyân*.
201 Buhârî, *tefsîr-u sûre* (4), 9, *fezâilü'l-Kur'ân* 33; Müslim, *müsâfirîn* 247. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *ilim* 13; Tirmizî, *tefsir* 5.
202 Buhârî, *meğâzî* 77.
203 Buhâri, *tefsir-u sûre* (2) 13; İbn-i Mâce, *zühd* 34.
204 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
205 Buhârî, *Tefsiru'l-Kur'ân*, Sûre: 48/3
206 Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsiru'l-Kur'ân*.
207 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
208 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
209 *Tefsîr-u Ebissuûd*.
210 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
211 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
212 Müslim, *salât* 60.
213 Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 3/280; Buhârî, *megâzî*, 56, Buhârî'deki rivayette: أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ şeklindedir.
214 Müslim, *salât* 6,9,1012; Ebû Dâvûd, *salât* 28.
215 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*; Tabresî, *Mecmau'l-Beyân*.
216 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
217 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
218 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân.*
219 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
220 *ed-Dürrü'l-Mensûr*.
221 Bedir savaşında iki taraf savaşa başlayınca Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir avuç çakıl alıp "*Yüzleri kurusun*!" diye düşman tarafına attı. Her müşriğin gözüne bir avuç çakıl girmiş gibi gözleri ile meşgul olmaya başladılar. Orduları bozulmaya başladı. Savaştan sonra "*Şöyle kestim, böyle vurdum*!" diye övünen Müslümanları irşat için bu hatırlatma yapılmıştır. Bkz. Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Enfâl Sûresi 17. âyetin açıklaması.
222 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
223 *Rûhu'l-Beyân*.
224 Ebu Bekir Cabir el-Cezairî, *Eyseru't-Tefâsir*.
225 Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm; *et-Tefsîru'l-Münîr*.
226 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
227 Bkz. *et-Tefsîru'l-Kebîr*.
228 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*; *et-Tefsîru'l-Münîr*.
229 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
230 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
231 *et-Tefsîru'l-Vâdıh*.
232 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
233 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
234 Müslim, *zekât*, 94; Buhârî, *zekât*, 18.
235 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
236 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
237 *Tefsîr-u Ebissuûd*.

238 *Rûhu'l-Beyân*.
239 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
240 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
241 Buhârî, *meğâzî* 35; Müslim, *imâre* 80
242 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
243 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
244 Müslim, *fedâilü's-sahâbe* 37.
245 *Rûhu'l-Meânî*; Saîd Havva, *es-Esâs fi't-Tefsîr*; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
246 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
247 Bilmen, *Sûre-i Fethin Tefsiri*, s.103.
248 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân*.
249 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân*.
250 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân*.
251 Mâlik ibn-i Enes, *Muvattâ*, *Bey'a* 2 (2/982), Beyrut ts.; Nesâî, *Sünen*, *Bey'a*, 18 (4/148) Beyrut ts..
252 Buhârî, *talâk* 20; Müslim, *imâret* 88.
253 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
254 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
255 *Besâiru'l-Kur'ân*.
256 *Câmiu'l-Beyân*; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*; *Hak Dini Kur'ân Dili*.
257 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
258 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
259 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
260 *Rûhu'l-Beyân*.
261 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
262 Ebu'l-Kasım Muhammed ibn-i Ahmed İbn-i Cüzey el-Kelbî, *Kitabu't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, 4/52.
263 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
264 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
265 أَهْل:أَهْلُون kelimesinin kural dışı çoğuludur. Çünkü bu, vav-nun veya yâ-nun ile çoğul olma şartlarını taşımıyor. Bu sebeple cem-i müzekker sâlim grubuna ekleme olarak kabul edilmiştir. Bkz. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
266 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
267 *Tefsîr-u Ebissuûd*.
268 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
269 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
270 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
271 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
272 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
273 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
274 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
275 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
276 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
277 *Safvetü't-Tefâsîr*.
278 *el-Mîzân fî Tefsiri'l-Kur'ân*.
279 *Kur'ân Yolu*.
280 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
281 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
282 *Kur'ân Yolu*.

283 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Beyrut 1985, I, 291.
284 İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 354.
285 Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990.
286 *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*.
287 *Fî Zılâli’l-Kur’ân*.
288 *Câmiu’l-Beyân*.
289 *et-Tefsîru’l-Münîr*.
290 *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*.
291 *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*; *et-Tefsîru’l-Münîr*.
292 *Tefhîmu’l-Kur’ân*.
293 *Mefâtîhu’l-Gayb*.
294 *Tefhîmu’l-Kur’ân*.
295 *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*.
296 *Fî Zılâli’l-Kur’ân*.
297 Hicrete kadar Medine’nin ismi Yesrib idi. Daha sonra Medinetu’n-Nebî (Peygamber’in şehri) oldu.
298 *Besâiru’l-Kur’ân*.
299 *Besâiru’l-Kur’ân*.
300 *Câmiu’l-Beyân*.
301 *Safvetü’t-Tefâsîr*.
302 *el-Mîzân fî Tefsiri’l-Kur’ân*.
303 *el-Mîzân fî Tefsiri’l-Kur’ân*.
304 Ö.N.Bilmen, *Sûre-i Fethin Tefsiri*, s.115.
305 *el-Mîzân fî Tefsiri’l-Kur’ân*.
306 *Mefâtîhu’l-Gayb*.
307 *Câmiu’l-Beyân*.
308 *et-Tefsîru’l-Münîr*.
309 *Mefâtîhu’l-Gayb*.
310 *Tefsîru Ebissuûd*.
311 *Tefhîmu’l-Kur’ân*.
312 *et-Tefsîru’l-Münîr*.
313 *Eyseru’t-Tefâsir*.
314 *Tefhîmu’l-Kur’ân*.
315 *Hak Dini Kur’ân Dili*.
316 *et-Tefsîru’l-Münîr*.
317 *Câmiu’l-Beyân*.
318 *Tefhîmu’l-Kur’ân*; *et-Tefsîru’l-Münîr*.
319 *Câmiu’l-Beyân*; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*.
320 *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*.
321 *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*.
322 *et-Tefsîru’l-Münîr*.
323 *Câmiu’l-Beyân*.
324 *Hak Dini Kur’ân Dili*.
325 *el-Mîzân fî Tefsiri’l-Kur’ân*.
326 *Tefsîr-u Ebissuûd*.
327 *Mefâtîhu’l-Gayb*; *et-Tefsîru’l-Münîr*.
328 *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*.
329 *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*.

330 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
331 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
332 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
333 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
334 *Câmiu'l-Beyân*.
335 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
336 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
337 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
338 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*.
339 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
340 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
341 *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
342 Ö.N.Bilmen, *Sûre-i Fethin Tefsiri*, s.125.
343 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
344 Ebû Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Beyrut 1993.
345 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
346 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
347 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
348 Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut ts.
349 Ö.N.Bilmen, *Sûre-i Fethin Tefsiri*, 164.
350 M. F. Gülen, *İkindi Yağmurları*, İstanbul 2006, s. 153.
351 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
352 *et-Tefsiru'l-Hadîs*.
353 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
354 *Kur'ân Yolu*.
355 Buhârî, *vesâyâ* 23, Tıb 48, *hudûd* 44; Müslim, *iman* 145. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *vesâyâ* 10; Nesâî, *vesâyâ* 12.
356 M. Yaşar Kandemir, vd., *Riyâzü's-Sâlihîn*, 7/59.
357 *Tefhîmu'l-Kur'ân*; *et-Tefsîru'l-Münîr*.
358 Buhârî, *megâzî* 81, *cihad* 35. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *cihad* 19; İbn-i Mâce, *cihad* 6.
359 "Özür sahibi olmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad eden müminler elbette bir olmaz. Allah malları ve canları ile mücahede edenleri, derece bakımından, cihada gitmeyenlerden üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de en güzel yurt olan Cennet'i vaat etmiştir ama mücahede edenleri, cihada katılmayanlardan çok daha büyük mükâfatlarla, tarafından derece derece rütbeler, hususi bir mağfiret ve rahmetle mümtaz kılmıştır. Değil mi ki Allah gafurdur, rahimdir (affı, merhamet ve ihsanı boldur)."
360 M. Yaşar Kandemir, vd., *Riyâzü's-Sâlihîn*, 1/107-108.
361 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
362 Öğle vakti uyumaya kaylûle denir.
363 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden an Resûlillahi (s.a.s.) ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, Beyrut 1999; *Câmiu'l-Beyân.*
364 *Kur'ân Yolu*.
365 Kıssa hakkında geniş bilgi için, bkz., *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
366 *Safvetü't-Tefâsîr.*
367 *Kur'ân Yolu.*
368 *Hak Dini Kur'ân Dili*; *et-Tefsîru'l-Münîr*.
369 *Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân.*

370 Buharî, *megâzî* 35; Müslim, *imaret* 71.
371 Müslim, *fedâilu's-sahâbe* 163; Ebû Dâvûd, *sünnet* 9; Tirmizî, *menâkıb* 58.
372 *el-Esâs fi't-Tefsîr*.
373 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
374 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
375 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
376 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
377 M. F. Gülen, *Fasıldan Fasıla*, İstanbul 2001, 4/117-119.
378 İbn Sa'd, *Tabakat*, 2/100.
379 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
380 İbn Sa'd, *Tabakat*, 2/105.
381 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
382 Ö. N. Bilmen, *Sûre-i Fethin Tefsiri*, s. 133.
383 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
384 *Câmiu'l-Beyân*.
385 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
386 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
387 *Kur'ân Yolu*.
388 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
389 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
390 *Besâiru'l-Kur'ân*.
391 *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*.
392 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
393 M. F. Gülen, *Prizma*, İstanbul 2003, 4/228-231.
394 *Tefsîr-u ibn-i Kesir; Mecmau'l-Beyân*; Hâzin, Alâuddîn Ali ibn-i Muhammed, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl* (*Tefsîru'l-Hâzin*), Beyrut ts.; *Meâlimü't-Tenzîl*.
395 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
396 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
397 Muhammed Hamîdullah, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Hayber maddesi.
398 Hamîdullah, *DİA*, Hayber maddesi.
399 Hamîdullah, *DİA*, Hayber maddesi.
400 Hamîdullah, *DİA*, Hayber maddesi.
401 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
402 Hamîdullah, *DİA*, Hayber maddesi.
403 Buhârî, *cizye* 7, Tıb 55; Müslim, *tıb* 45.
404 Ebû Dâvûd, *diyât* 6; Kadı Iyâz, *eş-Şifâ*, Kâhire, ts., 1/446.
405 Buhârî, *hibe* 28; Müslim, *tıb* 45.
406 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II,202; Kadı Iyâz, *eş-Şifâ*, Kâhire, ts., I,447.
407 Buhârî, *megâzî* 83; Ebû Dâvûd, *diyât* 6.
408 Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 33. Ayrıca bkz. Buharî, *fezâilü'l-ashâb* 9.
409 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/732; Hâkim, *Müstedrek*, 11/272; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 4/339.
410 *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*.
411 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
412 *Câmiu'l-Beyân*; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
413 *Câmiu'l-Beyân*.
414 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
415 *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*.

416 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
417 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
418 *Eyseru't-Tefâsîr*.
419 *Câmiu'l-Beyân*; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
420 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
421 *Safvetü't-Tefâsîr*.
422 *Kur'ân Yolu*.
423 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
424 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
425 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
426 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
427 *Kur'ân Yolu*.
428 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
429 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
430 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
431 *Câmiu'l-Beyân*.
432 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
433 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
434 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
435 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
436 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
437 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
438 *Kur'ân Yolu*.
439 Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsiru'l-Kur'ân*.
440 *Kur'ân Yolu*.
441 *Besâiru'l-Kur'ân*.
442 *Besâiru'l-Kur'ân*.
443 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
444 *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Sünnetullah maddesi.
445 *Bahru'l-Muhît*.
446 Müslim, *cihad* 18, (1763); Buhârî, *meğâzî* 4.
447 Müslim, *fedâilu's-sahabe* 208; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 3/7.
448 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
449 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
450 Müslim, *cihad* 133; Tirmizî, *Tefsîru Sûreti* 48/3; Vâhidî, *age*., s. 384; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Bu rivayet, âyetin hemen bu olayın ardından ve diğer âyetlerden ayrı indiğini ifade ediyor gibi. Oysa âyet, öteki âyetlerle beraber inmiştir. Sûrede, Allah'ın, Hudeybiye'de mü'minlere olan lütufları sayılmaktadır. Bu lütuflarından biri de onları, düşmanın saldırısından koruması ve kendilerine saldıran düşmana üstün getirmesidir. Âyet hemen orada inmiş değil, daha sonra inmiştir. Olayı anlatan râvilerin kastı da herhalde bu âyetin, o olayla ilgili olarak indiğini ifade etmektir.
451 Buhârî, *şurût* 15; Ebû Davud, *cihad* 168. Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, Hâlid ibn-i Velîd, DİA, 15/289-292.
452 Vâhidî, *a.g.e*., s.384; Hâkim, *Müstedrek*, 2/461.
453 *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
454 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
455 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
456 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.

457 *Besâiru'l-Kur'ân*.
458 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
459 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
460 *Kur'ân Yolu*.
461 *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*.
462 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
463 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
464 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*; *Safvetü't-Tefâsîr*.
465 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
466 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
467 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
468 Müslim, *hac* 62.
469 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
470 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
471 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
472 *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
473 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
474 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
475 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
476 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
477 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
478 *Eyseru't-Tefâsîr*.
479 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
480 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
481 *Besâiru'l-Kur'ân*.
482 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
483 *et-Tefsîru'l-Münîr*.
484 *Safvetü't-Tefâsîr*.
485 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
486 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
487 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
488 *Tefhîmu'l-Kur'ân*; *Kur'ân Yolu*.
489 Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
490 İbnü'l-Arabi, *Ahkâmü'l-Kur'ân*; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
491 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
492 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kâhire, ts., 5/273-274.
493 *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5/274.
494 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5/274; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
495 *Muğni'l-Muhtâc*, Gazada Mekruh Olan Şeyler Bölümü; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
496 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
497 *Câmiu'l-Beyân*.
498 *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
499 Buhârî, *şurût* 15, Müslim, *cihad* 93.
500 *Câmiu'l-Beyân*.
501 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
502 *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
503 *Kur'ân Yolu*.

504 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
505 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
506 *Câmiu'l-Beyân*; *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
507 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
508 Tirmizî, *tefsîr-u sûreti* 48/4. Mücâhid'ten naklen: Buhârî, *eymân* 19.
509 *Câmiu'l-Beyân*; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*; *Tefsir-u Sa'lebî*; Süyûtî, *Dürru'l-Mensûr*.
510 *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.
511 Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*.
512 *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*.
513 *Câmiu'l-Beyân*; *el-Câmiu liAhkâmi'l-Kur'ân*.
514 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
515 *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*.
516 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
517 *Safvetü't-Tefâsîr*.
518 *Mefâtîhu'l-Gayb*.
519 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
520 Ö. N. Bilmen, *Sûre-i Fetih Tefsiri*, s. 153.
521 *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*.
522 *Hak Dini Kur'ân Dili*.
523 Buharî, *şurût* 15; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, 4/323-326; *el-Câmiu liAhkâmi'l-Kur'ân*.
524 *Kur'ân Yolu*.
525 *Fî Zılâli'l-Kur'ân*.
526 *et-Tefsîru'l-Hadîs*.
527 **Önemli Not:** Daha önce "5 Vakit 4 Aşir" isimli kitabımızda Fetih Sûresi'nin son 3 âyetinin tefsirini yapmıştık. Bu kitabımızın hacmini daha fazla arttırmamak ve tekrara düşmemek için, Fetih Sûresi son üç âyetin tefsirini o kitaba havâle ediyor ve burada tekrar tefsir etmiyoruz.

İstifade Edilen Kaynaklar

Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Kâhire ts.

Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, Beyrut 1985.

Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1985.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989.*

Aydüz, Davut, "İslam'da Savaş ve Barış", Yeni Ümit Dergisi, Ocak-Şubat-Mart 2010, Sayı: 87.

Begavî, Meâlimü't-Tenzîl, Beyrut 1987.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed ibn-i Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*.

——, Delâilü'n-Nübüvveh.

Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, Kahire 1974.

Bilmen, Ömer Nasuhî, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Tefsiri, İstanbul 1996.

——, Sûre-i Fetih Tefsiri (Sure-i Feth'in Türkçe tefsiri i'tila-i İslam ve İstanbul'un tarihçesi ve fethi), İstanbul 1971.

Buhârî, *Sahîh*, İstanbul ts.

Buhûtî, Mansur ibn-i Yûnus ibn-i İdrîs, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*, Beyrut 1983.

Bursalı, M. Necati, *Âyet ve Hadislerle Kur'ân'ın ve Sûrelerin Faziletleri*, İstanbul 1983.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, (trcm. Heyet), İstanbul 1997.

Cassas, Ahkâmü'l-Kur'ân, Kâhire, ts.

el-Cisr, Hüseyin, Risale-i hamîdiye (trcm. İsmail Hakkı. Sadeleştiren: Ahmet Gül), İstanbul 1980.

Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahâbe*, Işık yay., İzmir 2002.

Derveze, İzzet, *Tefsîru'l-Hadîs, Kâhire 1964.*

Ebu Bekir Cabir El-Cezairî, Eyseru't-Tefâsir.

Ebû Dâvûd, *Sünen*, İstanbul ts.
Ebû Hayyân, Endelusî, *Bahru'l-Muhît*, Beyrut 1993.
Ebussuud Efendi, *İrşâdü'l-Akli's- Selîm*, Beyrut ts.
Mâlik ibn-i Enes, *Muvatta*, Beyrut 1951.
Ersoy, Mehmet Akif, *Kur'ân-ı Kerim'den Âyetler*, (Derleyen: Ömer Rıza Doğrul), Nakışlar yay.
Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri IV*, İstanbul 2008.
——, *Sonsuz Nur*, İzmir 1994.
——, Pirizma IV, İstanbul 2003.
——, Kalb İbresi, İstanbul 2010.
——, Fasıldan Fasıla I, İzmir 1995.
——, Fasıldan Fasıla IV, İstanbul 2001.
——, İkindi Yağmurları, İstanbul 2006.
Hâkim, *el-Müstedrek*, Beyrut ts.
Hamîdullah, Muhammed, Diyânet İslam Ansiklopedisi, Hayber maddesi.
Hâzin, Alâuddîn Ali ibn-i Muhammed, Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl (Tefsîru'l-Hâzin), Beyrut ts.
Hicâzî, Muhammed Mahmûd, et-Tefsîru'l-Vâzıh, Beyrut, 1991.
İbn Ebî Hâtim, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden an Resûlillêhi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn, Beyrut 1999.
İbn Ebî Şeybe, Musannef.
İbn Faris, *Makayis*, Beyrut 1994.
İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut 1328.
İbn Hacer el-Heysemî, *Mecmaü'z-zevâid*, Beyrut 1982.
İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvê-i ve'n-Nihal*, Beyrut 1986.
İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Beyrut ts.
İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 1980.
——, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1966.
İbn Mâce, *Sünen*, Beyrut 1975.
İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1985.
İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân.
İbnü'l-Esîr, *en-Nihâyet fî Garîbi'l-Hadîs*, Beyrut ts.
İsfehânî, Rağıb, *Müfredât*, Beyrut ts.

İslam'da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi.

Kâdı Iyaz, *eş-Şifâ*, Beyrut 1988.

Kandehlevi, *Ahkamu'l-Kur'ân*.

Kandemir, M. Yaşar, Çakan, İ. Lütfi, Küçük, Raşit, *Riyâzü's-Sâlihîn*, İstanbul 2001.

Karaman, Hayrettin, Gümüş, Sadrettin, Dönmez, İ.Kâfi, Çağrıcı, Mustafa, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2007.

Kâsimî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasinü't-Te'vîl*, Mısır 1376.

Kelbî, Ebu'l-Kasım Muhammed ibn-i Ahmed İbni Cüzey, Kitabu't-Teshil li Ulûmi't-Tenzil.

Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahid, İstanbul 1976.

Konyalı Mehmed Vehbi, Büyük Kur'ân Tefsiri.

Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, Şâmil yay., İstanbul 1981.

Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Kâhire ts..

Küçük, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân*.

Mâlik ibn-i Enes, *Muvatta*, Beyrut 1951.

Mâturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Beyrut 2004.

Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trcm: M. Han Kayanî ve diğerleri), İstanbul 1986.

Müslim, *Sahîh*, İstanbul 1955.

el-Müttekî, Ali, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1985.

Nâsır ibn-i Ali Aid, *Akidetü Ehli's-sünne ve'l-cemâa fi's-sahâbeti'l-kirâm*, Riyad 1995.

Nesâî, *Sünen*, Beyrut ts.

Nevevî, el-Alâkâtü'd-Devliyye, Beyrut 1974.

Nursî, Bedîüzzaman, Said, *R.N.K.*, (*Kaynaklı-İndeksli-Lügatli Risâle-i Nûr Külliyatı*), Nesil yy. İstanbul, 1996)

Râzî, et-*Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut ts.

Saîd Havva, es-Esâs fi't-Tefsîr, Beyrut 1985.

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih tercemesi, (trcm: Kâmil Miras) Ankara ts.,

Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, İstanbul ts.

Semerkandî, Ebu'l-Leys, *Tefsiru's-Semerkandî* (*Bahru'l-Ulûm*), Beyrut 1993.

Serahsî, el-Mebsût, Beyrut 1993.

Sıddık Hasan Han el-Kınnıvcî, Fethu'l Beyan fî Mekâsidu'l-Kur'ân.

Suyutî, *Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut ts.

——, *Lübâbu'n-Nukûl, Beyrut 1990.*

Şınkîtî, Muhammed Emin, Advâu'l-Beyân fî Îzâhi'l- Kur'ân bi'l-Kur'ân, Beyrut, 1995.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyn, *el-Mîzân fî Tefsiri'l- Kur'ân*, Tahran 1997.

Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988.

Tabresî, Mecmau'l-Beyân, Dâru'l-Ulûm 2005.

Tâhir ibn-i Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.

Tantâvî, *el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut ts.

Tehânevî, Zafer Ahmed, *Ahkamu'l-Kur'ân*, Karaçi, ts.

Tirmizî, *Sünen*, Mısır 1978.

Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Demmâm 1991.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.

Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, İstanbul 2006.

Zehebî, *Siyer-i A'lami'n-Nübelâ*, Beyrut 1992.

Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Mısır 1966.

Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Beyrut 1991.